

Літаратура і мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 11 лістапада 1988 г. № 45 (3455) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЖЫВАПІСЦЫ— ЮБІЛЕЮ РЭСПУБЛІКІ

І. БАРХАТКОЎ «Вестуны. Памяці першых пінераў»

Б. КАЗАКОЎ «Бяда»

3 лістапада ў мінскім Палацы мастацтваў адкрылася Рэспубліканская выстаўна жывапісу, прысвечаная 70-годдзю БССР і Нампартыі Беларусі, а таксама 50-годдзю Саюза мастакоў Беларусі. На ёй прадстаўлены палотны, створаныя пераважна за некалькі апошніх гадоў — сюжэтны жывапіс, краявіды, партрэты, нацюрморты.

У экспазіцыі прадстаўлены ўсе пакаленні беларускіх мастакоў, і ўжо з гэтае прычыны выстаўна дае досыць шырокае і

дастаткова аб'ектыўнае ўяўленне аб гісторыі, сучасным стане і тэндэнцыях развіцця нашага жывапісу. Дыяпазон яе ў асобах — ад ветэранаў П. Масленінава, В. Цвіркі, К. Касмачова, І. Стасевіча, Я. Зайцава і іншых, што сімвалізуюць сваёй творчасцю рэалістычныя традыцыі мастацтва Беларусі, да такіх мастакоў, як А. Тарановіч, У. Кожух, А. Маціевіч, што сцвярджаюць новы погляд на рэчаіснасць, пошук новых сродкаў выразнасці.

Адметнасць яе ад ранейшых такіх выставак у тым, што павялічылася колькасць карцін на «вольную» тэму, што наогул пашырылася кола тэм (скажам, зварот многіх мастакоў да трагічных падзей часоў сталіншчыны, да экалагічных праблем); што на ёй знайшлося месца так званаму «эксперыментальнаму» жывапісу; што многія мастакі дэманструюць надзвычай высокі ўзровень прафесіяналізму; што сёння беларускія мастакі надаюць больш увагі фармальнай пабудове па-

латна — колеру, каларыту, кампазіцыі, не выходзячы, за малым выключэннем, за межы рэалістычных форм.

Услед за іншымі саюзнымі рэспублікамі ў хутнім часе Беларусь будзе прадстаўляць сваё выяўленчае мастацтва ў Маскве. Таму выстаўку ў мінскім Палацы мастацтваў можна лічыць своеасаблівай генеральнай рэпетыцыяй.

Газета «ЛіМ», безумоўна, яшчэ звернецца да яе.

НАШ КАР.

А. СЯМІЛЕТАЎ «У. І. Ленін»

М. ДАНЦЫГ «Васіль Быкаў»

В. ЯЎСЕЕЎ «Аднагалосна»

Фота Ул. КРУКА

УНУМАРЫ:

ШТО ВЕДАЦЬ, ЧЫМ ГАНАРЫЦА

Рэдакцыйную пошту
чытае гісторык
Г. ШТЫХАЎ

4, 13

ПАЗНАЁМІЛІСЯ Ў КРОШЫНЕ...

Ліст
Н. МАЦЯШ да А. СЫСА

6—7

НА ЗЯМЛІ БЕЛАСТОЦКАЙ

Дарожныя нататкі
Б. САЧАНКІ

7—9, 12—13

Вершы

С. ГРАХОУСКАГА
і К. КАМЕЙШЫ,

ПАЭТЫЧНЫ ДЭБЮТ

В. ТУРСЕВІЧА

4, 8—9

НАША МАСТАЦКАЕ ЗАЎТРА

Артыкул рэктара БДТМ
А. САБАЛЕУСКАГА

10—11

ЯК ЯНА ПАЧЫНАЛАСЯ

Заканчэнне публікацыі
І. ЛАСКОВА

14—15

3 ПОШТЫ ГЭТАГА ТЫДНЯ

Па-ранейшаму ў рэдакцыйнай пошце пераважаюць лісты, звязаныя з падзеямі 30 кастрычніка ў Мінску ля Маскоўскіх могілак, а таксама з публікацыяй у

рэспубліканскім друку антыперабудовачных артыкулаў, нахшталь «Эвалюцыя палітычнага невуцтва», «Пена на хвалі перабудовы» і інш. Частку гэтай пошты прапануем увазе чытачоў.

Калі мяне праз паведамленне ў гарадской вясчэрняй газеце спрабуюць пераканаць у тым, што на Беларусі няма традыцыі праводзіць Дзень памяці продкаў, я зноў і зноў паўтараю: павінна быць такая традыцыя, калісьці ж яна павінна нарадзіцца! І — нарадзілася. Я абсалютна перакананы ў тым, што гэта добрая і высокая традыцыя — разам са сваімі сабратамі пайсці на магілы дзядоў і бацькоў, усім народам пакланіцца тым салляменікам, якія гэтых магіл не маюць і прах якіх раскіданы па ўсім белым свеце. Прах ахвяраў жудасных рэпрэсій і войнаў... Вось чаму я пайшоў на той мітынг-рэквіем, нягледзячы на тое, што быў адменены дазвол на яго правядзенне. Пайшоў, бо дасюль не ведаю, дзе ляжыць мой бацька — Аляксандр Анікейчык, урач-тэрапеўт з Барысава, якога ў жніўні 37-га года энкэвэдзісты павялі пад канвоем з дому, павялі ў нябыт. Няма апошняга прытулку і ў майго брата, які загінуў недзе на Одэры ў час Вялікай Айчыннай... Я павінен быць быць на мітынг яшчэ і таму, што туды збіраліся ісці і мае студэнты, бо разумею: папярэджанні і забароны з боку гарадскіх улад толькі «падаграюць страсці» і могуць узнікнуць непрадбачаныя сітуацыі.

Словам, вырашыў я паехаць на Маскоўскія могілкі раней, каб паспець ускласці кветкі на магілы П. М. Машэрава і У. С. Караткевіча. Я добра ведаў гэтых выдатных людзей, маімі рукамі былі зроблены помнікі, якія цяпер стаяць на іх магілах. Але на маім шляху былі выстаўлены міліцэйскія пасты. Праз тры з іх мяне прапусцілі, а на чацвёртым спынілі: ехаць далей нельга!

Менш за ўсё ў інцыдэнце з мітынг-рэквіемам мне хочацца вінаваціць міліцыю: яна выконвала загад, які нельга было аддаваць. Вывад? Кіраўніцтва горада, на жаль, не даварае сваім суграмадзянам і, як засведчылі факты, проста не паважае народ. А я абсалютна ўпэ-

нены: нават калі б і адбываліся на мітынг нейкія экстрэмніцкія выхадкі, дык самі людзі дапамаглі б міліцыі суцяць хулігану.

У чым я яшчэ глыбока перакананы, дык гэта ў тым, што паўсюль, дзе збіраецца на падобныя мерапрыемствы народ, тым больш на мітынгі, з народам побач павінны быць камуністы. Бо менавіта партыя дала сёння нам магчымасць выказаць адкрыта свае думкі, партыя адкрыла шлях да дэмакратызацыі грамадства. А мы, у Мінску, не знайшлі нічога больш разумнага, як скампраметаваць гэтыя парасткі абнаўлення свядомасці і сумлення людзей. Пачуццё сораму выклікае і тое, што ў гэтай сітуацыі былі спробы супрацьпаставіць інтарэсы інтэлігентны інтарэсам рабочага класа. Пачуццё сораму і трывогі.

У тэатральна-мастацкім інстытуце, дзе я выкладаю, адразу пасля падзей на Маскоўскіх могілках прайшоў агульны сход. Выкладчыкі і студэнты асудзілі дзеянні тых, хто даў санкцыю на фактычны разгон мітынгу, хто дазволіў таптаць пачуццё чалавечай годнасці. Такое не павінна паўтарацца!

А. АНІКЕЙЧЫК,
народны мастак БССР,
прафесар, дэпутат
Вярхоўнага Савета БССР.

Лічу сваім чалавечым, грамадзянскім і прафесійным абавязкам (займаюся пытаннямі беларускай сьвятачнай культуры) выказаць думку наконт падзей, што адбыліся 30 кастрычніка гэтага года каля ўвахода на могілкі па Маскоўскай шашы.

Упершыню спроба ўшанаваць памяць рэпрэсаваных у гады сталінізму лепшых прадстаўнікоў беларускага народа была зроблена мінулай восенню, калі па ініцыятыве інтэлігенцыі ў парку імя Янкі Купалы быў арганізаваны мітынг Памяці. «Дзяды» — так прыгожа называюць беларусы гэтае свята.

Сёлета такі мітынг павінен быў адбыцца 30 кастрычніка.

Але — не адбыўся, яго разганала міліцыя. Гэтую акцыю можна расцэньваць, мякка кажучы, як масавую маральную рэпрэсію.

Як жа так атрымліваецца, што прадстаўнікам улады, якіх мы вылучаем са свайго народнага асяроддзя, мала справы да таго, чаго жадае народ? Што ж гэта за адносіны да высякародных імкненняў і пачыненняў людзей? Чым можна матываваць такія адносіны да ўзніклай традыцыі? Гэта, на мой погляд, азначае секчы сук, на якім сядзім. Як можна забарону мітынгу тлумачыць тым, што ў горадзе праводзяцца мерапрыемствы, прысвечаныя дню нараджэння камсамолу? А, можа, наадварот, камсамол і павінен быць галоўнай падтрымкай традыцыі? Няўжо камсамолу абякавы лёс людзей, якія сталі ахвярамі непраўдзых злчынстваў? Аб якой перабудове, галаснасці і дэмакратыі можна гаварыць, калі мы нават у наш рэвалюцыйны час не разумеем энсу і значэння мітынгаў? Яшчэ У. І. Ленін пісаў: «Над митингованием смеются, а еще чаще по поводу него злобно шипят буржуа, меньшевики, новожизнители, выдающие только хаос, беспорядок, взрывы мелкособственнического эгоизма. Но без митингования масса угнетенных никогда бы не смогла перейти от дисциплины, вынужденной эксплуататорами, к дисциплине сознательной и добровольной. Митингование, это и есть настоящий демократизм трудящихся, их выпрямление, их пробуждение к новой жизни, их первые шаги на том же поприще, которое они сами очистили от гадюк (эксплуататоров, империалистов) и которое они сами хотят научиться налаживать по-своему, для себя, на началах своей, советской, а не черной, не барской, не буржуазной власти».

(В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, с. 201—202).

Няўжо мы сёння не разумеем і не гаворым прама пра тое, што мы спрабуем і павінны ачышчаць сябе ад галоўнай нашай заганы — бюракратыз-

му? Атрымліваецца, што тыя, каго гэты бюракратызм задавальняе, — мацнейшыя? Але ж факт мітынгу, які адбыўся з удзелам тысяч людзей, сведчыць аб адваротным.

В. КВЯТКОУСКАЯ,
аспірантка Інстытута
мастацтвазнаўства, этнаграфіі
і фальклору АН БССР.
г. Мінск.

У той дзень, 30 кастрычніка, мой сын, унук і ўнучка таксама былі ля Маскоўскіх могілак, на якіх пахаваны мой муж, удзельнік грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, удзельнік баёў з мілітарызмаў Японіі, член партыі з 1919 года. Сын і ўнукі прыйшлі пакласці на яго магілу кветкі, памянуць яго, а таксама і майго бацьку, арыштаванага ў жніўні 1937 года і загінуўшага ў сталінскіх лагерах (у жніўні 1988-га наша жям'я атрымала даведку аб яго рэабілітацыі).

Сына з унукамі на могілкі міліцыя пусціла. Потым, выйшаўшы на Маскоўскую шашу, яны убачылі ўсё, пра што «ЛІМ» напісаў у нумары за 4 лістапада.

А праз два дні прыйшла да нас уначутай пліменніца, студэнтка ўніверсітэта, і расказала, што заздзіла з другой часткай моладзі ў Курapatы, дзе міліцыя, па яе словах, «бушавала»: ужывала дубінкі і адбірава фотаапараты і засвечвала плёнкі. Так што я здзіўляся, адкуль у вашай газеце з'явіўся здымак...

І яшчэ. Думаю, пасля таго, як у «ЛІМ» і ў «Чырвонай змензе» з'явіліся матэрыялы пра падзеі 30 кастрычніка, будуць зроблены сур'ёзныя вывады. Але боюся, што стружку будуць здымаць не з нахніцеляў гэтай ганебнай акцыі, не з тых, хто даў каманду разганяць народ, а са стрэлчачкаў. Так было ўжо шмат разоў. Як выбаршчыца, уношу прапанову, каб на бліжэйшай сесіі Мінгарвыканкома, а потым на сесіі Вярхоўнага Савета БССР дэпутаты патрабавалі адпаведных тлумачэнняў.

З. ПАКРОУСКАЯ,
заслужаная настаўніца
БССР.
г. Мінск.

Факт стварэння «Мартыралогу Беларусі» разглядаю як адно з рэальных сведчанняў перабудовы, дэсталінізацыі. Хачу пакланіцца Васілю Быкаву, творы якога вельмі люблю, за яго ўстапунае слова на ўстаноўчай канферэнцыі ў ДOME кіно.

Чытаў я таксама і некаторыя з дазволу сказаць, «артыкулы». Злосныя, аднабоковыя рэплікі і выказванні «актывістаў» у адрас неформальных аб'яднанняў лішні раз, на маю думку, пераконваюць, наколькі моцнае процідзеянне аказваецца перабудове. З якой упартасцю і

ўмелым прыстасаваннем бюракратычна алігархія стрымае перабудову грамадства, задушчыць першыя парасткі дэмакратыі.

Мы ўсе, асабліва старэйшыя пакаленне, добра памятаем тыя часы, калі з дапамогаю такіх жа «актывістаў» любіў чалавек, які адважваўся падняць голас у абарону нацыянальнай культуры, тут жа аб'яўляўся нацыяналістам, а там быў ужо толькі адзін крок да аб'яўлення чалавека «ворагам народа».

І ўсё ж я цвёрда веру, што перабудова, дэмакратызацыя перамогуць. Вельмі хачу, хоць малой лептай, дапамагчы «Мартыралогу Беларусі».

І. ГРЫБ,
выкладчык ПТВ № 76.
г. Мінск.

Усю восень газеты быццам бы забыліся на п'ярынізм і «гулялі ў адны вароты» — дубасілі неформалаў, антысталіністаў, пісьменнікаў, не даючы тым слова. А калі прантычна ўся прэса, за выключэннем «ЛІМ», пачала друкаваць «эвалюцыю...» і «Пену...», сьнепты аж узрадаваліся: «Ага, з'явіўся перабудову! Усё будзе як было». Дзіўлюся і на Адамовіча: адкуль ён прадбачыў 30 кастрычніка? Можа, з Масквы далей відаць?

І яшчэ адно: у «Советской России» была толькі Ніна Андрэева, а ў «Советской Белоруссии» — Дарожнін і цэлая група яго калег. Тут мы «перамаглі».

Э. ЛЯУКОУ,
прафесар.
г. Мінск.

У артыкуле «Пена на хвалі перабудовы», падпісаным карэспандэнтамі БЕЛТА У. Левіным і Б. Тарасевічам, распавядалася пра пасяджэнне палітычнага клуба «Сучаснік». Пасяджэнне адбылося 22 кастрычніка ў ДOME палітасветы. Выказванні аднаго з прамойцаў непасрэдна тычыліся нас, рок-гурта «Мроя».

Паводле публікацыі мы абвінавачваемся ў розных грахах — экстрэмізме, нацыяналізме і г.д. Але ці маюць аўтары рацыю на самай справе?

18 кастрычніка ў ПТВ-52 адбыўся рок-канцэрт, у якім узялі ўдзел рок-гурты «Мясцовы час», «Мроя» і малады, нядаўна створаны гурт, які пакуль што не мае назвы. Мы не будзем акцэнтаваць увагу на шматлікіх дробных агрэхах, дапушчаных ці то прамойцам В. Штэфскім (ён намеснік дырэктара ПТВ-52 па вучэбна-выхаваўчай рабоце), ці аўтарамі артыкула.

Нас закранулі за жывое абвінавачванні тыпу: «...салісты

ЗАМЕСТ РЭПЛІКІ

ПУНКТ І ПУНКЦІК

Вялікім рэдакцыйным артыкулам «Аргументы і апаненты» «Вясчэрні Мінск» 3 лістапада «варнуўся да надрукаванага» — сакавіца-красавіцкай сваёй публікацыі «Пазіцыя ці поза?». Частка артыкула скіравана ў адрас некаторых лімаўскіх выступленняў, але калегам з гарадской газеты найперш хочацца паспахаваць, бо аспрэчваюць усіх і адразу — Васіля Быкава, «ЛІМ», Зянона Пазняка, «Талаку», уласных чытачоў — занятак не самы ўдзячны.

Таму, відаць, у чарговым дэмаршы «Вясчэрняга Мінска» памелла ваяўніцасці, «Аргументы і апаненты» ўспрымаюцца хутчэй як спроба самапраўдвання. Завяршаецца ж усё і ўвогуле шырокім, «плуралістычным» жэстам: «Наша газета, вядома ж, не прэтэндуе на абсалютную ісціну».

Трэба, аднак, зазначыць, што мы гэтак жа меркавалі яшчэ ў красавіку, калі ў адным з нумароў «ЛІМ» спрабавалі змясціць з невялікім рэдакцыйным каментарыем чытацкі водгук на артыкул «Пазіцыя ці поза?».

Прыстраленая мішэнь «ВМ» — самадзейнае аб'яднанне «Та-

лака». Вось і цяпер, папракаючы некаторых сваіх апанентаў за імкненне стварыць вакол неформалаў «самую сапраўдную зону па-за крытыкай» (!), гарадская газета зноў абінавачвае «талакоўцаў» у адыходзе ад «канкрэтных спраў» па ахове помнікаў гісторыі і культуры. Мы ж маем іншую інфармацыю: на працягу лета па аўтарках, чацвяргах і суботах яны працавалі на раскопках Святадухаўскай царквы і Ратушы, што лёгка пры жадаванні правярыць. Апроч таго, па ўзгадненні з пракуратурай, некалькі ўдзельнікаў «Талакі» дапамагалі археалагічнай групе Інстытута гісторыі АН БССР, якая праводзіла даследаванні ў Курapatax.

Мяркуючы па артыкуле «Аргументы і апаненты», «Вясчэрні Мінск» ганарыцца ўласнымі публікацыямі «па праблемах будаўніцтва метро ў гістарычнай частцы горада». Сапраўды, намала намаганняў пакладзена, каб запэўніць мінчан у бяшкоднасці другой чаргі метрапалітэна для помнікаў Верхняга горада і скампраметаваць тых, хто думае інакш. Сітуацыя тым часам надзвычай абвастрылася. Нядаўна вывучала аўтары-

тэтная камісія Міністэрства культуры СССР. Вывады, да якіх прыйшла група спецыялістаў на чале з прафесарам, доктарам геолога-мінералагічных навук С. М. Чарнышовым, не суцэльныя:

«...Лічыць недапушчальным будаўніцтва станцыі «Няміга» як па інжынерна-тэхнічных, так і па горадабудаўнічых меркаваннях... Прасціць Міністэрства культуры СССР тэрмінова звярнуцца ў Савет Міністраў БССР з просьбай аб прыпыненні будаўніцтва метрапалітэна ў Мінску на ўчастку Верхняга горада...»

Але вернемся да «Аргументаў і апанентаў». Не ўпершыню са спасылкай на «кампетэнтныя органы» «Вясчэрні Мінск» паведамляе звесткі, распаўсюджванне якіх відавочна перавышае паўнамоцтвы газеты — органа гаркома партыі і гарвыканкома. Ці не лепш было б, каб кампетэнтныя органы знайшлі магчымасць самі інфармаваць аб проціпраўных дзеяннях той ці іншай асобы, калі такія ёсць. Досыць дзіўная «ўдэчка» інфармацыі (і чамусьці толькі ў «ВМ»): не можа не трывожыць. Па сутнасці, ута-

раецца небяспечны прэзэдэнт, якім карыстаюцца празмерна пільныя аўтары, што прыраўнялі яго да «дэалагічнага штыка».

Найбольш выразна гэта праявілася ў скандальным артыкуле «Эвалюцыя палітычнага невуцтва», дзе апанентаў не крытыкуюць — б'юць словамі, а таксама звесткамі з невядома кім сабранага кампраметуючага дасье. Ці, напрыклад, замест спрэчкі з Алесем Адамовічам па сутнасці, з фактамі і аргументамі ў руках, яны ідуць слізкай сцяжынай агульных абвінавачванняў, брудных інсінуацый: маўляў, ведаем, як ты працаваў у Інстытуце літаратуры, як ты ваяжыруеш па загінаках... Далей — болей.

Ветэран партыі, вайны і працы І. Клімаў ідзе ў газеце «Вясчэрні Мінск» за 4 лістапада яшчэ далей. Не прэтэндуе на палеміку, ён свой допіс у газету называе проста «заяўленнем о ніжжеследующем» і патрабуе заклікаць сусветна вядомага пісьменніка-публіцыста да адказу, уносіць прапанову арганізаваць нешта накшталь грамадзянскай кары над ім на сесіі гарадскога Савета ці ў Акадэміі навук БССР. Ні больш ні менш.

Падобна, што сямю-тамю не даюць спакою «лаўры» фана-

тыка-сталініста з Харкава І. Шахаўцова, які, абразіўшыся за свайго куміра, усё імкнецца прыцягнуць А. Адамовіча да судовай адказнасці, што свае шахаўцовы ёсць, падаюць голас і ў нашай рэспубліцы.

Паказальна, што грознай заявай-іскам І. Клімава «Не магу пагадзіцца» газета не абмежавалася ў сваім нумары за 4 лістапада. Пад рубрыкай «Пункт гледжання» яна змясціла яшчэ і пісьмо доктара гістарычных навук А. Залескага, які не толькі гарача ўхваляе артыкул «Эвалюцыя палітычнага невуцтва», але, зноў-такі, рашуча ідзе далей. Далей за М. Дарожкіна і А. Філімонава, нават далей за І. Клімава. Калі апошні толькі напамінае з дакорам, што А. Адамовіч з'яўляецца членам карэспандэнтам акадэміі, дык А. Залескі не абмяжоўваецца падобным напамінкам у адрас Васіля Быкава як дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, а вучыць яго ваўсю, «нічога сумняшася», як павінен паводзіць сябе народны абраннік, як павінен выконваць свае дэпутацкія абавязкі, берачы свой дэпутацкі гонар... І смех, і грэх.

А. Залескі ў сваім лісце падкрэслівае, што ён — гісторык («мне як прафесійнаму гісторыку і этнографу», аднак я як гісторык). Значыць, не нейкі там аматар-самавучка, не нейкі там дылетант, а спецыяліст у

ЦІ ДАЙШЛА ДА НАС ПЕРАБУДОВА?

Калі сталічныя браты-літаратары цікавяцца, ці дайшла да Віцебска перабудова, я адказваю: «Вядома, дайшла...». Але пасля паўзы дадаю: «...толькі з папраўкай на правінцыяльнасць...»

Яшчэ ў самым пачатку перабудовы абласная тэлестудыя запісала перадачу-канцэрт пра фестываль джазавай музыкі «Віцебская вясень». Аднак загадчык аддзела прапаганды абкома КПБ С. І. Лукашонак і начальнік абласнога ўпраўлення культуры Г. І. Клёсава забаранілі даваць перадачу ў эфір, заручыўшыся нават падтрымкай былога загадчыка аддзела культуры ЦК КПБ І. І. Антановіча. Чаму спатрэбілася забараняць увогуле бяскрыўны канцэрт?

Толькі што выйшла кніжка майго сябра Уладзіміра Папковіча. Праз некаторы час паявіцца рэцэнзіі: хтосьці пахваліць, а хтосьці — наадварот. Літаратары да гэтага прывыклі: кожны мае права выказаць сваю думку наконт нашых твораў, таму што мы ішам для людзей. І што б пра нашу творчасць ні казалі крытыкі і чытачы — трэба ўспрымаць гэта без крыўды і бачыць перад сабой адну мэту — пісаць лепш...

А ці гаворым мы гэтак жа адкрыта аб рабоце партыйных і савецкіх органаў, асабліва аб іх кіраўніках? Не, маўчым па-ранейшаму: прывыклі. А многія з гэтых кіраўнікоў такой нашай прывычкай добра ўмеюць карыстацца. Але заўсёды яны падкрэсліваюць, што працуюць для людзей, для нас з вамі. Значыць, па логіцы, і мы ім адкрыта павінны выказаць свае заўвагі.

Сёння, у часы галоснасці, трэба скарыстоўваць любую магчымасць для свядзення перабудовы, для таго, каб прыцягнуць на яе бок тых, хто яшчэ вагаецца або раўнадушна назірае за тым, што адбываецца вакол: а раптам сарвецца... І, вядома, у барацьбе за перабудову асаблівую ролю адыгрывае прэса. Здавалася б, зразумела і лагічна тое, што партыйныя і савецкія работнікі павінны падтрымліваць друк, і не толькі ў сталіцах. Але як цяжка бывае журналістам на месцах прабіцца да чытачоў!

Вядома, кожны мае права выказаць меркаванне па любой пытанні. Але вось выступіла віцебскі лектар М. І. Глушонак і гаворыць, што падпісаўся б пад асноўнымі палажэннямі артыкула Н. Андрэ-

вай у «Советской России». І гэта гаворыцца ўжо пасля выступлення «Правды», пасля таго, як прагучала выразная і недвухсэнсоўная ацэнка «андрэўшчыны!» Меркаванне лектара мае права на існаванне як яго асабістае, але ён жа — намеснік загадчыка Дома палітсветы Віцебскага абкома партыі. Калі ён гатовы прапагандаваць і падтрымліваць палажэнні артыкула Н. Андрэвай, дык што ж такі лектар гаворыць па іншых пытаннях — унутранага жыцця краіны, міжнацыянальных адносін і г. д. Ці не заблытае ён слухачоў «свайей уласнай думкай», ведаючы, што ніхто, па прывычку, не паспрачаецца, а тым больш — не дасць адпор?

Быў я сведкам і ўдзельнікам выпадку, ад якога надоўга застаўся непрыемны асадак: старшыня гарвыканкома М. А. Федарчук адмовіўся прыняць групу журналістаў і нават паабяцаў паскардзіцца на іх у абком партыі. А яго проста прасілі адказаць на пытанні, якія прыйшлі ў газету і на тэлебачанне ў сувязі з артыкулам і тэлеперадачай на тэмы архітэктурнага вобліку Віцебска. Здавалася б, што тут складанага і супрацьзаконнага? Абмяркую з журналістамі пытанні і — вось яна, галоснасць! — выступі перад глядачамі, дарэчы, тваімі выбаршчыкамі, паспрачаюся, калі ёсць аб чым. Але ж — «буду скардзіцца, што вы мне такія пытанні падаеце!»

Усім нам трэба зразумець, што сёння людзі чакаюць адказаў на самыя вострыя, злабадзённыя пытанні. І неабходна адказаць, а не адмоўвацца. Дарэчы, у пісьмах і па тэлефонах гараджане цікавяцца і адраджэннем помнікаў архітэктурны і ўзвядзеннем новых будынкаў, і назвамі вуліц...

Нядаўна выйшаў энцыклапедычны даведнік «Віцебск», у якім адлюстраваны многія старонкі мінуўшчыны і сучаснасці нашага горада. Ёсць тут і «Турысцкая схема» Віцебска. Чытаю назвы вуліц і ў адным з раёнаў знаходжу вуліцу... Жданава. Ды не адну! Тэлефаную ў гардаведку. Так, падвярджаюць, у горадзе восем (!) вуліц з гэтым імем. Няўжо ж дазволім і далей ім так называцца? Думаю, што рашэнне гэтага пытання — у руках гарвыканкома, у нашых руках, і ў перайменаванні ніхто не будзе ставіць бюракратычных рагатак...

Ох ужо гэтыя рагатакі! Яны, здаецца, бясконцыя на нашых

дароггах, нягледзячы на цэлыя тры гады галоснасці, перабудовы. Яны і сёння спрабуюць нас спыніць, затрымаць, затармазіць. Прынцыпы тармажэння — таксама паняцце шматзначнае, і яго трэба ведаць, вывучаць, праводзячы аналіз на канкрэтных прыкладах — хто, дзе, калі, чаму...

У горад прыехаў з Кургана прафесар Я. Віцебскі. Тэлебачанне прадастаўляе ўрачунаватару сваю трыбуну. Але перад пачаткам перадачы чуюцца званкі з медінстытута і абздраўддзела: не давайце яго ў эфір...

Журналісты не спужаліся званкоў «звыш», і госьць спакойна выступіў па тэлебачанні перад шматтысячнай аўдыторыяй...

Пра ўсё гэта я пішу не дзеля таго, каб кагосьці лініі раз папракнуць. Усе мы вінаватыя ў тым, што краіна, рэспубліка, Віцебск сёння яшчэ не такія, як нам бы хацелася. Але трэба вучыцца на памылках мінулага, каб іх не паўтараць. Каб не было ў нас праўкі на правінцыяльнасць, маўляў, у Маскве — адно, а ў Віцебску — іншае. Мы павінны жыць па-іншаму — галосна, дэмакратычна, як і належыць у прававой дзяржаве.

Можа, трэба і ў Віцебску стварыць камітэт па садзейнічанню перабудове? У яго ўвайшлі б разам з іншымі вучоныя, літаратары, мастакі. Такая арганізацыя дапамагла б знімаць рагатакі і шлагбаўмы з дарогі абнаўлення. Яна не дазволіла б, каб на аб'яднанне «Узгор'е», якое шмат чаго робіць для горада, глядзельнікі коса. Камітэт выказаў бы, нарэшце, грамадскую думку аб увекавечанні памяці М. Шагала на яго радзіме. І, вядома, не дапусціў бы да таго, што адбылося з вострым, злабадзённым артыкулам маладога журналіста Сяргея Навумчыка аб будаўніцтве АЭС, які не захацеў друкаваць абласная газета. Многія пытанні дапамог бы вырашыць камітэт па садзейнічанню перабудове ў Віцебску — ад узмацнення пазіцыі беларускай мовы ў школах і ВНУ да перайменавання вуліц...

Аб адным я мару: каб праз год-два, адказваючы на пытанне сталічных братоў-літаратараў ці дайшла да Віцебска перабудова, я мог бы адказаць: «Вядома, дайшла, без усялякіх направак на правінцыяльнасць».

Давід СІМАНОВІЧ,
г. Віцебск.

скандзіравалі: «Вайна — палыванне», «Вы за калючым дротам!» і так паўтаралася шматразова. Дык вось, давайце разбярэмся. У праграме «Мроі», якая выконвалася на тэатры, таксама як і ў папулярных альбомах, створаных гуртам, ні ў адной песні няма слоў «Вы за калючым дротам». Невядома, дзе пачуў іх Штэфскі, таму што і ў песнях двух іншых гуртоў такіх слоў няма.

Ідзем далей. Цытуем: «Вайна — палыванне». У нашай праграме ёсць дзве зусім розныя песні: адна з іх называецца «Вайна», другая — «Палыванне на вядзьмарак». Аб'ядноўваць гэтыя дзве песні ў спалучэнне «Вайна — палыванне» проста несумленна з боку намесніка дырэктара ПТВ па вучэбна-выхаваўчай рабоце. Тым болей, што перад пачаткам гэтых песень мы заўсёды абвешчаем, што «Палыванне на вядзьмарак» належыць да цыкла «37 год», выкрывае сутнасць жорсткіх рэпрэсій перыяду культуры асобы. Песня «Вайна» — антываенная, прычым словы ў ёй не пакідаюць аніякіх ваганняў яе тлумачэння, акрамя таго, што мы супраць вайны. (Тэксты гэтых двух песень аўтары пісьма даслалі ў рэдакцыю. — Рэд.).

Але вернемся зноў да Штэфскага. Цытуем: «Пасля так звананага «канцэрта» з-за куліс педагогі вучылішча ведамі выносілі пустаыя бутэлькі з пад гарэлку».

Удзельнікі «Мроі» з павагай ставяцца да сваёй музычнай дзейнасці. За ўсе гады існавання гурт ніводнага разу не прынізіў сябе ўжываннем спіртных напіткаў у час выступленняў.

Для нашых песень такога роду допінг не патрэбен. Усё, пра што мы п'ём, набалела пакаленням нашых бацькоў і дзядоў. Мы таму і п'ём, што не хочам, каб нашае пакаленне і пакаленне нашых дзяцей жыло ў атмасферы сталінскага страху і брэжнеўскай абьякавасці. А калі вярнуцца да фразы Штэфскага наконт пустых бутэлек, то мы расцэнваем гэта як « доказы з нядробасумленнымі сродкамі » і непрычэпную спробу дыскрэдытаваць і прынізіць выступаючых.

Такім чынам, публікацыю мы ўспрымаем, як дыскрэдытацыю зместу і накіраванасці нашых песень і творчасці і як асабістую абразу.

Мы спадзяёмся, што прамова Штэфскага не з'яўляецца канчатковым меркаваннем газет. Гэта нам уяўляецца тым больш істотным таму, што ў апошні час робяцца масіраваныя атакі на маладзёжны рух.

Алег ДЗЕМІДОВІЧ, Юрась ЛЯУКОЎ, Лявон ВОЛЬСКІ, Уладзімір ДАВЫДОЎСКІ, Вікторыя КАЗЛОВА, члены рок-гурта «Мроя».

Мы, супрацоўнікі Дзяржаўнага музея БССР, абмеркаваўшы падзеі, што адбыліся 30 кастрычніка ў раёне Маскоўскім могілак г. Мінска, выказваем абурэнне дзеяннямі міліцыі па разгоне мітынга, прысвечанага памяці ўсіх, хто загінуў у гады сталінскага тэрору і Вялікай Айчыннай вайны.

Просім, каб вынікі расследавання грамадскай камісіі былі абнародваны, каб былі названы канкрэтныя асобы, вінаватыя ў тым, што адбылося.

Д. ШЫМУК, Л. БОНДАРАВА, В. ГРАЧЫЕУ, І. АУДЗЕЙЧЫК, Т. ВОРАНАВА і іншыя (усяго 44 подпісы).

ПАЗЫЧНЫ ВОДГУК

Уладзімір НЯКЛЯЕУ

Маўклівы мітынг

Усё, што коціцца, Дакоціцца да нас...

і дакацілася.

Ля могілак якраз, Дзе сны пра вечнасць сныць, Ці спяць без сноў —

З усімі —

Караткевіч...

Куляшоў... —

Маўклівы мітынг.

З кожным, хто прыйшоў, З'явіліся і сталі побач продкі...

Маўклівыя

стаялі цені родных,

Маўклівыя

стаялі цені блізкіх:

Пад крыжам лёгшых. Зоркай, Абельскам

Ва ўсіх Хатынях спаленых, Забітых

Пад Грунвальдам. На Калыме «прышытых».

Бяследна знікшых. Хапам пахапаных.

Нікім, нідзе, ніяк не пахаваных, Ці ў Курапатах

Ад плоці плоць І ад крывіні кроў —

Мы ведалі, пра што маўчалі з імі.

Жывыя з мёртвымі, І мёртвыя з жывымі.

І ўпершыню, маўкліва сцяўшы рот,

З натоўпу глянуў люд.

Амаль народ.

сваёй галіне. Але ж абавязковай неад'емнай рысай сапраўднага вучонага-гісторыка з'яўляецца, як вядома, вернасць фактам. Якія факты мае, якімі звесткамі аперыруе ў сваім выкрывальніцкім ражы А. Залескі? Што ён ведае пра выступленні дэпутата Васіля Уладзіміравіча Быкава ў круглай зале Дома ўрада, пра яго дачыненні з выбаршчыкамі 322-й Тураўскай выбарчай акругі? Мяркуючы па тым, што «прафесійны гісторык» піша, нічога пэўнага ён не ведае, ніякіх фактаў не мае. Наадварот — ігнаруе нават тыя, якія вядомы многім. Вось, напрыклад, ён ставіць пад сумненне, што Васіль Быкаў звяртаецца з дэпутацкімі прапановамі ў высокія кіруючыя інстанцыі. «Ды і пры пераліку ў друку, — піша далей, — яго высокіх званняў, дарэчы, чамусьці не гаворыцца, што ён — дэпутат Вярхоўнага Савета БССР». Прэтэнзіі смешныя і беспадстаўныя. Каб не хадзіць далёка па факты, возьмем самы свежы. Калі шануюны «прафесійны гісторык» разгорне нумар «ЛіМа» за 7 кастрычніка г. г., ён знойдзе там ліст В. Быкава, які пачынаецца словамі: «На маё запытанне ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР адносна лёсу рэпрэсаваных у 30—40-ыя гады беларускіх літаратараў нядаўна стала вядома...» Пад гэтым лістом

стаіць — да ведама А. Залескага — подпіс: «Васіль Быкаў, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР». Альбо ўзяць такі факт, які фактычна пра адносінны В. Быкава з ягонымі выбаршчыкамі. У час дзён беларускай літаратуры на Палесці, якія адбыліся летам мінулага года, пісьменнікі наведвалі Тураў і мелі магчымасць чуць, пераканацца, як добра, з якой удзячнасцю гавораць жыхары пасёлка пра свайго дэпутата — Васіля Уладзіміравіча Быкава. Толькі дзякуючы яму, гаварылі тураўчане, было пачата і хутка завершыцца даўно запланаванае будаўніцтва бальніцы...

Такія вось «гісторыя з этнаграфіяй».

Не, не ў ладах «прафесійны гісторык» з логікай, з фактамі. Але чаго тады варты яго так званы «пункт гледжання»?

Тут прыгадваецца вядомы горкаўскі артыкул «О кочке и точке». «Есть кочка зрения и точка зрения, — пісаў Максім Горкі. — Это надобно различать. Известно, что кочки — особенность болота и что они остаются на месте осушаемых болот. С высоты кочки не много увидишь. Точка зрения — нечто иное...»

Так, «точка» і «кочка», пункт і пункт — вялікая розніца. У гэтым яшчэ раз пераконваецца, чытаючы некаторыя публікацыі ў «Вячэрнім Мінску».

Загадана закрыць!

Магілёўскай ініцыятыўнай групай «Мартыралогу Беларусі» («Намітэта-58») праводзіцца праца па азнамленні інтэлігенцы і рабочых горада з дакументамі і дзейнасцю гэтага гісторыка-асветніцкага таварыства. Найбольш свядомыя і патрыятычна настроеныя становяцца членамі таварыства. Аднак павінен адзначыць, што мы сустракаем прыхаванае і адкрытае супрацьдзеянне з боку некаторых партыйных работнікаў. Ёсць спробы дыскрэдытаваць як кожнага з нас паасобку, так і рух у цэлым.

На ўстаноўчай канферэнцыі «Мартыралогу» ў Мінску прысутнічала выкладчык нашага культасветвучылішча Т. Е. Раманова. І вось да яе на работу прыйшла першы сакратар Цэнтральнага райкома партыі тав. Кот Тамара Рыгораўна і пасля асцярожных «выхаваўчых» спроб пагрозна заявіла: «Падумаеце! Вам жа жыць у горадзе. Рабочыя вас раздушаць!..»

Трэба адзначыць, што сваёй дзейнасцю члены магілёўскага філіяла «Мартыралогу Беларусі» не хаваюць. У прыватнасці, 27 кастрычніка мы вырашылі ўступіць у кантакт з воінамі-інтэрнацыяналістамі, штаб якіх знаходзіцца ў гаркоме камсамола. Пры размове з імі прысутнічаў і другі сакратар гаркома камсамола В. Цумараў. У час сустрэчы мы пазнаёмілі прысутных з дэкларацыяй і статутам таварыства, рэстлумачылі яго мэты і задачы, адказалі на пытанні. У размове мы падкрэслілі, што наш рух нічога агульнага не мае ні з экстрэмізмам, ні з нацыяналізмам. Мы таксама паведамілі, што пры Маладзёжым цэнтры ў ДК «Хімваланно» працуе літаратурна-мастацкі клуб, актыўнымі

удзельнікамі якога мы з'яўляемся. Адзначыўшы, што ў задачы клуба ўваходзіць павышэнне не толькі эстэтычнай, але і палітычнай культуры моладзі, мы запрасілі воінаў-інтэрнацыяналістаў прыняць удзел у чарговым пасяджэнні клуба. Другі сакратар гаркома камсамола, які прысутнічаў пры гэтым, гарача падтрымаў прапанову.

Якое ж было наша здзіўленне, калі мы прыйшлі на наступны дзень у Дом культуры і ўбачылі вялікую колькасць партыйных і камсамольскіх работнікаў і... супрацоўнікаў міліцыі. Праўда, была прычына. У гэты дзень у Доме культуры праходзіў «Вечар прыгажуні». Аднак, як сказала кіраўнік Маладзёжнага цэнтру, ужо з дзвюх гадзін дня яе ўзмоцнена «апрацоўвалі». У віну ёй ставілі тое, што замест літаратурна-мастацкага клуба ў нас створаны народны фронт.

Літаратурны вечар у гэты дзень быў праведзены ў прысутнасці супрацоўнікаў гаркома партыі. Пасля таго, як вядучы вечара Я. Татароў закончыў літаратурную частку і пазнаёміў прысутных з дэкларацыяй «Мартыралогу», ён падпаў пад агонь крытыкі, а мы, яго таварышы, падвергліся цяжкіму ганьбаванню. Нас называлі экстрэмістамі, шызафрэннікамі, нацыяналістамі і г. д. І гэта ў той час, калі ніводнага публічнага выступлення, ніводнага палітычнага акцыі намі не было праведзена.

Назаўтра мы даведаліся, што літаратурна-мастацкі клуб загадана закрыць...

Лічым такое становішча спраў ганебным для нашага горада і небяспечным для справы перабудовы.

А. ФЕДАРАУ,
старшы інжынер-электронік Магілёўскага машынабудаўнічага інстытута.

Сяргей ГРАХОЎСКИ

Зводны хор

Здаецца, гэта—страшны сон:
Піяна і крашчэнда
Пяюць харысты ва ўнісон
Астатні опус Бэнда.

Гучаць суладна галасы,
І за салістам тэму
Вядуць адны, адны басы:
«Хутчэй лаві нацдэма!»

Відаць, з архіва прывалок
Ім дырыжор пахмуры
І, кроў адмыўшы, даў знарок
Старонкі партытуры.

Мы ачунялі пакрысе,
І ведаюць не многія,
Як калаціліся усе
Ад той тэрміналогіі.

Ды зноў выцягваюць яе:
«Нацдэмы», «змовы», «зборышчы»,
І так, як некалі, пяе
Той самадзейны хор яшчэ.

Які ж зацяты дырыжор
На нотах ставіў галачку,
Каб заспявалі «До-мінор»,
Прыняўшы ў Бэндэ палачку.

Як апантаны, зводны хор
Усе паблытаў тэрміны,
І, перайшоўшы на мажор,
У поўнач кліча Бермана.

А прачытаўшы перад сном
Вячэрнюю газету,
Узніклі краты за акном,
Нібыта з таго свету.

Не трэба мне набыткаў мець
Ні мала і ні многа,
Баюся толькі анямець
З увішняй дапамогай.

Хто ж дырыжор? Каму служыць
Наняўся ён нанова?..
Відаць, за крэселца дрыжыць.
А ў нас—ПЕРАБУДОВА!

28—30/X—88

Маўчальнікі

Спрачаюцца, хвалююцца, крычаць
Хлапцы за мову, за лясы і рэкі,
А вось славуцасці маўчаць,—
Ні Бэ, ні Мэ, ні Ку-ка-рэ-ку.

Баяцца дэмакратыі яны,
Таму ў палоне змрочнага настрою,
Бо званні, прэміі і ардэны
Ім даставаліся ў пару застою.

Іх прывучылі так галасаваць
І пляскаць у далоні па заданню,
І радасна ўсміхацца, і ўставаць,
Што лепш ніхто не плясне і не ўстане.

На іх—амаль што вечнасці п'ячаць,
А ім усё чагосьці мала.

Хлапцы за мову, за лясы крычаць,
Але маўчаць зацята аксакалы.

28/X—88

Калекі

Цяпер калек амаль што не відно,
Яны нібыта канулі на дно,
Адолеўшы нягоды ўсе і здзекі,
Але жывуць, як і жылі даўно,
На свеце непрыкметныя калекі.

Сляпяны лепей за відущых бачаць,
Што і сябры, і несябры іх значаць,
Ім зразумелы ўсё складаны свет.
Яны не скардзяцца, не плачуць,
А пакідаюць на зямлі свой след.

Калекі ёсць з нагамі і з рукамі,
З нястомнымі даўгімі языкамі,
І з каршучынай сілай зроку,
Што прабіваюцца наперад кулакамі,
Каб не застацца ззаду або збоку.

У іх энергіі на цэлы генератар,
Бо кожны з іх салодкага аматар,
І горкага часамі не мінае,—
Глытае ўсе, нібыта алігатар,
І жыць яму нішто не замінае.

О, колькі ж вас, укормленых калек,
Нагадаваў наш неспакойны век?
З душой бетоннаю і без душы,
Сабе на радасць, нам на здзек,
Што памятаюць: «бі, ламай, душы!»

А самі загінаюць нам прамовы
Пра дасягненні і пра рэсквіт мовы,
І ад усіх хваробаў лекі,
Але відно, што іх прыём не новы...
Пара на пенсію, таварышы калекі!

3—30/X—88

Трэба жыць

У кожнага—адзіная дарога
Ад метрыкі да некралога,
А паміж імі, як заўжды,
Хвіліны радасці і месяцы бяды,
Раскаяння імгненні, раздарожжы,
І захваленне: «Свет такі прыгожы!»

Хвіліна за хвілінай — час бяжыць,
І як ні цяжка, але трэба жыць,
Стаяць у чэргах, з хлебам

ці без хл

3—28/X—88

Таму і гавару

Мяне ўпкінуць: «Ты ўсё—пра недакі
А дасягненні? Што, хіба аслеп?»
Я іх цаню. Я бачыў бляск Еўропы,
Але смачней за ўсё савецкі хлеб.

Яго, як найвялікшы дар, бяру,
Бо родную зямлю люблю да болю
Таму пакутую і праўду гавару,
І ўсё зрабіць стараюся ў пару,
Каб нэндзы і бяды не ведаць

30/X—88

Сіла

Сіле розуму не трэба:
Знай адно—ламі, крышы,
Здабывай кавалак хлеба,
І—нічога для душы.

Каб дужэць і моц не траціць,
Каб ніхто не перамог,
Дужы нават бацьку з маці
Скруціць у баранні рог.

Дужы шмат не разважае,
Толькі слухае загад,
Толькі тых і паважае,
Хто выплывае аклад.

Бачылі аднойчы сведкі,
Як дубінкай ён трасе,
На магілах топча кветкі
І таго, хто іх нясе.

Ён лютуе без улынку,
Усіх штурмуе на хаду.
Мы ж яму далі дубінку
Самі на сваю бяду.

1/XI—88

РЭДАКЦЫЯ «ЛіМа» звярнулася да мяне з просьбай зрабіць агляд лістоў, дасланных чытачамі ў сувязі з пытаннем, як адносіцца нам да старажытных сімвалаў і перш за ўсё да герба «Пагоня». Спроба выкарыстання такога сімвала, як і бела-чырвона-белага сцяга, прадстаўнікі самадзейнага аб'яднання «Талака» выклікала вострыя спрэчкі.

Пішуць у «ЛіМ» людзі розных прафесій. Адны лісты на 2—3, другія на 10 старонках машынапісу. Ліст М. Купавы ўяўляе сабой сапраўднае даследаванне на палову аўтарскага аркуша.

Ва ўсіх лістах асноўная думка адна: у справе аховы помнікаў гісторыі і культуры, роднай мовы і нацыянальнай сімволікі «Талака» абмяслаўлена ў неаб'ектыўных публікацыях беспадстаўна.

А. Хадыка з Мінска з болей разважае: «Быццам усе мы, а ў першую чаргу «Талака», вінаватыя ў тым, што да нашай гістарычнай памяці дакраналіся крывавыя рукі». Ён канстатуе, што ў выніку мы засталіся ў хвасце дыскусіі аб нацыянальнай сімволіцы.

Востра палемізуе з Б. Залескім, М. Ільшэнкам і тымі, хто іх падтрымлівае ў надрукаваных артыкулах, Я. Леўка, папракае іх у неаб'ектыўным, тэндэнцыйным падыходзе да дзейнасці «Талакі». Ён піша: «Калі мы сустракаемся з фактамі нацыянальнага нігілізму, то нельга з пагардай глядзець на іх носбітаў... Вінаватыя ўмовы, якія фарміравалі іх псіхалогію і іх светапогляды. Будзем памятаць, што фарміраванне гэтае адбывалася на працягу доўгіх стагоддзяў паднявольнага існавання, калі нашых продкаў пераконалаві, што яны, іх культура і мова ніжэйшыя і горшыя за іншыя». У гэтых словах ёсць горкая праўда.

А. Аблажэй з Вільнюса піша, што і для беларусаў «наступіў час падняць з бруду, куды яго ўтапталі праслужнікі фашыстаў, бела-чырвона-белы сцяг, які мае старажытныя

карані. Так, як гэта зрабілі са сваімі нацыянальнымі сцягамі літоўцы, латышы, эстонцы».

В. Багрый з Кіева абурэцца артыкулам «Чаго хочучь «талакоўцы?» і сцвярджае: «У. Гойтан, напэўна, забыўся, што фашысты займаліся на Беларусі не развешваннем трохкаляровых сцягоў, а генцыдам, ганьбаваннем усіх свя-

кнучца знайчы нешта большае, чым ёсць у падручніках, стараўца адшукаць тлумачэнні шмат якім складаным гістарычным падзеям і з'явам, якія прымытуна раскрываюцца ў гістарычнай навуковай літаратуры».

Справядлівасць гэтых слоў можна пацвердзіць прагай моладзі да ведаў аб геральдыцы — навуцы ў нас амаль забытай. Гістарычнае значэнне герба «Пагоня» многім уяўляецца нечым такім, што знаходзіцца

люстравана на спражках, бляшаных знаках, на шапках паўстанцаў, а таксама з'яўлялася неад'емным элементам п'ячатак. Мураўёў-вешальнік выдаў загад карнікам знішчыць «Пагоню» як рэвалюцыйны сімвал.

У наш час «Пагоня» з'яўляецца элементам герба горада Беластока, дзе ці не боль-

тыкула, які, па яго са «ачарняе» сімвал літоўск беларускага народаў—с жытны герб «Пагоня». У цы ліста А. Мінін піша: бус факт, што калі ў С кай Літве герб «Пагоня» цыйна прызнаны як паўна ны сімвал нацыянальнага ру народа, у «Звяздзе» д еща матэрыял, які фар ў чытачоў адносіны да «і ні» як да двайніка гітл скай свастыкі.

Працоўныя Літвы і Бе сі—даўнія партнёры па с лістычным спабодніцтве, моцныя гістарычныя сув багатыя рэвалюцыйныя тр цы, і нельга дапусціць, хтосьці падобнымі пуб цыямі спараджаў узасмне давер паміж братнімі на мі».

Такі папрок трэба арты і да прэтэнцыйнага арты У. Бегуна, надрукаванага майскім нумары «Політ кого собеседніка» за мі год, дзе ён паспяшаўся а іціць «Пагоню» «эмблемай цыяналізму і рабалецтва» рад замежнымі гаспадарі раней гітлераўскімі, сёння рыканскімі».

У артыкуле нават ука «вінаватыя»: герб выкар ны пры афармленні кафэ « ецкі пернік» у Мінску і па у інтэрнаце завода па і цоўцы спартыўных тавар, Маладзечне. Вынік выступ ня У. Бегуна—ліквідацыя вы «Пагоня» на фасадзе дынка кафэ ў Траецкім і месці.

Між тым, незадоўга да тага ў газеце «Известия» надрукаваны здымак ка выразнай «Пагоняй»—як ноўчы прыклад узнаўлення ражытных помнікаў у Бел сі».

Мне даводзілася часта стракацца з літоўскімі ка мі на навуковых нарадах, і бачыць на свае вочы, з тактам суседзі-гісторыкі, вучоныя выступаюць пры меркаванні розных пытання асабліва тых, якія даты нацыянальнай свядомасці, мяці народа. А нашы? Яі

(Заканчэнне на стар. 13)

Што ведаць, чым ганарыцца

Пошту «ЛіМа» чытае і каменціруе доктар гістарычных навук Г. В. ШТЫХАУ

тынь беларускага народа».

Ад сябе хачу сказаць, што публікацыя У. Гойтана ўражае не толькі сваімі параўнаннямі і метафарамі, выкарыстанымі супроць «талакоўцаў», але экскурсам у недалёкае мінулае, адлюстраваным у фотаздымаках, зробленых ад намераў таго, хто рабіў здымкі. Напэўна, функцыянеры нацыскай партыі не ведалі, у якіх гістарычных умовах узнікла «Пагоня», што адлюстроўвала. Аб паходжанні герба будзе гаворка ніжэй.

Сярод аматараў геральдыкі існуе меркаванне, што выява конніка з мячом, звернутага ў левы бок, па-свойму сімвалічная і скіравана супроць з'явы, вядомай пад назвай «наіск на Усход». Менавіта так павернуты коннік на здымках, аб якіх ідзе гаворка.

Аўтар ліста ў «ЛіМ» І. ЧАРНЯЎСКИ тлумачыць стварэнне самадзейных суполак тым, што «людзям хранила не хапае гістарычнай інфармацыі, культуры, ведаў пра сябе. Яны ім-

пад пакрыццём неадольнай таёмніцы «за сямю пячаткамі», або, калі хочаце, забароны».

У сваіх разважаннях аўтары з Лепеля У. ШУШКЕВІЧ, М. ГАРБАЧОУ, В. БЫКАУ, сталі людзі розных заняткаў — карэспандэнт райгазеты, старшы інжынер і рабочы слесар—спачуваюць «талакоўцам», лічаць, што іх крытыкуюць і зневажаюць несправядліва. Натхнёны дзейнасцю «Талакі», яны ў Лепелі стварылі ініцыятыўную групу па прапагандзе беларускай мовы, якая распрацавала спецыяльную праграму, узгодненую ў райкоме партыі. У выніку ў горадзе ўжо з'явіліся першыя шыльды на роднай мове. Далейшага вам плёну, сябры!

А. ЯКІМОВІЧ з вёскі Касцява, што на Слонімшчыне, прыходзіць да вываду: «Не, не проста на сімвалы нападае У. Гойтан. Нападае ён на тых, хто імкнецца адрадыць сваю культуру».

М. КУПАВА клопаціцца аб неабходнасці вывучэння і выкарыстання беларускай нацыянальнай сімволікі (герба «Пагоня», сцяга). Ён прыводзіць прыклады з міжнароднага вопыту. Польшча, Чэхаславакія, Балгарыя і іншыя сацыялістычныя краіны карыстаюцца старажытнымі сімваламі ў якасці сучаснай дзяржаўнай сімволікі.

Цікавы факт з мінулага стагоддзя. Паўстанцы К. Каліноўскага змагаліся пад сцягам з выявай «Пагоня». Яна была ад-

шасць насельніцтва—беларусы. Фірменны поезд Беласток—Варшава называецца «Пагоня». М. Купава, наш ужо вядомы мастак, піша: «...існуе пэўная мастацкая заканамернасць, якая грунтуецца на традыцыйнай народнай эстэтыцы. Яе лёгка прасачыць на прыкладах беларускага народнага адзення, народнага ткацтва і вышыўкі, дзе чырвоны арнамент наносіцца на белае поле (рушнік, фартух). Гэтая традыцыя вельмі старажытная, і з'яўленне бела-чырвона-белага сцяга заканамерна вынікае з той жа самай эстэтычнай крыніцы. У 20—30-х гадах бела-чырвона-белы сцяг у Заходняй Беларусі ва ўмовах буржуазнай Польшчы разглядаўся і ўспрымаўся польскімі ўладамі як рэвалюцыйная адзнака, як сімвал свабоды і незалежнасці беларускага народа».

Хвалюе і прымушае задумацца ліст, прысланы з горада Казяц-Руда Літоўскай ССР. Яго аўтар—сакратар партыйнага камітэта доследнага камбіната драўляных вырабаў А. Мінін. Ён абурэцца публікацыяй у газеце «Звязда» ар-

У Варшаве прайшла Першая канферэнцыя пісьменнікаў-бatalістаў краін Варшаўскага Дагавора, у якой прынялі ўдзел прадстаўнікі ўсіх краін, што ўваходзяць у яго (акрамя Румыніі). Ад Савецкага Саюза на канферэнцыі былі першы намеснік старшыні ваенна-шэфскай камісіі СС ССР Ю. Вінаградаў, старшыня ваенна-шэфскай камісіі Саюза пісьменнікаў Украіны

Ю. Бедзін і намеснік старшыні ваенна-шэфскай камісіі СС БССР А. Сулянаў.

Наш карэспандэнт сустрэўся з А. Сулянавым і папрасіў яго расказаць аб гэтым форуме літаратараў сацыялістычных краін, якія пішуць аб мінулай вайне і мірных буднях абаронцаў Радзімы.

СУСТРЭЛІСЯ БАТАЛІСТЫ...

— Ва ўсіх краінах, якія ўваходзяць у Варшаўскі Дагавор, ёсць саюзы пісьменнікаў, у іх працуюць секцыі паэзіі, прозы, драматургіі, — сказаў Анатоль Канстанцінавіч. — Здавалася б, навошта ствараць яшчэ і секцыі ваенных літаратараў. Але не варта забываць, што ў апошнія гады з-за павышэння цен на кнігі, з-за ўплыву буржуазнай ідэалогіі катастрофічна хутка памяншаецца колькасць чытачоў (найперш сярод моладзі) літаратуры аб вайне і сучаснай арміі. Нашы сябры — палякі першымі адчулі гэта і стварылі ў сваім творчым саюзе клуб пісьменнікаў-бatalістаў, які ўзначальвае Мар'ян Рэнька. Клуб актыўна прапагандуе кнігі аб мінулай вайне і сучаснай арміі сярод студэнтаў, армейскай, навуачнай моладзі, робіць усё дзеля таго, каб больш праўдзівых вывучаліся жорсткасці вайны. А рабіць гэта неабходна, бо, паўтараю, цікавасць да «ваенных» кніг змяншаецца. Напрыклад, польскі аўтар Ю. Бугайскі з трыюгаўтараў канстатуе: «Настаў канец літаратуры аб вайне. Моладзь літаратуры аб вайне не чытае».

Акрамя таго, палякаў непакоіць і прэстыж Войска Польскага. Уся гісторыя Польшчы, як сказаў начальнік Галоўнага палітычнага ўпраўлення Войска Польскага генерал брані Шаціла, звязана з неабходнасцю абараняць яе інтарэсы, яе граніцы. Сярод народа яно заўсёды знаходзіць падтрымку, аўтарытэт яго высокі.

Думасца, гэта павінна непакоіць і нас. Увогуле, неабходна ўзняць прэстыж Узброеных Сіл краін Варшаўскага Дагавора, таму што крыніцы вайны не знішчаны, адсутнічае толькі крыху яе небяспекі.

Служба ў арміі — гэта выха-

ванне ў моладзі пачуцця патрыятызму і грамадзянскасці, адданасці радзіме. Час вымагае выходзіць падрастаючае пакаленне, прызыўную моладзь, маладых воінаў культурай, гэта значыць мастацкім словам, музыкой, жывапісам. Пра гэта і ішла гаворка на канферэнцыі.

Наша дэлегацыя была прынята генералам брані Шацілам і старшынёй праўлення Саюза польскіх пісьменнікаў В. Жукроўскай. Мы выступілі ў ваенных частках, на прадпрыемствах. Мне давялося выступіць і перад слухачамі Акадэміі Генеральнага штаба Войска Польскага. І вось што запаміналася: дзе б мы ні былі, усюды даводзілася бачыць мастацкія палотны: у казармах, у ленынскіх пакоях, у студэнцкіх аўдыторыях, у самой Акадэміі Генеральнага штаба... Польскія таварышы нам казалі, што Міністэрства культуры ПНР і Галоўнае палітычнае ўпраўленне Войска Польскага зацвердзілі двухгадовую праграму культурнай работы сярод асабовага складу арміі. Дарэчы, думаецца, няблага было б падобную праграму прапрацаваць і Міністэрству культуры нашай рэспублікі сумесна з палітычным упраўленнем БВА.

Канферэнцыя рэкамендавала стварыць адзінае бюро пісьменнікаў-бatalістаў краін Варшаўскага Дагавора са сваім друкаваным органам — альманахам, які, мяркуюцца, будзе выходзіць адзін-два разы на год і змяшчаць лепшыя творы на ваенную і армейскую тэматыку. Кожны нумар гэтага альманаха будзе перакладацца на мовы краін-удзельніц Варшаўскага Дагавора.

Нам, пэўна, варта падумаць і аб стварэнні пры Саюзе пісьменнікаў клуба літаратараў-ба-

талаістаў. Не сакрэт, што ў нас, у рэспубліцы, выходзіць вельмі мала кніг аб сучаснай арміі, ды і тыя не надта праўдзівыя, мякка кажучы, прыгавяецца, як за год — паўтара да сваёй смерці Канстанцін Сіманаў гаварыў: «Аб арміі і аб вайне трэба пісаць толькі праўду, якой бы жорсткай яна ні была». Я тады запытаўся, чаму вы не пішаце аб мірных буднях воінаў. У адказ пачуў: «Не пішу, таму што сучасную армію не ведаю, няхай пішуць тыя, хто яе добра ведае». Слова гэтыя заўсёды ўспамінаю, калі чытаю творы аб сучаснай арміі. Заўважаеш, што аўтары ўзнялі гэтыя праблемы, павярхоўна адлюстроўваюць жыццё сучаснай арміі, паказваюць як бы толькі яе парадную частку. А тут жа ёсць свае праблемы. Хоць бы так. У армію прыходзяць і тыя юнакі, якія перад прызывам мелі па тры-чатыры прыводы ў міліцыю, якія выходзілі ў сем'ях, дзе маці і бацька п'юць, або ў так званых няпоўных сем'ях. Такія юнакі не прывыклі каму-небудзь падначальвацца, некага паважаць, яны проста не падрыхтаваны да жыцця ў калектыве. А ім жа трэба даверыць сучасную ваенную тэхніку.

Мне часта даводзіцца чытаць лісты мацярок салдат. Яны просяць: перавыхавайце майго сына, зрабіце яго добрым, працавітым. Прыемна бачыць, як праз два гады з такіх неслухмяных юнакоў вырастаюць верныя сыны Радзімы. Армія — сапраўдная школа выхавання. І яшчэ. Неабходна глыбей вывучаць мінулае. Мы, пісьменнікі, тут вялікія даўжнікі перад беларускім народам.

— Такія вось думкі падказала гэтая сустрэча ў Варшаве, — сказаў у заключэнне А. Сулянаў.

ВЫСТАЎКІ

НЕ Ў БРЫВО, А Ў ВОКА

Ленінградскі плакат у Мінску

Ачышчацца, адмаўляючы... Узвышацца, сідваючы з вялікіх і малых вышынь ідалаў. Выстаўна моцная менавіта прапагандысцкім запалам. Але гэта не колішнія заклікі, якія ні да чаго не абавязвалі і нікога не сапраўднаму не хвалілі. «Ленінградскі палітычны плакат» — гэта прапаганда перанананнямі, пазіцыяй мастака.

Пра творы, прадстаўленыя ў экспазіцыі ленінградцаў, можна сказаць: проста, дакладна і, як кажучы, не ў брыво, а ў вока!

«Забыццё мінулага пагражае яго паўтарэннем» А. Фалдзіна, «Перабудова» А. Васільчанкі, «Прысуда» гісторыі П. Капусціна, — гэтыя і іншыя плакаты нясуць у сабе адбітак часу і, разам з тым, пазбаўлены схематызму. Арыгінальна вырашаны і плакат В. Леўчанкі «Ахвярам сталінізму». На плакаце — шыльда «Ленінградскі ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга Палац піянераў імя А. А. Жданова». Там, дзе прозвішча Жданова, пралілася кроў...

У полі зроку ленінградцаў і іншыя праблемы нашага жыцця, аб чым, у прыватнасці, сведчаць такія плакаты, як «Бюракратызм — вораг перабудовы» А. Гутарава, Г. Вельтэ «Качэствы», «Вораг хітры і небяспечны» Р. Акманава, «Дзедаўшчына — ганьба арміі!» А. Мядзведзева і іншыя.

І, вядома ж, нельга не згадаць плакат В. Жукава, названы проста і лананічна «1985». Уладзімір Ільіч Ленін глядзіць на нас праз замутненае шкло... Знаймае ленінскае аблічча, маўклівае запытанне: «А ці атрымаецца ў вас? Ці дэдаўшчына распачату справу да канца?».

Дарэчы, з гэтай выстаўнай у свой час знаёміліся дэлегаты XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі, яна дэманстравалася ў Кіеве, Сочы, выказалі жаданне пазнаёміцца з экспазіцыяй у Рызе, Омску, Новасібірску, іншых гарадах краіны, а таксама ў Фінляндыі.

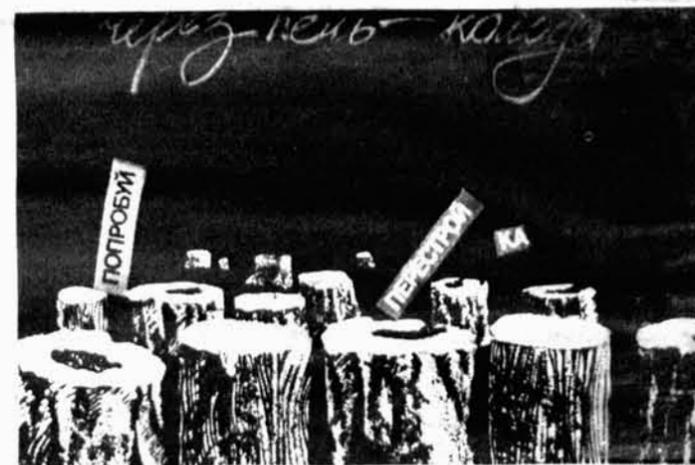
НАШ КАР.

А. ВАСІЛЬЧАНКА. «Перабудова».

Г. ВЕЛЬТЭ «Качэствы».

А. БАГДАНОВА. «Праз пень — калода».

Раз-трыццаць! Два-трыццаць!..

У Мінску прайшоў II антыкварна-букіністычны аўкцыён

Зноў, як і год таму, людзя было ў Доме настаўніка. Мінскі абласны кітагандаць праводзіў чарговую, другі па ліку антыкварна-букіністычны аўкцыён. Новая форма гандлю рэдкімі выданнямі, якія маюць асаблівую гістарычную, культурную, мастацкую каштоўнасць, паступова набывае сваіх прыхільнікаў. У параўнанні з першым аўкцыёнам, павялічылася колькасць кніг, што даўно ўжо сталі унікальнымі. (Скажам, прадавалася «Гісторыя англійскага пісання п. Рапіна дэ Тоараса, з французскай мовы перакладзеная прыдворным саветнікам С. Рэшатавым, выпушчаная Імператарскай Акадэміяй навук у 1768—1783 гадах). Гэтакасама прыемна, што унікальныя выданні трапілі не ў прыватныя калекцыі, а былі набыты Дзяржаўнай бібліятэкай БССР імя У. І. Леніна, іншымі бібліятэкамі, музеямі.

Нельга не адзначыць, што сёлета шырай былі прадстаўлены беларускія кнігі, а таксама выданні, якія маюць звесткі пра былы Паўночна-Заходні край. Так, першай кнігай, прададзенай «з малатка», стаў дзевяты том вядомай «Расіі» пад рэдакцыяй Сямёнава-Цяншанскага, які расказвае пра Верхняе Падняпроўе і Беларусь. Вялікую цікавасць выклікаў і «Зборнік сцэнічных твораў» дзевяты выпусканы ў 1918 годзе ў дру-

карні Я. Грынблата. Гэта першы зборнік тэатральных п'ес, выдадзены пасля рэвалюцыі, у выпуску якога прымалі непасрэдны ўдзел Я. Купала, Ф. Аляхновіч.

«Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў» К. Дуж-Душэўскага і В. Ластоўскага — адна з першых спроб стварэння галіновага руска-беларускага і беларуска-рускага тлумачальніка адпаведных тэрмінаў. Выйшаў у Коўне ў 1923 годзе. «Навука спеўу: правільны і пратны» А. Грыневіча пачыла свет у Вільні ў 1923 годзе. Нямаю дапамога даследчыкам у паўсядзёнай рабоце і «Курс беларускага права. Лекцыі, працтаньні ў беларускім народным універсітэце ў Маскве летам 1918 года». Кніга выдадзена ў 1918—1920 гадах, а ўвайшла ў ленынскі Пічэты, Анучына, Сілініча, Фартунатава, Янчуна і іншых аб гістарычным шляху беларускага народа, яго культуры, дзяржаўнасці. Як і «Нарысы і апавяданні з жыцця беларускай вёскі», датаваныя 1906 годам, выпушчаныя ў Вільні ў друкарні «Рускі пачына». А што казаць пра такія кнігі, як «Беларускі перыядычны друк 1917—1927», «Запіскі Паўночна-Заходняга аддзела імператарскага рускага геаграфічнага таварыства», «Матэрыялы для вывучэння творчасці і быту беларусаў. Прыказні, прымаўні, загадкі» С. Ляцкага, датаваныя 1898 годам!

Антыкварна-кніжны аўкцыён становіцца традыцыйным. Якім ён будзе ў далейшым? Пра гэта пад заслону арганізатары аўкцыёна (у тым ліку і Бібліятэка імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР) папрасілі па-

разважаць удзельнікаў.

На сёлетні аўкцыён прыйшло менш аматараў кнігі, чым летась. Відаць, не апошняя прычына ў тым, што менавіта ў гэты дзень праводзіліся кніжны аўкцыёны ў Ленінградзе і Гродне. Не ўсё зрабіла і рэклама, праінфармаваўшы пераважна адных мінчан. А чаму б каталог аўкцыёна не распаўсюджваць не толькі па рэспубліцы, але і за яе межамі?

Многае на аўкцыёне залежыць ад аўкцыёнера. Летась гэтую ролю ўзяў на сябе галоўны рэжысёр рускага тэатра В. Маслюк. Сёлетня выдучы — а гэта былі два кнігалюбы — у параўнанні з ім прайгравалі. Заўважыла гэта, пэўна, і кіраўніцтва кітагандаць, бо мяркую ў далейшым праводзіць напружаны конкурс аўкцыёнераў.

Трэба ўлічыць і такі момант. Кнігі ў Мінску часта прадаюцца куды танней, чым у Маскве і Ленінградзе. Значыць, з'явіцца (калі яшчэ не з'явіліся) тыя, хто захоча пагрэць на гэтым рукі. Таму трэба прымаць захад, каб больш выданняў закуплялі бібліятэкі, музеі...

І апошняе. Чаму каталог антыкварна-букіністычнага аўкцыёна быў толькі на рускай мове? Ён павінен быў быць і на беларускай. Зрэшты, а чаму і сам аўкцыён праводзіўся не па-беларуску?

А. МАРЦІНОВІЧ.

«Вітчизна» знаёміць з Беларуссю

Сёмы нумар літаратурна-мастацкага і грамадска-палітычнага месцянікі Саюза пісьменнікаў Украіны «Вітчизна» — цалкам беларускі. Адкрываецца нумар апавесцю В. Быкава «Мёртвым не баліць» (тут жанр твора пазначаны як раман). Апавесць хораша, натуральна гучыць па-украінску дзякуючы нястомнай Т. Кабржыцкай, якая ў апошні час займаецца не толькі даследаваннем творчых кантактаў і ўзаемазвязей двух братніх народаў, а і шмат сіл аддае перакладу з украінскай мовы. Як пасляслоўе да апавесці змешчана гутарка з В. Быкавым «Азірнуцца і цяроза ацаціць», што ў свой час друкавалася ў «Літаратуры і мастацтве».

Беларускую прозу хораша дапаўняе раздзел з новай кнігі Я. Брыля «На сцэжы — дзеці» (пер. Р. Кулініча).

«Песня песень» — Айчына — паэтычны сшытак «Вітчизны». Тут у перакладах Н. Кашчук, Т. Каламіец, С. Пінчука, У. Луцка, Н. Белацарківец змешчаны творы Н. Глевіча, П. Панчанкі, М. Танка, Р. Барадуліна, Я. Янішчыц, П. Маналы, А. Разанава, У. Няклява. Асобна стаяць вершы з апошняй кнігі У. Караткевіча «Быў. Есць. Буду». Т. Каламіец не толькі пераклала іх, а і сказыла сціпла, але надзвычай цёплае слова пра У. Караткевіча.

Сярод тых, хто сімпатызаваў Украіне, быў і наш неўміручы М. Багдановіч. Згадваючы аб гэтым, В. Рагоўша ў артыкуле «Упершыню на ўкраінскай

мове» расказвае, як класік нашай літаратуры ўважна ставіўся да творчасці ўкраінскіх літаратараў — «з таго, што напісаў беларус Максім Багдановіч пра Украіну, пра яе гісторыю, культуру, літаратуру, можна было б, маючы жаданне, сілсаці змяну кнігу». Асобныя старонкі гэтай «кнігі» прадстаўлены артыкулам М. Багдановіча «Грыцка Чупрына» і яго рэцэнзіяй на «Збор твораў у васьмі тамах» У. Вінічэні, выпушчаны ў свой час у Маскве, у перакладзе на рускую мову (узнауленне матэрыялаў па-украінску Т. Кабржыцкай).

У раздзеле «Пошта «Вітчизны» В. Чабаненка з Запарожжа дзеліцца ўражаннямі пра энцыклапедычны даведнік «Янка Купала» («Наштоўны падарунак»), звартаючы ўвагу найперш на тыя месцы ў кнізе, якія тычацца сувязей песняра з Украінай.

Беларускім атрымаўся і традыцыйны раздзел часопіса «Наш выставажны стэнд». У артыкуле Л. Налівайкі «Усе бары Беларусі» ідзе гаворка пра мастацкае жыццё рэспублікі, пра найбольш яркіх яго прадстаўнікоў. Гэтая гаворка дапаўняецца рэспандыцыямі твораў В. Шарангоніча, М. Купавы, У. Басалыгі, К. Харашвіча, В. Цвіркі, А. Паслядовіч, М. Басалыгі, У. Тоўсціна, Л. Шчамлява...

На першай старонцы часопіса словы: «У нас у гэтых часопісах «Полымя». У сваю чаргу «Полымя» аддае творам сядзель і сляброў свой дванаццаці нумар.

Ці ЕСЦЬ у нас гістарычная проза? На гэтае пытанне можна адказаць сёння станоўча. Вольга Іпатава, Кастусь Тарасаў, Уладзімір Арлоў, Леанід Дайнека, Эрнест Ялугін досыць салідна заявілі пра сябе ў гістарычным жанры. У гэты рад добра ўпісваюцца творы Івана Шамякіна, Барыса Сачанкі, Алеся Якімовіча, Адама Мальдзіса, Уладзіміра Мехава, Алеся Асіпенкі, Алега Лойкі, Валянціны Коўтун, Генрых Далідовіча (нельга не згадаць тут рамана Барыса Мікуліча «Адвечнае», надрукаваны ў 1972 г.). Але няма сумнення, што, бадай, усе сучасныя празаікі не маглі не адчуць мастацка-эстэтычнай улады Уладзіміра Караткевіча, пісьменніка, які даў магутны штуршок развіццю літаратуры на гістарычную тэму. Ён стварыў перш за ўсё сваю, прадкытаваную часам канцэпцыю, паводле якой беларускае мінулае было (на суперак шавіністычным ідэям расійскай манархіі, што так ці інакш развіваліся артадаксальнымі гісторыкамі паслякастрычніцкага часу) вялікім і прыгожым, было трагічным і гераічным. Праявіла сябе тут не толькі рамантычнае светаадчуванне У. Караткевіча, але і, вядома, аб'ектыўная ісціна.

Гэту ісціну зараз настойліва шукаюць многія пісьменнікі, стараючыся па-мастацку асэнсаваць складаныя, не высветленыя перыяды нашай нацыянальнай гісторыі. Зрэшты, а дзе яны, тэма высветлення? Тым больш у літаратуры.

Прыкметныя поспехі на гэтай ніве ў Л. Дайнекі. Яшчэ ў другой палове 70-ых гадоў ён надрукаваў раманы «Людзі і маланкі» і «Запомнім сябе малымі», у якіх паказваюцца падзеі 1917—1919 гадоў у Беларусі. Праўда, гістарычнымі гэтыя творы лічыць наўрад ці можна: рэальныя факты і асобы даюцца ў раманах вельмі скупа, другім планам і не ўвабляюць сацыяльна-духоўнага зместу жыцця таго часу. У першых раманах Л. Дайнекі пры ўсіх іх бяспрэчных мастацкіх вартасцях адчуваецца досыць спрошчаная, дагматычная трактоўка сацыяльных і нацыянальных працэсаў тае пары (намнога бліжэй да праўды жыцця Г. Далідовіч у раманах «Пабуджаныя», дзе па-

казваецца той жа час).

І вось новыя, сапраўды гістарычныя раманы Л. Дайнекі «Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака». Першы з іх адзначае рэспубліканскай літаратурнай прэміяй імя І. Мележа і, вядома ж, заслугоўвае асобнай гаворкі. Твор цікавы ўжо тым, што вяртае ў сіву нашу даўніну, у XIII стагоддзе, ад-

і гэта ў значнай меры апраўда-

на. Пісьменнік не хавае сваіх сімпатый да героя, адкрыта любуюцца ім, нават рамантызуе яго. У выніку Вячка — адзін з самых абаяльных персанажаў і... адзін з самых стэрэатыпных. Ці ёсць у гэтым супярэчнасць? Мабыць, не. Проста вобраз старажытнага князя стаў ужо

танацыйны лад аповяду часцей у яго павышаны, нават урачыста сказавы. Увогуле стылістыка тут багатая аздобаю, літаратурна прыгожая: «Пачыналася лебядзіна песня Вячкі», «параненай знясіленай птушчай павольна падплываў... Халадок да вала, які абаранялі ягоныя баявыя сябры», «каб зноў запалала сонца ягонага

лэт, у дзіўстве быў адлучаны ад бацькоў і выхаваны ў духу чужой яму веры. Праўда, яго хістанні, моманты раздвоення ягонай душы маюць у творчэскай павучальную скіраванасць і дэманструюць няўхільнасць маральнага краху чалавека, што адварнуўся ад сваіх людзей. Увогуле ўнутраная супярэчлівасць герояў цяжка падаецца праймаючага такога не пасрэднага светабачання. Жонка Вячкі, княгіня Дабранега напрыклад, паказваецца натуральнай душой чалавечай дэмаў, летуценняў і разам з гэтым практычнай, суровай, часам нават жорсткай. Каб пераканаць чытача ў гэтых розных якасцях гераіні, патрэбны сур'ёзны псіхалагічны матывіроўкі, паглыбленая распрацоўка характару.

І вобраз полацкага князя Уладзіміра атрымаўся малапраканаўчым. Пэўна таму, што галоўнаму герою Вячку абавязкова патрэбны былі ідэйныя антыподы, і не толькі са стантэўтонаў. Князь Уладзімір вельмі мудрым, нават досыць абмежаваным, калі бацьчы асноўнага небяспеку для Полацка не тэўтонах, з якімі мяркуюць змыслова, а ў Вячку, які, быццам стараецца заняць яго, вялікага князя, сталец. Узвышаюць Вячку, аўтар эстэтычна зніжае Уладзіміра. Толькі ці адпавядае гэта гістарычнай праўдзе?

Не хачу тут кінучь ценць паэтычную, рамантычную прозу. Дай бог, як гаворыцца, каб яны квітнела ў нашай літаратуры. Дый сам зварот да гістарычнага матэрыялу, напэўна, абвешчанае пачуццё мастака: далёка мінулае бацьчыца праз прызм пам'яці пакаленняў і набывае легендарна-міфалагічны вошвет. Асабліва гэта датычыць гісторыі мала вядомай, маладаследаванай, як наша, беларускай. Але тым больш наша літаратура на гістарычную тэму накіравана цалкам, к канцу XX стагоддзя быць па-мастацку шматграннай, здольнай нарадаваць і адчуванне жыцця і роздум пра яго, раскрываючы складаны дух эпохі, рэканструюючы эпічна глыбокія карніны жыцця.

Вельмі арганічныя ў раманах Л. Дайнекі сцэны ў Гарэла-Весі, побыт сямі звычайна працаўніка Рацібора, лёс гэтых семі і асабліва свет малага Арошні. Раціборавага сына. Аўтару тут даба ўдалося паказаць узаемадзейнасць чалавека з пры-

Крытыка, бібліяграфія

Шаэзія і проза гісторыі

Л. Дайнека. Меч князя Вячкі. Раман. Мінск, «Юнацтва», 1987.

крывае нам старонкі лёсу Полацкай зямлі. Як патрэбны сёння такія кнігі пра мінулае! І, магчыма, нават найбольш пратэа далёкія часы. Каб мы, беларусы, лепш ведалі сёння, хто мы такія, каб зналі, што за плячыма ў нас — даўжэзная дарога, і каб добра ўяўлялі, што там, за імгой стагоддзяў, у нашых прашчураў былі і баявы дух, і высакародныя ідэалы, ды і проста было людскае жыццё.

У рамана паказана дзейнасць легендарнага князя Вячкі, які ўзначальваў у пачатку XIII стагоддзя Кунейноснае ўдзельнае княства, што падначальвалася Полацку. Старажытны князь паказаны найперш як гарачы патрыёт сваёй зямлі, якую ён бароніць ад дамаганняў і нападаў тэўтонаў. Малюючы свайго героя, Л. Дайнека праводзіць вельмі сучасную ідэю — характэрна чалавек найлепш выяўляецца ў яго вернасці радзіме, у старанні светлай долі для яе, разуменні сваёй неадлучнасці ад дзядоў і прадзедаў, добрых спраў якіх павінен памятаць нашчадак. Малады князь Вячка выглядае ў Л. Дайнекі сталым і мудрым чалавекам менавіта таму, што жыццё яго — няспыны і мужны клопат пра волю і славу Полацкай зямлі. Увесь драматычны лёс героя — гэта маральная і воінская барацьба з чужынцамі-іншаверцамі. Іншыя бані жыцця Вячкі паказваюцца досыць беглы, як падначаленае галоўнаму — баявым справам.

досыць традыцыйным у літаратуры, кіно, тэатры і эстэтычна застандартызаваўся. Не ўнік прывычных мерак і Л. Дайнека. Яго Вячка суровы, мужны, дужы і моцны духам, паглядны постацю. «Ну, і што тут благога? — спытае дасведчаны чытач. — Такім і павінен быць князь-ваяўнік, інакш ён проста не пацягне сваю жыццёвую ношу». Магчыма. І ўсё ж герой Л. Дайнекі выглядае досыць аднатонным. Хочацца мне як чытачу ад яго часосці яшчэ, большай складанасці, пэўна. Мусіць, прэзэнціі тут не столькі ўжо да Л. Дайнекі — яго рамана пераважна паэтычны паводле стылю — а да літаратуры ўвогуле. Хочацца ўжо і псіхалагічна-аналітычнай прозы пра нашу нацыянальную даўніну, твораў, у якіх характары раскрываліся б углыбіню...

Раман жа Л. Дайнекі чытаецца добра, лёгка, дзейне трымаецца на эмацыянальнай хвалі, то сцішанай, то бурнай, але заўсёды жывой, рухомай. Бо аўтарскае адчуванне падзей, людскіх паводзін скрозь выразае, эстэтычна адкрытае. Пісьменнік не цураецца маляўнічага слова, паэтычнай інверсіі, сінтаксічнага паўтору: ін-

жыцця». Часам аўтарска асобна настолькі блізка падступаецца да асобы герояў, што мы ўжо не адрозніваем іх пачуццяў, і гучаць тады ў творы фальклорныя інтанацыі, рэалізуюцца законы лірычнага пісьма.

Непасрэднасць эмацыянальнага водгуку, маральных ацэнак аўтара дапамагае паэтызаваць жыццё, яго красу, яго высокія, гераічныя пачаткі. І гэтак жа актыўна спрыяе ідэйна-эстэтычнай дыскрэдытацыі варожых сіл. Магутны епіскап Альберт, які любымі сродкамі натхняе рэлігійную і вайсковую экспансію на землі Полацка, яго духоўны гадаванец, малады святар Генрых малююцца зноў жа ў адпаведнасці з нормамі рамантычнай паэтыкі — у рэзкім кантрасце з князем Вячком. Абодва яны — увасабленне фанатызму, каварства, вераломства, шынчнай жорсткасці. У гэтай сувязі згадаецца досыць устойлівы ў савецкай літаратуры вобраз эзўіта, які не абмінуў тут Л. Дайнека. Доза літаратурнай зададзенасці, эстэтычнай запраграмаванасці тут відавочная. Хоць Генрых, напрыклад, трохі і драматызуецца, ускладняецца як мастацкі характар: паводле паходжання ён

з якой мэтай і каму гэта выгада, каб людзі забывалі родную мову і свае звычаі, у адказ можна паразважаць пра пасіўнасць насельніцтва пры... добраўпарадкаванні двароў. А ў канцы, памяншы і падзяляючы ўстаноўку пра «волензавленне народа», толькі ад якога, маўляў, і залежыць, шанавець сваю мову, ці адчурацца ад яе, як ад непатрэбшчыны, у канцы можна і «пашкадаваць», што вольна на цэлы Брэст «з чатырох тысяч першакласнікаў набралі толькі адзін клас — у школе № 26 на «Усходзе» будучы вучыцца на беларускай мове 22 вучні». Так, сапраўды, такі клас створаны. Але якога высілку каштавала гэтая падзея энтузіястам на асветніцкай ніве — членам брэсцкага неформальнага аб'яднання «Край», калі літаральна да 30 жніўня ні дырэктарыя згаданай школы, ні, натуральна, бацькі не мелі ніякай рэалізацыі, што іх спадзяванні рэалізуюцца: гарана да апошняга дня не парупілася ні пра падручнікі, ні пра іншыя вучэбныя дапаможнікі, хоць заявы пададзены былі яшчэ ў чэрвені. І ўсё ж 30 жніўня па званку з абкома адзін з першых класаў, узяты абсалютна адвольна, быў абвешчаны «беларускім». Самае смешнае, калі б не хачела плакаць, што ў ім не аказалася ніводнага дзіцяці тых бацькоў, якія прасілі пашанаваць іх святое права беларускай вучыць сваіх дзяцей на роднай мове... Але ёсць яшчэ адзін бок гэтай справы. Згаданы клас

быў адкрыты, па сутнасці, і камандзе зверху. І асабліва прызначаны ў бацькоў гэта выклікала, хоць загадзя яны сваіх заяў не падавалі. Паста нова была прынята як наліжыць — са згодай і разуменнем. То чаму ж няможна такі чынам зрабіць беларускія першыя класы паўсюдна? І не ствіць у экстрэмальных ўмовах дзяцей, калі іх адносіны ўжо рускамоўную школу кланеўзабаве акажацца белаўроннай, якую можна і асмяяць абразіць. Дый ці вялікая крысць будзе з такога навучання, калі беларуская мова будзе гучаць часова толькі ў анім школьным куточку? Ці пара замест такой прыхаванай дыскрэдытацыі ўсёй справы і нацыянальнага адраджэння капетэнтным органам нарэшце ўспомніць пра існаванне спецыяльных праграм ЮНЕСКА прынятых і Савецкім Саюзам, якіх зафіксавана, што пачатковы перыяд навучання дзіцяці асабліва пачатковы! — павінен весціся на роднай для яго мове? Пакуль, на жаль, заха, «зверху» ў гэтым накірунку тэкія абачліва-насцярожанія, шчыспрымаюцца яны хутчэй знакам мінус, чым са знака плюс. Але «колькі, колькі дык колькі ж адмаўляць сабе права шанавець сваё месца чырвонае лаве»!

Чытаю і перачытваю першую кніжачку Вашу, Толя. Дзяку яшчэ раз за гэты крошынскі дарунак. Пра выхад Вашага «л

ПАЗНАЁМІЛІСЯ У КРОШЫНЕ...

Адкрыты ліст паэту Анатолю СЫСУ

Сардэчна вітаю Вас, Анатолю! Не першы ўжо дзень мінае пасля нашага кароткага побыту ў Крошыне, а ўразлівая памяць паслужліва ўзнаўляе ўсе моманты таго свята. Перад вачыма не-не дый узнікае то само мястэчка, пра першакастрычніцкую ўрачыстасць у якім нагадаваў толькі сціпленыя аркушы паперы на дошцы аб'яў на плошчы... То, пры ўваходзе на могілкі, валун, а на ім надпіс: Vita brevis, Patria eternis — «Жыццё кароткае, Радзіма вечная», — каму вечная слава, каму вечны напамінак, а каму і вечны дакор... То адкрыццё надмагілля Паўлюка Багрыма, тая безабаронная птушачка на вяночку з імені і прозвішча паэта, тая дзівосная чорная лілея — сімвалы высокай і чыстай, страшэнна спакутанай душы, якая больш чым праз стагоддзе склікала і прыгарнула да сябе вялікі гурт удзячных нашчадкаў... То дбайна адноўлены касцёл, дзе ўжо заняла належнае ёй месца славуная цудоўная Багрымава жырандоля, і дзе побач з адуоўленымі габеленамі Сымона Свістоўніча да няёмкасці безгустоўна прымасціліся стэнды з фота-

здымкамі мясцовых перадавікоў сельскай гаспадаркі... То пісьменніцкая сустрэча з крошынцамі ў раскошнай зале калгаснага клуба і, у прыватнасці, Ваша эмацыянальнае, часам рэзкае слова... Як жа, ўсё-такі яшчэ шакіруе нашых пасадных прадстаўнікоў любы крытычны закід у іх адрас! У цесным коле гэта яшчэ больш-менш прымаецца, а вось прылюдная праўда ўспрымаецца ўжо як абраз... Вядома, збівацца на нетактоўнасць не варта. Пакуль у кіраўнічым апарате, на жаль, не густа кампетэнтных, напраўду адданых справе культурнага нацыянальнага адраджэння людзей, трэба вучыцца працаваць з тымі, якія ёсць. Тым болей, што і ў тым жа Баранавіцкім райвыканкоме, як і ў адзеле прапаганды Брэсцкага абкома партыі, сёй-той усё ж стараецца вызваліцца ад асуджаных і ХХVII з'ездам, і XIX партканферэнцыяй псеўдамарксісцкіх поглядаў на развіццё культуры народаў СССР. Яшчэ да ўрачыстага адкрыцця свята з разамовы і са старшынні калгаса Казьяком, і з раўннёмі кіраўнікамі мне было вядома і пра папярэднія ваганні начальства,

адчыняць ці не адчыняць касцёл пры відавочнай недасканаласці музейнай экспазіцыі, і пра тое, што ўсё ж прынята афіцыйнае рашэнне зрабіць у касцёле не стандартны гісторыка-рэвалюцыйны музей, якіх процьма на Беларусі, а дэпасаваць гэты самавіты будынак пад музей Паўлюка Багрыма. Вось чаму, прабацце, Ваша ўсхваляванае абурэнне глухатой і абіякаваасцю рэгіянальных «вархоў» да спадчыны народнага духу падалося мне там, у Крошыне, празмерным. Хоць я і глыбока разумю Вас, Анатолю. Не да ўсмешлівай ветлівасці, калі «сэрцу найбольш баліць» — баіцца штодзень пад прыцэлам, прыкрай няпымнасцю жыць. Такія радкі не ўзнікаюць з нічога. І ў крошынскай сітуацыі з касцёлам Вы, пэўна, болей дасведчаны, чым я. На нас усё яшчэ накінута аброць паўпраўды. Накінута вышэйшым кіраўнічым апаратам з яўнай падказкай ніжэйшым: «Рабі, як мы, рабі лепей, чым мы». Мне і самой да прыкрасці горка было чытаць апублікаванае ў верасні ачальнай газетай «Заря» выступленне нашага Зеляноўскага, першага сакратара Брэсцкага абкома партыі, яго адказы на пісьмы-пытанні берасцейцаў. Канешне ж, у Брэсце няма ні спецсталявак са спеціалізімі цэнамі, ні спеціалізімі, ні спеціалізімі, — выдумка ўсё гэта, людскія намовы!.. На пытанне, чаму берасцейцы не маюць магчымасці глядзець беларускую праграму па тэлебачанні,

з якой мэтай і каму гэта выгада, каб людзі забывалі родную мову і свае звычаі, у адказ можна паразважаць пра пасіўнасць насельніцтва пры... добраўпарадкаванні двароў. А ў канцы, памяншы і падзяляючы ўстаноўку пра «волензавленне народа», толькі ад якога, маўляў, і залежыць, шанавець сваю мову, ці адчурацца ад яе, як ад непатрэбшчыны, у канцы можна і «пашкадаваць», што вольна на цэлы Брэст «з чатырох тысяч першакласнікаў набралі толькі адзін клас — у школе № 26 на «Усходзе» будучы вучыцца на беларускай мове 22 вучні». Так, сапраўды, такі клас створаны. Але якога высілку каштавала гэтая падзея энтузіястам на асветніцкай ніве — членам брэсцкага неформальнага аб'яднання «Край», калі літаральна да 30 жніўня ні дырэктарыя згаданай школы, ні, натуральна, бацькі не мелі ніякай рэалізацыі, што іх спадзяванні рэалізуюцца: гарана да апошняга дня не парупілася ні пра падручнікі, ні пра іншыя вучэбныя дапаможнікі, хоць заявы пададзены былі яшчэ ў чэрвені. І ўсё ж 30 жніўня па званку з абкома адзін з першых класаў, узяты абсалютна адвольна, быў абвешчаны «беларускім». Самае смешнае, калі б не хачела плакаць, што ў ім не аказалася ніводнага дзіцяці тых бацькоў, якія прасілі пашанаваць іх святое права беларускай вучыць сваіх дзяцей на роднай мове... Але ёсць яшчэ адзін бок гэтай справы. Згаданы клас

родаю, перадаць адчуванне яе магутнай і страшнай сілы, якая можа і спрыяць чалавеку, і губіць яго. Увогуле прыроднае жыццё лучыцца з чалавечымі сапраўды рознымі сувязямі, што дыктуюцца таксама спалучэннем элімінацый і хрысціянскіх элементаў у свядомасці людзей. У выніку адрываецца ў рамане вялікі свет быцця з яго загадкамі і таямніцамі, багаццем і харастом, балючымі стратамі і нечаканымі пераменамі. Уражліва, трапятная душа дзесяцігадовага Мірошкі адгукаецца на праявы ўсяго жывога і паказваецца як светлая частка жыцця, якой не судзіна прапасты ў драматычных выпрабаваннях лесу. Наадварот, яна развіваецца і мацее, несучы ў сабе стваральную сілу чалавечнасці, духоўнасці, інтэлекту. Пасля многіх нягод Мірошка трапляе ў Кукіно і становіцца вучнем мясцовага летаніста Кліматы. А ў фінале рамана пасля жорсткага бою, гібелі Вяці, яго дружыны ратуецца са сваім стрыем Якавам. Яны беражліва вносяць дзве рэчы-святны — Усяслава меч і Полацкі летапіс, кіруючыся ў дарогу на сустрэчу сонцу.

Л. Дайнека трывала ўвайшоў у гістарычны матэрыял, здолеў перадаць характэрныя падзеі часу, хаця зрэдку мастак адступае ў творы перад гісторыкам. Тады з'яўляюцца інфармацыйныя мясціны, напрыклад, пра тое, як умцоўваліся тэўтоны ў ніжнім цячэнні Дзвіны. Часам і прадметна-рэчавыя апісанні выглядаюць больш этнаграфічнымі, чым мастацкімі. І гэта можна аднесці на кошт выдаткаў беларускай гістарычнай прозы, якой яшчэ дужэ і дужэ. У цэлым жа пісьменнік умее маляваць матэрыяльнае асяроддзе, даваць жывапісны адбіткі побыту, вельмі важныя ў эпічным кантэксце рамана і, безумоўна, цікавыя з пазнавальнага боку. Менавіта ў паказе побыту аўтар смела карыстаецца даўнімі слоўнымі запасамі, хаця і на іншых напрамках твора, у тым ліку і ў аўтарскім маўленні, гістарычная лексіка працуе надзейна.

Напэўна, раман будзе мець поспех у юнага чытача. Напісаны ён займальна, напружаная інтрыга актывізуе дзеянне твора, узмяняе яго эмацыянальна тым, досыць часта чаргаванне планаў, мантанжных кавалкаў, добры выяўленчы рад робяць структуру кінематаграфічнай і зручнай для чытання. Можна спадзявацца, што творам зацікавіцца на нашай беларускай кінастудыі.

Аляксей ПЯТКЕВІЧ.

Гродна.

меня» ведала, чула добрыя водгукі. І пра Вас як пра чалавека чула шмат, і ўсякага: прыгожа, дзёрзкі, таленавіты, самаўпэўнены, нявыхаваны, чулы сапраўдны паэт, паэзія... Даруйце, што згадваю гэтыя плёткі. Не звычайна, ці гэтулькі іх у жыцці яшчэ будзе! Што ж, «сам выбраў долю... і надолга знойдзецца сама. Перад табою поле бою — тут не адзін паэт сканаў». Гэта — Вы. «Вось і я эстафету прыму — залатое пяро Агонь-птушка, але што наспяваю яму? Я ж у песні — не пан, толькі служка». І гэта — Вы. «Так скажу: ару я мову. І бывае, ў непагоду стынуць вусны, мёрзнуць словы, я з хатолкай — год галодны. І ад хутара да вёскі мову родную жабрую, за вяснянік праўлю косы, за былічкі ладжу зброю». Як Вы — і ў нечакана-свежых, бы ўпершыню пачутых словах — «раліць», «суклон», «наяззюлены дзень», «снапы-хваравекі». І ў ліра-драматычных паэмах «Алаіза» і «Агонь-птушка», дзе і гісторыя, і фантастыка строга вывераны шчырай праўдай роздому і эмоцый. «Дарога полем — да маці. Дарога лугам — да бацькі. Дарога рэчкай — да любай. Але і полем, і лугам, і рэчкай іду заўжды да Радзімы». Гэта — Вы! І я рада асабістаму знаёмству з Вамі, Анатолю.

Не стамляйцеся ж думаць і спаваць, дапытвацца і сцвярджаць, шукаць і знаходзіць.

З прыхільнасцю і верай у Ваш талент —

Ніна МАЦЯШ.

ДЗЕ ТОЛЬКІ, у якіх краях не жыўць цяпер беларусы! Раз'ехаліся, разбыліся па ўсім, можна сказаць, свеце. Ёсць і такія, што жыўць быццам дома, на спрадвечнай бацькоўскай зямлі, і, аднак, не ў Беларусі, як, напрыклад, беластачане — жыхары блізкіх да Беларускай пушчы вёсак і мястэчак, што на волі лесу апынуліся пасля Вялікай Айчыннай вайны ў межах Польскай Народнай

там — нідзе ні грыўкі лесу, воку няма за што зачаліцца: куды ні паглядзі — чыстае голае поле. І ён адтуль надумаў перабрацца бліжэй да сваёй бацькаўшчыны — пасяліўся ў Карэліцкім раёне, у вёсцы Бербашы. Там ён і дажыў свой век, так ні разу і не наведваўшы родныя мясціны.

— І што, усе Андрэюкі выехалі ў Савецкі Саюз, так ніхто і не астаўся ў Гродзях? — пытаўся я.
— Чаму ж, астатнія... Уся, можна сказаць, наша радня.

НА ЗЯМЛІ БЕЛАСТОЦКАЙ

Барыс САЧАНКА

Рэспублікі. Іх, беларусаў-беластачан, некалькі сот тысяч. І, збіраючыся ў чарговую паездку ў ПНР, я не-не дый думаў пра іх: меўся ж гэты раз пабыць у гасцях у сваіх суродзічаў...

З МІНСКА МЫ — галоўны рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура» Серафім Антонавіч Андрэюк і я — выехалі раніцаю. Быў чэрвень месяц, яго другая палова, а калі быць зусім дакладным, — дзевятнаццаты дзень. Развітаўшыся са сталіцай рэспублікі і апынуўшыся ў купе вагона, мы сядзелі ў мяккай канале, глядзелі ў акно на знаёмыя, такія любячы сэрцу палі, лясы, вёскі, што праносіліся міма. І ціха, няспешна гаварылі. Пра што? Ды пра тых жа беларусаў-беластачан. Справа ў тым, што там, у суседняй з намі дзяржаве, працуе, як вядома, Беларускае грамадска-культурнае таварыства (БГКТ), выдаецца штотыднёвік «Ніва», існуе літаратурна-мастацкае аб'яднанне «Белавежа», якому сёлета с'ювінілася трыццаць год. У сувязі з гэтай датай намячаліся некаторыя мерапрыемствы, на якія мы і былі запрошаны.

Ад «белавежцаў» і іх праблем гутарка незаўважна перайшла да ўсёй Беласточчыны. У часе апошняй вайны мне давялося самому пабыць там — некалькі тыдняў сядзеў у Беластоку за калочым дротам у фашысцкім лагеры, а Серафім Антонавіч... Ён там, у гэтым краі, у вёсцы Гродзяхі, і нарадзіўся. І мне цікава было ведаць, як так здарылася, што, нарадзіўшыся на Беласточчыне, тым не менш, Серафім Антонавіч жыве ў Савецкай Беларусі — тут закончыў школу, тут вучыўся ва ўніверсітэце, тут і працуе. Неяк так выйшла, што быццам і даўно мы знаёмы, часта сустракаемся, нават сябруем, а пра гэта так ні разу і не пагаварылі. І Серафім Антонавіч раптам ажывіўся, аж пачырванеў — пачаў успамінаць, як адразу ж пасля вызвалення, калі стала вядома, што іх родныя мясціны адыходзяць пад Польшчу, у Гродзяхі прыехала начальства і аб'явіла, што калі хто не хоча жыць у Польшчы, то можа пераязджаць у Савецкі Саюз і выбіраць для свайго жыхарства любы горад альбо вёску. І Серафімаў бацька, які ўсё жыццё цягнуўся да Савецкай улады і за гэта шмат меў непрыемнасцяў і пакут пры сацыяльных польскіх уладах, вытрымаўшы папярэдне не адну сварку з маці, вырашыў пакінуць бацькоўскі кут. Месца для свайго новага жыхарства ён чамусьць выбраў Сумскую вобласць — надта ж расхвальвалі яе розныя вярбоўшчыні. Але калі прыехаў туды, не спадабалася яму

— І табе не хочацца пабыць у тых мясцінах, дзе нарадзіўся, дзе прайшло дзяцінства?

— Вядома, хочацца, — усмінуўся Серафім Антонавіч. — Летась, калі ездзіў у Лодзь, зрабіць гэта не ўдалося... Можна, цяпер пашанцуе...

Я ўспомніў, што ў Беларусі некалькі пісьменнікаў, якія нарадзіліся на Беласточчыне, — Аляксей Карлюк, Пятрусь Макаль, Уладзімір Казьбарун...

— Вядома, і іх бацькі не захацелі жыць па той бок савецкай мяжы, — сказаў я.

— Бачыш, — задумаўся Серафім Антонавіч. — Ва ўсёй Заходняй Беларусі была вялікая цяга да ўз'яднання, жаданне жыць у адзінай беларускай сям'і. Нацыянальны ўціск з боку паліцыі, вечная пагарда, знявага, што ты мужык, хлоп... Ды і Савецкая ўлада вабіла... Людзей, хто пакінуў родныя мясціны і пераехаў жыць у Савецкую Беларусь, можна зразумець... Як зразумець і тых, хто не паехаў, астаўся жыць па той бок мяжы. Родны кут, родная зямля, магілы бацькоў... Каго яны не трымаюць...

— Хто выйграў, хто праіграў? — глядзеў я на Серафіма Антонавіча.
— Цяжка сказаць, — уздыхнуў, паціснуў плячыма Серафім Антонавіч. — Кожны штосьці выйграў і кожны штосьці праіграў. Адны страцілі родны кут, другія апынуліся адарванымі ад зямельнай нашай Беларускай сям'і. Ну, лепш было б, каб усе беларусы жэлі разам, каб не праводзілі вольна тым мяжаў, як правялі гэтулькі...

— Надыйдзе, мабыць, пара, калі тагога не будзе, — сказаў я. — Гэта ж не так і цяжка перанесці граніцы, зрабіць іх паводле этнічных прымет, а не нейкіх іншых... Асабліва, калі між дзяржавамі добрыя, сапраўды суседнія, сяброўскія адносіны, ды і лад, лічы, той самы...

— Дай бог, — усмінуўся зноў нешматслоўны Серафім Антонавіч.

У ВАРШАВЕ нас сустрэлі пані Каця — супрацоўніца апарату Саюза польскіх пісьменнікаў і прафесар Аляксандр Баршчэўскі, ён жа — паэт Алякс Барскі — старшыня Галоўнага праўлення БГКТ, загадчык кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта. Што да пані Каці, дэ яна, выканаўшы свае службовыя функцыі, развіталася, і паколькі была надзея, пакінула нас, паехала дадому. Ну а Алякс узяўся намі апекавацца — адвёз у гасцініцу — яна была ў цэнтры Варшавы, пры Доме літаратара — уладкаваў у прасторны і вельмі ўтульны нумар, з акна якога быў відаць помнік каралю Уладзіславу і Каралеўскі палац. З Алесем мы правялі ўвесь той дзень, ды, можна сказаць, і ўсе астатнія. І, ходзячы, ездзячы з ім, мяне ўвесь час не пакідала думка, колькі энергіі, энтузіязму ў гэтага чалавека, як любіць ён свой край і ўсё ў ім сваё роднае, беларускае. Каб было больш такіх людзей, не была б Беларусь сёння такая, як ёсць. Сваім краем, Беларуссю, ён проста мроіць, адстойвае ўсё роднае пры любых умовах. Многае, што робіцца дзеля нас у Польшчы, — яго заслуга. Ён смела і актыўна бароніць тут нацыянальны інтарэсы беларускай меншасці, рыхтуе

настаўнікаў беларускіх школ, беларусаведаў-вучоных; ён рэцэнзуе творы беларускай літаратуры ў польскіх выдавецтвах, раіць, што выдаваць, сам многае перакладае. У яго перакладах і з яго прадмовамі выйшлі ў ПНР кнігі беларускіх народных казак «Дяблава скрышка» і «Невычэрпны збан», зборнік вершаў Янкі Купалы. Алякс Барскі — адзін з самых актыўных аўтараў «Нівы»: выступае на яе старонках не толькі з вершамі, але і з ар-

эхалі са Злучаных Штатаў Амерыкі на свята «Белавежы» — Міколам Заморскім і Томасам Бэрдам. Што гэта за людзі? Мікола Заморскі — беларус, родом з-пад Жлобіна. У часе вайны апынуўся ў фашыскай Германіі, а потым выехаў у Амерыку. Там ён выпускае нейкую медыцынскую апаратуру, з чаго і жыве. Томас Бэрд — прафесар аднаго з Нью-Йоркскіх універсітэтаў, саветолаг, які захапіўся вывучэннем Беларусі. У Амерыцы надрукавана некалькі яго прац, прысвечаных нашай літаратуры, ён адзін з арганізатараў выступленняў пісьменнікаў, што ўключаюцца ў склад дэлегацыі на Генеральныя Асамблеі ААН, бываюць у ЗША, са студэнтамі і выкладчыкамі ўніверсітэтаў і коледжаў Нью-Йорка. Дарэчы, і Томас Бэрд, і Мікола Заморскі добра ведаюць беларускую мову, размаўляюць на ёй без усякага, як кажуць, акцэнта... З Алесем мы пабылі ў Доме савецкай культуры і навукі, дзе выступілі на вечары, прысвечаным пачатку вайны — нападку гітлераўскай Германіі на Савецкі Саюз; з ім, Алесем, наведлі кафедру беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта, дзе пазнаёмліліся з выкладчыкамі і студэнтамі, бібліятэкай...

Але я, мабыць, захапіўся, час паслухаць і самога Але-

Алякс Барскі:

«Аб пісьменніку павінны гаварыць перш за ўсё яго творы, а не яго выхаванні. Калі, аднак, я знаходжуся пры слове, дык хачу падірсаць, што поле, ралля якраз і з'яўляюцца для мяне паэзіяй. Гаворачы крыху па-другому, ведаю, што зямля вырастае з паэзіі, а паэзія з зямлі. Праўда, не вельмі ведаю, дзе канчаецца поле і пачынаецца паэзія, або дзе пачынаецца поле і канчаецца паэзія. А быць можа пачынаюцца гэтыя субстанцыі ўсюды і канчаюцца нідзе. Толькі трэба мець «нюх», каб вычуць, дзе яны, і ўмець да іх прытуліцца.

Прочітаўшы некаторыя нашы аўтары, яны пішуць і жыўць так, што, чытаючы іх і прыглядаючыся да іх жыцця, не ведаеш, да якога яны народна належаць, стараюся не толькі пісаць, але і жыць так, каб кожны, хто сутынецца са мною, не сумняваўся, што мае дачыненне з Беларуссю. Не прызнаю нацыянальнага п'юрызму. Лічу спрэчным тэзіс аб дзвюх родных мовах. Адкідаю меркаванні аб тым, што беларуская нацыя не можа жыць без аплікі іншых і што сваёй поспехі заўдзячвае ім. Прычыны такія погляды, гэты значыць, прызнацца да ўласнай каленасці, непаўнацэннасці, фізічнай і духоўнай трэцераздрасці...

Не нарчую ні з сьлё, ні са сваіх вершаў эмацыянальнасці. Не саромеюся пачуццў, асабліва нацыянальных, не боюся дэлараций, асабліва нацыянальных, не пазбягаю эстраманальнасці, асабліва нацыянальнай. Усё гэта нам, беларусам, здамінаваным чужынцамі, неабходнае, каб паверыць у сьлё і адраджацца. Мы тут на Беласточчыне сапраўды павятовалі. Аднак, чалавек, які бярэцца за піро, мусіць бачыць агульнанацыянальны гарызонт. Калі гэтага не ўмее або не хоча, хай зломіць і выніне сваё піро. Ён не мае права пісаць...

Чуў я, што бацька Браніслава Тарашкевіча спытаў яго: «Бранісла, ці наш народ заўсёгду мае таго, каб аж так моцна для яго ахвочыцца?» І Браніслаў Тарашкевіч адказаў: «Заўсёгду мае, тата!» Асабіста я, як і многія іншыя, кажу беларуская справа не з'яўляецца гульнёй ці шлахам да нарэшты, успрымаю сэнс пытання бацькі Тарашкевіча і сэнс адказу сына як свайго роду молат і накаральна, між іншымі трэба штодзённым укладваць сваё сэрца. Вось і ўкладваем. Беларускае нацыя, ідучы па дарозе самапагарды, дайшла да прорыву. Калі не апамятаецца, калі не пачуе подыху бездані, калі не вызваліць у сабе самаахоўнага інстынгту — загіне...

Сілы для адраджэння трэба шукаць у самім беларускім народзе. Вось я і стараюся працаваць у карысць гэтай сілы. Цяжкая гэта праца. На беларускай не зробіш кар'еры: ні навуковай, ні палітычнай, ні паэтычнай. У жонным выпадку, рабіць кар'еру на беларускай грунце немагчыма цяжка, чым на грунце любога еўрапейскага народа.

Калі хтосьці хоча быць пісьменнікам, павінен ведаць, што мусіць яму быць нялігна. І я хачу, каб было менавіта. І гэта не таму, што я падвыжнік або мазахіст, а таму, што для мяне адназначна жыццё з'яўляецца сінонімам цяжкага...

(Працяг на стар. 8—9).

Паэзія

Казімір КАМЕЙША

Партрэт

Узняты вышэй ад законаў
Быў твар той іконнай красы.
На ўсіх тых высокіх іконах
Я добра запамінуў вусы.

Вусы дзеля важнасці боскай,
Ну, пэўна ж, не дзеля красы.
І елкі ля сценаў Крамлёўскіх
Яго паўтаралі вусы.

Кранаўся іх шызаі смугою
Той люлькі дзяржаўнай дымок.
Вусы вырасталі тайгою
З канвойнай суровай зімой.

Жыў позірк пад імі настыглы,
Пад холад Сібіры якраз.
Вусамі, як стрэлкамі тымі,
Дзяржаўны разводзіўся час.

Хто ім памаліцца патрафіць,
Алею ліне назнарок,
Той, самы хітрэйшы, не трапіць
Туды, скуль не сніцца зварот.

Балела і даху, і таху,
Як секлі вясковы мой сад.
Раслі і баракі, і гмахі,
І помнікі з бронзы вусам.

І дзед, каб не страцца з бядою,
Абразік бягрэжны зусім,
Хаваў,

а на покуці ў доме
Чапляў усё тыя ж вусы.

Хоць ведаў, што можна-не можна,
З-пад іх ён прысуду чакаў.
Каб іх расчасаць,

асцярожна
Цягнулася сосну рука.

Куды ні пайдзі, дзе ні глянеш,
Усюды іконы той глянец.
Усюды — вусова, вусова.
Ды верылі мы, што часова.

Вусы прычасаць яшчэ можна,
А час не прычэшаш ніяк.
Сціскаецца й сёння трывожна
Сэрца майго кулак!

У 30-кіламетровай зоне

Смерць прыходзіць сёння не з касою,
Вобраз гэты надта састарэў.
Твар яе у той страшэннай зоне
У абліччах іншых я сустраў.

Смерць была і яблыкам і грыбам,
Смерць расла на лузе і градзе.
Смерць плыла ў канаве стромкай рыбай
І ласём няслася па бядзе.

У дварышчах, крапівой зарослых,
З ёй гулялі куры і каты.
Сталі смерцю пыл,

дажджы і росы,
Нашы дахі,
сцены і платы.

Кажуць, быў ты ціхім, беларус,
Мы ж цяпер зусім як анямелі.
Самі па сабе акамянелі
Хлеба кус
І нават сала брус.

Не, ніхто стагоў тут не стагуе,
Слова не аброніць і слязы.
І малітву цяжку,
даўгую,
Самі сабе шэпчаць абразы.

Дрот рукой нябачнай радыяцыя
Ля дарог раз'юшана ірве.

Зона праз лясы, палі і нацыю,
Праз той страшны радыус плыве.

Радыус той болей толькі мераць.
Валіць лес стамлёная піла.
Зона не праз трыццаць кіламетраў,
А праз сэрца кожнае прайшла.

Слова пра славу

Слава, слава...
Эх, і слова!
З самых-самых гучных тых.
Кружыш гэтак ты галовы,
Аж губляюць людзі іх.

Ведаў аднаго такога,
Сустракаўся нават з ім.
Як хацеў ён славы бога,
Сам нікчэмненькі зусім.

Часта падаў на калені,
Там, дзе трэба, падпяваў,
Ды ішоў у наступленне.
Ён на славу наступаў.

Дзеля славы што ні бэсціў
І сям'ёй ахвяраваў.
Цэлы век ён твар свой песціў,
Для іконы рыхтаваў.

І хоць славы ён не здужаў,
Ды праславіўся усё ж
Тым, што прагнуў славы дужа,
Лез за ёю, нібы смоўж.

Ну а я за тую славу,
Што высвечвае дзяржаву,
Што калосіць, ураджаець,
Нават час апераджае;

Што сваё бароніць права,
Адмятае глум і злосць,
Ну а я за тую славу,
Што ў майго народа ёсць!

Цвік са старога млына

Рыгору БАРАДУЛІНУ

Там, на Шумілінскае вярсце,
Мы выйдзем з машыны,
Паклонімся млыну старому,
Ён ад белага пылу увесь аж цвіце
І здаецца мне хісткім старым паромам.

Пачакайма, ён зараз перавязе
Аж на той, перадаваены бераг,

Дзе стаяць і людзі, і мякі ў чарзе,
Усе ў белым.

Жорны гэтыя могуць зямлю адкруціць
назад

І вярнуць з небыцця твары,
жахі і словы.

І блукае па сценах
здзіўлены пагляд,

І пытаюцца, сцены:
— Хто вы!

Бачу твар сваёй мамы,
бялейшы ад гэтай сцяны

Чую:
мова і хлеб разам з мамаю гінуць

«Беражы нас бог!» —
стогнуць адны.

«З намі бог!» —
азвэрэла крычаць другія

Ці мала нас цвічыў суровы час —
Гнуўся цвік,

чалавек згінаўся.
І ні богам, ні хлебам
ніводзін з нас

Ад гора не аджагнаўся.

А бог не бярог
нават тых, беражных.

Можа, продак мяне пракляў,
Бо кожны раз
як спыняюцца жорны,

Спыняе свой рух і наша Зямля.

Цвік іржавы вазьму са сцяны на памяць
Выйшоў з дрэва ён сам.

Ён тут проста тырчэў.
Гэта той указальны,
Гэта той наківальны

прадзед папалец,
Што мне ўказа на страх мой
І на ціхасць яшчэ.

Многа-много б я ў свеце у гэтым
зыначы!

Бы прыйшоў на зямлю я не гасцяваць.
Не, няма цвікоў
для распяцця памяці нашага

Але ёсць цвікі, каб яе мацаваць!

Абоймы

Абоймы —
Патронаў абдоймы,
І кулі, як джалыцы, блішчаць.
Чаканне і смерці і болю.
У кожнай абоймы свой час.

НА ЗЯМЛІ БЕЛАСТОЦКАЙ

(Працяг. Пачатак на стар. 7).

У ВАРШАВЕ жыве і яшчэ адзін з энтузіястаў беларускай справы, паэт і перакладчык Віктар Швед. Ён таксама нарадзіўся на Беластоцчыне (в. Мора). Скончыў Беларускі ліцей у Бельску-Палляскім, Акадэмію палітэаграфіі і навуку ў Варшаве, а затым журналістыку і філалогію Варшавскага ўніверсітэта, працуе ў выдавецтве «Ксёніжкі і ведза». Выдаў некалькі кніжак паэзіі — «Жыццёвыя сцэжкі» (1967), «Дзяцінства прыстань» (1975), «Дружба» (Мінск, 1976). Віктар Швед прадстаўнік таго пакалення, якое пачынала сваю творчасць у вайну і ў першыя пасляваенныя гады. Яму ўдаюцца вершы пра родны край, тыя мясціны, дзе ён нарадзіўся. А найбольш — вершы для дзяцей. Спакойны, ураўнаважаны, трохі нават быццам сарамлівы, ён не цураецца сваёй беларускасці, наадварот, падкрэслівае іншыя рысы, што хоць ён і не паляк, а, сапраўды жа, яму нададзена званне заслужанага дзеяча культуры ПНР, значыцца, не лішні ён у гэтай дзяржаве чалавек. У Віктара Швед да вялікіх планаў і ён гаворыў пра іх, калі мы з ім сустракліся, — марыў пра той час, калі хоць трохі вызва-

ліцца ад службы ў выдавецтве і аддасца цалкам літаратуры, перакладам...

Віктар Швед пра сябе:

«Пісаць вершы пачаў я спантанна яшчэ ў пятым класе даваеннай пачатковай школы. Пісаў на польскай мове, а тагачасна на мясцовым дыялекце. З беларускай літаратурнай моваю пазнаёміўся я ў саветскай дзясцігодцы ў Орлі, адкуль у 1940 годзе быў накіраваны са сшыткам сваіх вершаў на алімпіяду дзіцячай творчасці ў Бельску. У час жа акупацыі спрабаваў у пісаць па-руску. У пасляваенны перыяд, у беларускіх гімназіях у Гайнаўцы і ў Бельску, пісаў я свае творы на трох мовах: беларускай, польскай і рускай, што сведчыць аб яшчэ слабым тады маім самавызначэнні — хто я. У 1946 годзе выехаў у Варшаву, і там, па розных прычынах, заглохла мая паэтычная ліра на цэлыя дзесяці гадоў...»

Амаль ад пачатку пачаў я пісаць вершы для дзяцей. Некаторыя «белавежцы» сцвярджаюць, што я павінен канцэнтравалася на гэтай творчасці. Я не падзяляю гэтага...

Доўгі час знаходзіўся я пад уплывам паэзіі Купалы, Коласа, Багдановіча, Танка. Заўсёды сачу за творчасцю сучасных польскіх паэтаў. А ў сувязі з тым, што ў Польшчы вельмі цяжка даступіцца да мінскіх выдавецтвіх навінаў, я зрабіў адзіна магчымае: падпісаўся на беларускія літаратурныя часопісы. Каб сям'я так не патраціла кантактаў з блгучым момантам нашай нацыянальнай літаратуры.

Як ніхто з «белавежаў», апублікаваў я дзясціны вершаў, прысвечаных роднай мове, роднаму народу і малой айчыне

сваёй — Беластоцчыне. На жаль, гэтая мал патрыятычная лірыка не знаходзіць грамадскага водгукну. Як кажуць: што гарохам аб сцяну! Узнікае пытанне: а ці варта далей пісаць? Адказаваю: варты! Зрэшты, я ўжо ў такім стане, што не магу не пісаць. І калі б нават не было ўжо дзе друкавацца — буду пісаць, няхай сабе толькі «ў стол»...

Дарэчы, наша «Ніва» змясціла ажно дзвесце з нечым маіх твораў толькі на працягу апошніх чатырох гадоў. Тыя ж чатыры гады таму назад склаў я два пазычаныя зборнікі: «Вяртанні» — для дарослых і «Вясёлна» — для дзяцей. Дазвол на іх друкаванне, у рэшце рэшт, ёсць. Але няма за што выдаваць іх, грошай дзеля гэтага няма ў БГІТ. Не кажучы пра нейкі ганарар за гэтую маю літаратурную працу. А гэта ж недарэчнасць і крыўда!...

ВАРШАВА...

Першы раз убачыў я яе ў сорок пятым годзе, калі вяртаўся з фашысцкага палону на Радзіму. Гэта быў не горад, а руіны, груды цэглы, якімі былі завалены тратуары, вуліцы. Праўда, частка вуліц была ўжо расчышчана, па некаторых з іх хадзіў нават трамвай. Але горадам гэтыя завалы можна было называць хіба толькі ўмоўна. Хоць я і наглядзеўся на розныя разбурэнні, праехаўшы ў кузаве грузавіка амаль усю Германію і Польшчу, ды такога, як у Варшаве, яшчэ не бачыў. Яно мяне ўразіла, асталося ў памяці на ўсё жыццё...

Другі раз убачыў я Варшаву праз сорок адзін год — у студзені 1986 года, калі разам з сакратаром СП СССР Ю. Сураўцавым, загадчыкам аддзела замежнай камісіі СП СССР А. Лазуткіным прыехалі заключыць дагавор аб супрацоўніцтве паміж СП СССР і новым Саюзам польскіх пісьменнікаў. Варшава, вядома, была даўно адноўлена, яна была прыгожая, хоць надвор'е і не спрыяла, каб ёю любавалася — увесь час, не перастаючы, хлюпаў дождж; было ўсюды мокра, няўтульна і ветрана. Ды і асцярагаліся ж, баяліся: толькі што быў адменены ваенны стан і ад «Салідарнасці» і «салідарыстаў» можна было чакаць любых правакацый. Тым не менш, мы зрабілі некалькі даволі грунтоўных экскурсій па Варшаве — агледзелі Каралеўскі палац, Нацыянальную карцінную галерэю, наведвалі тэатры, музеі. Ды і па краіне паездзілі — пабывалі ў Лодзі і Познані, сустраляся з партыйнымі і ваяводскімі ўладамі, з літаратарамі, людзьмі іншых прафесій — настаўнікамі, навуччымі ліцэяў і школ, кааператарамі, рабочымі дзяржаўных гаспадарак і аднаасобнікамі, служачымі. І пэўнае ўражанне пра становішча ў Польшчы склалася. Магазіны былі пустыя, не халала нават самага неабходнага — мыла, запалак... Людзі былі панурывыя, нервовыя, не разгаворлівыя. Члены рабочай партыі баяліся, што іх могуць у любы дзень знішчыць; «салідарысты» — што ўсіх іх запратораць за краты... Насцярожвала і іншае — надта ж густа забуяла ўсюды кааперацыя — адчынілася прыватныя майстэрні, магазіны, кафэ, рэстараны... Усе, з кім ні загаварвалі пра лёс сацыялізму ў Польшчы, прадракалі яго хуткую і са-

мую ганебную гібель. На праў яшчэ большую ўладу касцёл. Ён плаціў долларам, хто нідзе не працаваў, раздаваў прадукты, распасюджваў лістоўкі... З месца дзе людзі моляцца богу, калі цэлы ператвараліся ў агітцыйныя пляцоўкі — там казаліся забароненыя народнай уладай кінафільмы, выступалі паэты, пісьменнікі, артысты... Якраз тады іш суд над забойцамі ксянд Папаялушкі — работнікамі Міністэрства ўнутраных спраў ПНР, які сёй-той імкнуў ператварыць у суд над усю народнай уладай...

Цяпер, у гэты мой прыезд абстаноўка ў Варшаве былі мірнай, спакойнай. У маганых — што мяне прыем ўзрадавала — было поўна самых розных тавараў. Не было нідзе і чэргаў. Памідор агуркі, вішні, клубніцы, і була ды і іншая гародніна садавіна прадаваліся проста на вуліцах у ларках, латках. Адзінае, на што ўведзз карткі, гэта мяса, каўбасы...

На рынку «таваровым», якім мы гэты раз таксама бывалі, убачылі небывалы багацце замежных тавараў адзення, абутку, біжутэра розных іншых прадметаў рэкошы. Праўда, усё гэта прагое. Нам здалася, што тавары працывітае самая што ні ёсць непрыкаханая спекуляцыя. Прычым, што нас асабліва здзівіла, прадажы і перадажы тавараў займаюцца дзеці. Прадаецца і перадаецца і валюта — доллары, фунты, рублі. Як толькі хто-небудзь з нас вымляў рускае слова, адразу лася: «Пан, маш рублі сплжодаш?»...

Кінулася ў вочы і яно адно — мноства служак і работніц на вуліцах Варшавы. Мужчын і жанчын. Прычым, маладых, прыгожых. Заўважыла яно манашкай, калі яна з-

Не думаў, што гэтае слова
Кыццё прыстраляе само:
Абоймаю слова ў размове
нават абоймы размоў.

Па росту усіх ды на хватцы
Абоймы заціскаваў нас час.
сам ты у нейкай дзесяціцы
сеўся плячом да пляча.

Абоймы —
Выходзім у бой мы
ёсць нам змагацца за што.
Мы зноў абняліся любоўна
сваім прыстраляным гуртом.

Паглядзіш, у зале натхнёнай,
дзе трэба спрачацца, крычаць,
дзяць не рады задумёна —
Абоймы у крэслах сядзяць.

Наго так патронна паселі,
І цяжка зусім адгадаць:
Шукаць адмысловыя цэлі
потым па цэлях страляць.

Амоўклі шыкоўныя гімны,
гром страляніны аціх.
Лустыя валяюцца гільзы,
вечер пасвітае ў іх.

Аось і новы прыпынак.
І шляху працяг.
нямае мой страх,
і сціхаюць грывоты.

Аось ідзеш,
хмуры сам, хмуры шлях.
што каго выбіраў
шлях цябе ці яго ты?

Аось і міны хлусні на шляху,
хвароб ды і здрады засады.
Ані наперад

бягуць і бягуць,
агады застаюцца ззаду.
сладкоў не відаць,
апроч лютых завей,
што ў слядах тваіх гнёзды зівалі,
олькі думка адна

неадлучна жыве:
Аалаўі твае
песні не ўсе адспявалі.

Аожа, вокны разнасцежыць вецер калі,
ад песні
шчасліва душа захлібнецца.
Аобра б роўна і ціха ісці па зямлі,
але так не ідзеца.

...шла ў ювелірны магазін, дзе
прадаваліся ўпрыгожванні з
золата і срэбра, я нават хві-
лін колькі паназраў — яна
назглядала пярэцёнкі, лан-
цужкі, завушніцы, у думках,
інакш, прымяраючы іх да
сябе. Праўда, спакусу яна
ўтка ў сабе перамагла, і над-
а ж горда выйшла з мага-
ліна, так нічога і не купіў-
ны...

Касцёл у Польшчы заўсе-
за займаў асаблівае месца ў
іх крыві краіны і яе жыхароў.
Аў самая змрочныя часы ён
данаў палякаў, мацаваў на-
бянальную самасвядомасць.
Іяняліся ўлады, а касцёл ас-
аваўся, ён як бы сімваліза-
лаў вечнасць, падтрымліваў
зі-еру не толькі ў бога, але і
на лепшую будучыню. І цяпер
наасцёл у Польшчы — гэта
іаыліка і рэальная сіла, з
кой вымушана лічыцца на-
адная ўлада. Ён прэтэндуе
іправаць розумам і сэрцам
стае толькі палякаў, але і бе-
арусаў, украінцаў, літоўцаў.
...той праграме, якую рас-
рацавала «Салідарнасць», не
амінуты, ва ўсякім выпад-
у, былія Усходнія Крэсы.
...той ніяк не можа змі-
ыцца, што ў сучаснай Польш-
чы няма калоній, якія яна
актычна мела ў часы сана-
ы...

У гэтай сувязі пэўную ці-
авасць выклікае канферэн-
ыя, якая адбылася 23—25
аастрычніка 1987 г. у Лодзі.
раведзеная на ініцыятыве
а іўтаў на тэму: «Беларусы,
раітоўцы, украінцы — пера-
ы, умовы пагаднення». На кан-
ль-ерэнцыі пра беларускія
аў-правы гаварылі гісторык
у-Дры Туронак і пісьменнік
на-акрат Яновіч. Як адзін, так
другі не маглі абысці маў-
ааннем тых фактаў, што па-
ыкі ніяк не могуць пры-
наць беларусаў за роўных
ы, абе, за самастойны народ,
ад-кі, вядома ж, мае свае звы-
ай і мову. А калі сёй-той

гэта і прызнае, дык усё адно
адносіцца з пэўнай пагардай.
Быў на канферэнцыі распаў-
сюджаны і ліст ксяндза Ула-
дыслава Чарняўскага, які з
1953 года знаходзіцца на па-
рафіі ў вёсцы Вішнева каля
Валожына. Апавядаючы пра
мінулае і сучаснае касцёла
на Беларусі, прыводзячы
факты, як касцёл на працягу
стагоддзяў паланізаваў бела-
русаў, не дазваляючы нават
тым ксяндзам, якія ведалі
беларускую мову, карыстаць-
ца ёю ў касцёлах. Улады-
слаў Чарняўскі піша: «У часе
Першай сусветнай вайны і
адразу пасля яе архібіскуп
Роп, пасля біскупы З. Лазін-
скі і Ю. Матулевіч увялі ў
касцёлы набажэнствы па-бел-
ларуску, найбольш і перш-
наперш казані, пасля забаро-
неныя; былі выпадкі арыш-
таў за гэта ксяндзоў. [...] Ксяндзоў-беларусаў забіралі з
парафіі і пераводзілі на поль-
скія тэрыторыі, або змушалі
выязджаць за мяжу. Ксяндз-
беларус не мог быць пробаш-
чам над беларусамі. Гэта ў
1937 годзе па загаду ваяво-
ды Бацянскага выселілі ма-
рыянаў-беларусаў з Друі... У
гэтым часе выселілі двана-
цаць беларусаў-марыянаў
клерыкаў з Вільні». Далей,
расказаўшы пра адзін эпізод
з жыцця свайго дзядзькі
ксяндза Ф. Чарняўскага і
ксяндза К. Кулака, якія на-
думалі заступіцца за абяздо-
леных беларускіх сялян і за
гэта іх выгаварылі вышэй-
шыя касцельныя ўлады, Ула-
дыслаў Чарняўскі робіць за-
ключэнне: «У святле гэтага
адказу зразумеў я, чаму па-
лякі пры такім аўтарытэце
пробашча, вайта, начальніка
паліцыі дазвалялі страшныя
бойкі і забойствы на вёсках.
Аднаго заб'юць, другога па-
саджыць у турму і менш бу-
дзе «беларускіх свіней» на
Усходніх Крэсах. Іхнія мес-
цы зоймуць польскія асадні-

кі». Узнікла на Беларусі і
яшчэ адна ганебная з'ява,
пра якую з болем і гневам
гаворыць Уладыслаў Чарняў-
скі, — так званыя «касцель-
ныя палякі». Будучы ад на-
радзэння спрадвечнымі бела-
русамі, людзі тым не менш
змушаны маліцца богу на
той мове, якой яны не ве-
даюць. — гэта значыцца па-
польску. «Такім парадкам, —
піша ксяндз Чарняўскі, — па-
церы чужыя, касцёл чужы,
святар чужы, вера чужая,
і Госпад Бог чужы, або
прынамсі — польскі». І яшчэ:
«Ксяндзы ж такія шляхот-
ныя, што гэтае «хамскае мо-
вы» — хоць самі нарадзіліся
на Беларусі — ужываць не хо-
чуць. Некаторыя з іх ка-
жуць, што калі б я выдаў па-
беларуску малітоўнік, яны
спалілі б яго, а ў лепшым
выпадку ў рукі не ўзялі б і не
карысталіся б ім. Хрысціян-
ства ўсюды дапамагае наро-
ду, падтрымлівае культуру
таго народа, а ў нас — плюе».

...Палаяк ганарацца сваёй
сталіцай. З любым загары
пра Варшаву і ў голасе ад-
разу ж пачуеш хваляванне,
гонар. І сапраўды — ганарыць-
ца ёсць чым. За стагоддзі ж
пабудаваны не горад, а му-
зей. Колькі тут самых роз-
ных помнікаў! Ды якіх!..

У часе Другой сусветнай
вайны бадай што ні адной з
еўрапейскіх сталіц не выпа-
ла столькі выпрабаванняў, як
Варшава. Амаль дваццаці-
дзённая асада восенню 1939
года, глыбокае разгалінава-
нае падполле, у якім прыма-
лі ўдзел літаральна ўсе жы-
хары горада, паўстанне пер-
шага жніўня 1944 года, якое
прадаўжалася 63 сутак... Го-
рад фактычна быў сцёрты з
зямлі, ператвораны ў руіны.
З 1.285 тысяч варшавян аца-
лелі нямногія...

Але як толькі вораг пакі-
нуў горад, яго адразу ж узя-

ліся аднаўляць. Дом за до-
мам, квартал за кварталам.
Быў кінуты лозунг: «Увесь
народ будзе сваю сталіцу».
Былі падняты з руін Стара
Място, Лазенкі, Каралеўскі
палац, адноўлены парк, скве-
ры, плошчы, помнікі...

З ВАРШАВЫ ў Беластоку
дабіраліся цягніком. Выпала
так, што ў купэ вагона мне
давялося ехаць удваіх з Мі-
колам Заморскім. І я, і ён не
спускалі вачэй з акна — там
плылі знаёмыя змалку ма-
люнкі — палоскі жыта і буль-
бы; лугі, на якіх пасвіліся
каровы, коні; адзінокія дубы,
грушы-дзічкі на ўзмежках;
выныралі то тут, то там гу-
стыя купы лазняку, перале-
скі...

— Што вам напамінае гэтая
дарога? — спытаў у мяне Мі-
кола.

— Дзячынства, — слаба ўсміх-
нуўся я. — Па гэтай дарозе
мяне разам з бацькамі фашы-
сты везлі ў Нямеччыну... А
вам?

— Тое самае. Я ж таксама
быў вывезены ў Нямеччыну.
Толькі быў я трохі старэйшы...

Я ўважліва паглядзеў на
Міколу. Выходзіць, мы бра-
ты па няволі. А калі такіх
людзей я сустракаю, то абавязкова прашу: «Раскажыце,
калі ласка, як у вас там усё
было. І падрабязней...» Тое
самае я скажу і Міколу.

...У Міколы склалася ўсё
інакш, як у мяне. Яго бацьку
арыштавалі, як і многіх у
трыццаць сёмым. Патрымалі
некалькі тыдняў у Жлобіне,
потым пасадзілі ў вагон ця-
ніка і павезлі. Куды — ён не
ведаў. А таму пры першым
жа зручным выпадку ўцёк
з-пад варты, — выбіў шыбу і
скокнуў на адным з паваро-
таў у кювет. І хаваўся ў ле-
се. Знебылася маці, знебылі-
ся дзеці, знябыўся і сам баць-
ка...

Вайна для яго, ды і сям'і,
была як збавенне. Ён
разам з іншымі мужчынамі
пайшоў на фронт. Мікола ж

Упершыню ў «ЛіМе»

Віктар ТУРСЕВІЧ

Віктару Турсевічу 27 гадоў. Ён жыве ў
вёсцы Затур'я Нясвіжскага раёна. Служыў у
Савецкай Арміі. У 1984 годзе скончыў
Лідскі індустрыяльны тэхнікум і з таго часу
працуе аўтамеханікам у аўтапарку горада
Нясвіжа. Сёння штотыднёвік знаёміць сваіх чы-
тачоў з яго вершамі.

Жыццё — звычайнае дрэва,
Гады — галінкі яго,
Якія мы бязлітасна ломім,
Не задумваючыся,
Што іх на дрэве
Становіцца ўсё менш і менш.

Усяму сапраўднаму на змену
Прыходзіць штучнае ў наш век.
Вось толькі штучнага сумлення
Шчэ не прыдумаў чалавек.

У Калдычэўскім лагеры смерці

МАНАЛОГ АДНОЙ З АХВЯР

Мы з'явіліся на гэты свет
У розны час:
Мой дзед,
Мой бацька
І я.

А пакідалі яго разам:
У выглядзе чорнага дыму
Праз трубу
Крэматорыя.

У Масявічах

Вёска Масявічы на Міншчыне ў Вя-
лікую Айчынную вайну, як і многія
іншыя Хатыні Беларусі, была спале-
на фашыстамі разам з яе жыхарамі...

Тут вёска некалі была,
Хоць я яе зусім не помню,
Бо ні двара і ні кала
Не засталася тут на сёння.

Травой сцежка зарасла,
Гарчыць паветра ад палыну...
Тут вёска некалі была —
Цяпер агнём гараць рабіны.

У мяне адно жаданне:
Я хачу, каб назаўжды
Знік, як конь той у тумане,
Прывід гора і бяды.

Я хачу, каб ноччу дзеці
Без трывожных спалі сноў,
Бо у гэтым страшным свеце
Больш ракет, чым галубоў.

Узаранае поле
Павінна засеяным быць,
Пастаўлены зруб —
Стаць светлай вялікай хатай,
Пачаты верш —
Абавязкова дапісаны.

Бо навошта
Брацца за справу,
Якая табе не пад сілу?..

Пабачыла зямля
За век свой многа войнаў...
І вось заве маньяк
Ізноў да новых — «зорных».

Такі трывожны час!..
Задумайцеся, людзі!..
Што будзе пасля нас!..
Хоць што-небудзь будзе?..

Я назіраў аднойчы, як
Паліла ў печы ранкам маці.
Ды не хацелі аніяк
Сыр'я дровы разгарацца.

І для сябе я адкрыццё
Зрабіў, што і ў людзей бывае:
Адны ледзь тлеюць ўсё жыццё,
Другія — знічкамі згараюць.

Калі б маці-зямля
Магла пачырванець
За кожны ганебны ўчынак
Сына свайго —
чалавека,
Яна б даўно згарэла
Ад сораму.

Глыбока перакананы,
Што ўсе беды
На нашай шматпакутнай зямлі
Зыходзяць толькі
Ад зайздрасці.
Ад зайздрасці —

насмешкі і пагарда,
Ад зайздрасці —

хлусня і здрада,
Ад зайздрасці —

слёзы і кроў...
Стараюся ніколі
нікому
не зайздросціць.

Спрадвек лічылі, што дзіця —
Працяг і парастак жыцця.
Ды ў многіх сённяшніх матуль
У модзе звычайна зязюль.

І без вайны які ўжо год
Усё больш і больш малых сірот.

Аж працінае боль і страх:
І гэта пры жывых бацьках?..

У электрыцы

Хваліліся сяброўкі дзве услых,
У электрыцы едучы да Мінска,
Аб мовах іншаземных і чужых,
Аб веданні іспанскай і англійскай.

— А родную ці ведаеце вы? —
Бабуля-спадарожніца спытала.
Дзяўчаты сталі ўміг ніжэй травы:
І ціха-ціха у вагоне стала.

Мяне неаднойчы
спрабавалі пераканаць,
што на здраду
трэба абавязкова адказаць
вернасцю,

на падман —
праўдай,
на ўсе правы зла —
дабром...

А чым жа тады
застаецца плаціць
за дабро?..

падаўся ў лес, у партыза-

ны...
...— Але, — апаўдаў Міно-
ла, — усё складалася нам і
нашай сям'і не на дабро. Баць-
ка трапіў у палон, ну а ў пар-
тызанах... Таксама не усё гля-
на ішло. Каб не загінуць, бы-
ло вырашана разысціся на зі-
му па хатах... Мяне ўзялі адра-
зу ж, як я вярнуўся, немцы...
везлі па вёсках, каб я пазна-
ваў і выдаваў тых, хто са мною
быў у партызанах... Словам,
мяне бачылі многія, лічылі, што
я здраднік, заадно з немцамі.
Чаму я так падрабязна пра гэта
расказаваў? Таму, што калі
прышло вызваленне (вызвалі-
лі мяне амерыканцы) і мяне
знайшлі ў Нямеччыне бацькі
(іх таксама вывезлі неўзабаве,
як і многіх тады), і вырашалася
цярпець, вяртацца ці не вяртацца на
Радзіму, гэта адыграла сваю
ролю... Бацька ў трыццаць сё-
мня ўцёк з-пад варты, ды і мя-
не ж, былога партызана, па
вёсках вазілі... І хто-хто, а маці
наадраз адмовілася вяртацца
на Радзіму «Каб зноў так пе-
ражываць і мучыцца, як пера-
жывала і мучылася... Не!»

— І як жылося ды і жывец-
ца ў Амерыцы? — пытаў я.

— Эх, — уздыхнуў Мінола.
Хоць мы з бацькам, ды і
нія нашы сямейнікі, былі
цішыня, але... Мое ж...
ды і што і як рабіць таксама...
Кожны цэнт, кожны долар...
дзілі, збіралі, каб з галі...
бавіцца. Я сваю справу шунаў.
Некалькі разоў прагарэў... Ну,
а потым медыцынскую апарату-
ру пачаў рабіць. Зараз маю
майстэрню... Невялікую, працуе
два чалавекі. Ды сам я...

Не першы раз васьм так
шчыра, па душах гаварыў я
з тымі беларусамі, якія не па
свайой волі апынуліся ў чужых
краях, жывуць не на
Бацькаўшчыне. І кожны раз
мяне агортвае сум. І як бы
шкадаванне — мог быць чала-
век шчаслівы, жыць дома, а
бачыць жа... Віяграфіі не пе-
рапішаць. Трэба жыць, як на-
бязька!

БЕЛАСТОК ЧЫНА займае
ў гісторыі нашага народа
малое месца. Тут знаходзіцца
Супрасль — цяпер невялі-
кае мястэчка, дзе быў пабу-
даваны адзін з выдатнейшых
помнікаў сусветнай архітэк-
туры — Благавешчанскі мана-
стыр, знішчаны, на жаль, фа-
(Зананчанне на стар. 12).

АПОШНІМ часам, асабліва на розных сходах, нарадах, па тэлебачанні, нямала гаворыцца пра падрыхтоўку акцёраў, рэжысёраў Беларускаму дзяржаўным тэатральна-мастацкім інстытуце. Успрэчку нярэдка бяруць эмоцыі, нават амбіцыі. Так інакш, а напусцілі шмат туну. З-за няведання сапраўднага становішча? Сёй-той, магма, і з намерам. І наспёў свярэза зірнуць на рэальныя справы, па-дзелавому абяркаваць праблему падрыхтоўкі тэатральных кадраў, і, у вытнасці, акцёраў і рэжысёраў.

1.

За сорок тры гады дзейнасці, інстытут, нагадасм, быў зораны ў 1945 г. толькі як тэатральны, — ажыццёўлена ўжо шмат дзевяць акцёрскіх пускоў. Вядома, не ўсе з выскікоў з-за розных прычын аб'ектыўнага, так і суб'ектыўнага парадку пайшлі працаваць непасрэдна на падмошкі некаторыя на іх з гадамі не рымаліся). Да ўсяго іншага, рэспубліцы адчувалася востра патрэба ў працаўніках рабё (а пазней і тэлебачання), грады, у кіраўніках мастацкай самадзейнасці, адміністрацыйных работнікаў культурна-адукацыйнага фронту і да т. п. Іх доўгі час не рыхтавалі, а па шэрагу спецыяльнасцей не рыхтуюць і сённяшні дзень. І гэтая патрэба спараджала прапановы, куум запаўняўся драматычнымі акцёрамі, рэжысёрамі. Артыст, рэжысёр, на якой бы межы з драматычнымі падстакамі ніве ні працаваў, усё ёсць чалавек менавіта тэатральны, здольны ўтварыць вольнае адпаведнае сілавое поле, згуртаваць людзей на ініцыятыўнай, значнай, вельмі важнай, высакароднай асветніцкай, публіцыстычнай справе не выйсці аднымі культуротнімі, самадзейнымі творцамі. І таму не лічы нейкім грахом з боку інстытута, калі і далей у выпускнікі будуць трапляць не толькі на прафесійную сферу, а і ў іншыя — калі тэатральныя — сферы дзейнасці.

Цяпер німем позірк на тых, хто непасрэдна выступае на сцэне. Карціна па рэспубліцы ў цэлым паўстае неглыбкая, нашай галоўнай акадэмічнай з'явай — у Беларускаму тэатру імя Я. Купалы з 61 чалавекі акцёрскай трупы 39 складальнікі выпускнікі інстытута, у Беларускім тэатры імя Я. Коласа 48 — 36, у Беларускаму тэатру імя Я. Купалы з 50 — 45. Як вядома, гэта акцёры сярэдняй і маладога пакалення, тыя, хто нясе ў тэатрах важную, асабліва галоўную вахту, на якіх плечы кладзецца асноўны рэпертуар. Шмат інстытутскіх выпускнікоў працуе ў арганізацыях маладзёжным тэатрам БССР, Рускім тэатрам БССР імя Горкага, у Тэатры-студыі кінаакцёра, у большасці класных калектываў. Нямаючы існа нашымі выпускнікімі з'яваў радыю і гісторыі Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута. Дастаткова выгадаць спектакль «Радава», у якім дзівосным чынам «адналілі» ўсе яго творцы — выпускнікі інстытута: драматург А. Дударэў, рэжысёр В. Ракі, мастак Б. Герлаван. Выкарыстоўваюць амаль усіх роляў. Тое ж можна казаць пра пастаноўку «З-за да бліны» у Рускім тэатры БССР імя М. Горкага.

Так, інстытутскімі выхаванцамі адзінства і здзяйсненням мат, і грэх было б не бачыць недаацэньваць рэальныя супярэччаныя набыткі. Але зараз пра тое, што не зроблена, ці, вынамсі, робіцца не так, як трэба было б, і вымагае карэктава паляпшэння.

Прынамсі, наборы ў інстытут студэнтаў — праблема вельмі важная і шырокая. Здаўна, баі, з самага пачатку дзейнасці інстытута ўсталявалася практыка набіраць акцёраў драмы кіно ў сярэднім па дваццаць чалавек на курс. Прынамсі, не менш за дваццаць і не менш за трыццаць. Чаму? Ды так най-

больш зручна — менавіта для аднаго курсу, які ў сваю чаргу лёгка дзеліцца на дзве вучэбныя падгрупы. На працягу вучобы частка студэнтаў па розных (і творчых, і не творчых) прычынах адсейваецца, інстытут заканчвае прыкладна пятнаццаць — дзесяць выпускнікоў.

Надыходзіць час паказу дыпломных работ. Хвалюючы, урачысты момант. На спектаклі звычайна збіраецца многа гледачоў, тут і сваякі, і знаёмыя выпускнікоў, і тэатральная гра-

най задачы ў самім інстытуце, справа была зведзена на нішто. На першапачатковую задуму ўсе хутка забыліся, і навучанне вялося, як і раней, як і звычайна... Размеркаванне — таксама...

Такая практыка вымагае кар'ернай лямкі. У прыватнасці, неабходна весці мэтавыя наборы. Сёлета ўжо набралі спецыяльны акцёрска-рэжысёрскі курс для Рускага тэатра БССР імя М. Горкага, весці які будзе галоўны рэжысёр тэатра В. Маслюк. З наступнага года плануецца рыхтаваць кадры

як у розны час вырашалася праблема акцёрскай змены ў тэатры імя Я. Купалы.

У 1957 г., калі яшчэ большасць артыстаў першага пакалення знаходзілася ў сіле, творчым росквіце і ў поўным сэнсе слова царавала на падмошкіх, але ўжо надзвычай востра адчувалася патрэба ў новай змене, была прынята ў калектыве цэлая група выпускнікоў: В. Тарасаў, М. Захарэвіч, І. Аўсянік, Г. Талкачова, Дарэчы, з курсу, які вёў у інстытуце купалаўскі рэжысёр, знакаміты майстра К. Саннікаў. Да гэтай групы крыху пазней далучыліся тыя, хто працаваў у іншых тэ-

перспектыўны Наваполацк. І там, і там меліся вельмі прыдатныя для тэатра памяшканні, увогуле спрыяльныя ўмовы для творчасці. А яго паслалі ў Бабруйск, з устойлівай, бадай, непахіснай рэпутацыяй нетэатральнага горада. Чаму так выраслі? Маўляў, там раней быў тэатр і галоўнае — ёсць спецыяльны будынак. Але, як хутка выявілася, тое галоўнае было надзвычай зыбучым, будынак тэатра неўзабаве даўся ставіць на капітальны ра-

НАША МАСТАЦКАЕ ЗАЎТРА

ТЕАТРАЛЬНАЯ АДУКАЦЫЯ: ЗАДАЧЫ І ПРАБЛЕМЫ

Анатоль САБАЛЕЎСКИ,

донтар мастацтвазнаўства, рэктар Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута

мадскасці. Сярод апошніх — рэжысёры і дырэктары тэатраў. Яны не проста прыехалі паглядзець выпускныя спектаклі, іх задача — падабраць акцёраў для сваіх калектываў. У нас у інстытуце паміж сабою такіх людзей называюць «купцамі». І не дарма — пад час паказаў дыпломных пастановак адбываецца свайго роду гандаль: камусьці (шчасліўчыкам) з будучых акцёраў робяцца прапановы аж ад некалькіх тэатраў, камусьці прапаноў зусім няма... Таму выпускныя ўрачыстасці часам поўніцца драматызмам. Няцяжка ўявіць душэўны настрой тых, хто выступае на падмошкіх, — трэба не толькі добра, цікава сыграць ролю, але і ўмець звярнуць на сябе ўвагу, дый спадабацца гым, ад каго цяпер залежыць іх лёс, прынамсі, заўтрашні дзень. Наперадзе ж адразу пасля паказу спектакляў — размеркаванне... (У апошнія гады ў інстытуце для кіраўнікоў тэатраў сталі арганізоўваць спецыяльныя паказы работ выпускнікоў значна раней, чым абарона дыпламаў. І робіцца гэта з той мэтай, каб будучыя акцёры адразу ведалі, каму ў якім тэатры давацца працаваць. Але адным такім захадам істотна палепшыць справу немагчыма).

Урэшце, выпускнікоў размеркавалі, на працу ўладкавалі (хоць часам даводзілася для гэтага прымяняць і «сілавую прызму»). Далей для інстытута пачынаецца ўсё спатчатку — тыя ж наборы, у той самай колькасці. Да гэтага прызначаліся, маўляў, так заўсёды было, так і трэба рабіць. Але чаму? Пачнем з колькаснага планавання. Яно рабілася па прынце: так... заведзена. Але безадносна да канкрэтных патрэб тэатраў. А, здаралася, і зусім насуерак гэтым патрэбам.

Так, у апошнія гады даволі інтэнсіўна адчыніліся ў абласных гарадах лячальныя тэатры. А падрыхтоўка акцёраў-лячальнікаў — не па віне інстытута, а міністэрства, — якое «зверху» спускае план, — гэтак жа інтэнсіўна спарачалася і на сённяшні дзень з'явілася амаль да нуля. Няма ніводнага курсу лячальнікаў дзённага навучанія. Каб нейкім чынам паправіць справу, данладней — зачыраваць дзіркі, гэтым летам набралі завочны курс, — зразумела, перш-наперш тых, хто працуе ўжо ў тэатры, але не мае адпаведнай адукацыі. А ўсё ж магло быць зусім інакш, калі б за некалькі гадоў наперад рабілася разумнае, зыходзячы з будучых рэальных патрэб, планаванне.

Безадноснасць набору спараджала і другую не менш, а можа, яшчэ і больш заганныю з'яву — безадноснасць падрыхтоўкі акцёраў для таго ці іншага тэатра. Праўда, у свой час рабіліся спробы набіраць мэтавыя курсы. На памяці два прыклады: аднойчы праводзіўся спецыяльны набор акцёрскага курсу для тэатра імя Януба Коласа, і другі раз — для ТЮГСа. Але з-за нестабільнасці мастацкага кіраўніцтва тэатраў (галоўныя рэжысёры паніжвалі свае пасады значна раней, чым адбыўся выпуск студэнтаў) і слабой зацікаўленасці ці неахвотнасцю ў выкананні пастаўле-

дзя купалаўцаў. Распрацоўваюцца планы і на далейшы час.

Задача, якія паўстаюць перад спецнаборамі, можна звесці, калі гаварыць у найбольш агульных рысах, да трох аспектаў: самога набору ці, дакладней, адбору, характару падрыхтоўкі (а значыць і працэсу навучанія) і выпуску.

Скажам, абітурыент Н. мас небагія творчыя дадзеныя. Але для купалаўскага калектыву ён не падыдзе, там такога плана артысты ўжо ёсць. А вось калі ў наступным годзе будзе праводзіцца набор для іншага тэатра, ён вельмі спатрэбіцца.

Для вырашэння падобных, дый шмат якіх іншых задач важная не толькі інтуіцыя педагогаў, а і дасканаласць ведання канкрэтнага творчага калектыву, яго асаблівасцей, перспектывы і кірунку творчага развіцця. Тут важную і, падкрэсла, адказную місію павінна ўзяць на сябе мастацкае кіраўніцтва самога тэатра.

Само ж навучанне акцёрскай, рэжысёрскай прафесіі павінна быць максімальна набліжана да ўмоў тэатра. Зноў жа не тэатра наогул, а зусім канкрэтнага, для якога і рыхтуецца будучы спецыяліст.

У інстытуце ёсць свой Вучэбны тэатр, з добрай сцэнай, з неабходным абсталяваннем. На сённяшні дзень ён з'яўляецца адным з лепшых, што існуюць пры тэатральных ВНУ краіны. У Вучэбным тэатры даюцца спектаклі для гледачоў, у яго свой фінансавы план, увогуле функцыяніруе амаль на прафесійнай аснове. Але гэтага ўжо недастаткова. У парадку эксперыменту заняты са студэнтамі па акцёрскім майстэрстве, рэжысуры варта праводзіць не толькі ў сценах інстытута, але і непасрэдна ў тэатры; калі спатрэбіцца — з выходам на падмошкі, з удзелам у спектаклях. Адназначна за гэта павінны несці і інстытут, і кіраўніцтва тэатра. Да гэтага часу апошняе такой адказнасці на сябе не брала, хоць нярэдка і выклдала ў інстытуце. Не было і ўзаемадзейня, існавалі па прынце: тэатр — сабе, інстытут — сабе.

Нарэшце, выпуск, накіраванне на працу. Вядома, могуць быць выключэнні — хто па сямейных абставінах ці па якіх-небудзь іншых сур'ёзных прычынах пойдзе працаваць, так бы мовіць, не па простым прызначэнні. Але асноўнае ядро курсу, абсалютная яго большасць мусіць быць накіравана ў той тэатральны калектыв, для якога вёўся набор, у асяроддзі якога студэнты ў значнай меры творча сталелі, выхоўваліся.

Менавіта такім шляхам, думаем, можна будзе вырашаць праблему творчай змены, росту і развіцця маладога пакалення, праблему, што на цяперашні час вельмі надзённа. І каб лепш асэнсаваць іх, паглядзім,

атрах ці яшчэ заканчваў інстытут. — Г. Гарбун, Л. Давідовіч, А. Мілавану, П. Дубашынскі, З. Зубкова. Гэта ўсе творцы аднаго пакалення. І яны склалі ў тэатры менавіта цэласнае пакаленне, якое заявіла пра сябе даволі хутка і гучна, бадай, на поўны голас. Гэта, падкрэсла, яшчэ ў той час, калі тварылі на сцэне старэйшыя, шматвартнейшыя майстры. І затым маладое, якое потым стала сярэднім, а цяпер ужо і сталым пакаленнем, усилала на свае плечы асноўную рэпертуарную ношу і з годнасцю нясе яе на сённяшні дзень.

А хто прышоў гэтакім пакаленню на змену? У розны час і рознымі шляхамі ў купалаўскі калектыв паступалі маладыя артысты. Цяпер у тэатры маладое, ды ўжо і сярэдняе пакаленне даволі шматлікае. І ў пераважнай большасці гэта творцы здольныя, таленавітыя. А вось менавіта адзін з цэласнага пакалення, якія б голасна заявілі пра сваю існасць, пакуль усё ніяк не складалося. Усё адно як кожны акцёр сам па сабе. І, можа, так сталася якраз з тае прычыны, што прыходзілі яны ў калектыв менавіта ў розны час і рознымі шляхамі, працей нажучы, папаўненне вялося «збору па хваіне»...

Мэтавыя наборы перш-наперш неабходны нашым буйнейшым, вядучым тэатрам, са сваім творчым абліччам, багатымі традыцыямі. Паралельна павінны быць і так званыя зборныя курсы — для розных, асабліва абласных калектываў, якім пакуль, відаць, даўгавата спатрэбіцца чакаць сваёй уласнай чаргі для набору. Але асноўны кірунак у выхаванні новай змены, яго стратэгічная лінія павінны быць скіраваны на мэтавую падрыхтоўку. У тым ліку і для стварэння новых тэатральных калектываў. Падобны вопыт у інстытуце зусім невялікі, можна сказаць, мізэрны.

Фактычна з акцёрскага выпуску 1955 г. арганізаваўся Беларускаму рэспубліканскі тэатр юнага гледача. Туды з розных калектываў былі запрошаны і старэйшыя артысты, выканаўцы са значнай прантыкай, вопытам. Але ядро склалі маладыя. Да таго ж новы тэатр узначаліла рэжысёр і педагог Л. Мазалеўская, якая выклдала ў інстытуце і разам са слаўтай актрысай І. Ждановіч падрыхтавала акцёрскі курс. Вопыт можна лічыць удалым. Прынамсі, у той перыяд, калі мастацкае кіраўніцтва ажыццяўляў Л. Мазалеўская, тэатр працаваў творча, інтэнсіўна і мабільна. Пазней з-за частых змен кіраўніцтва калектыв пачало ліхаманіць. Тэатр па розных прычынах пачалі панідаць яго заснавальнікі. Рушыліся традыцыі. Але гэта адбывалася тады, калі ўжо не стала Л. Мазалеўскай.

Другі прыклад — арганізацыя ў 1970 г. Магілёўскага абласнога тэатра драмы і камедыі ў Бабруйску. Дзеля гэтай мэты ў інстытут набралі не адзін, як звычайна, а два акцёрскія курсы. Мастацкае кіраўніцтва імі ажыццяўлялі Б. Платонаў і В. Рэдліх, выклдалі І. Ждановіч, З. Браварская, Я. Громаў і іншыя. На апошнім годзе навучанія курс перайшоў на самакіраванне, пачалася праца па рэжыме тэатра. Галоўным рэжысёрам новага калектыву прызначыўся В. Каралько — індэўны выпускнік нашага ж інстытута. Здавалася б, усё ішло найлепшым чынам! Аднак надзеі не спраўдзіліся.

Сёння неабходна прааналізаваць падзеі, што адбыліся, каб не паўтарыць у далейшым аналагічных памылак.

Была магчымаць накіраваць новы калектыв, скажам, у Полацк ці ў маладзёжны і

монт, і на вельмі працяглае час трупы апынулася без уласнага даху над галавой.

І, можа, найбольшы пралік у самой арганізацыі калектыву той, што ў інстытуце не закладвалі рэальную праграму будучага тэатра. Вучылі этыцы, тэатральнаму тону, правілам больш ідэальным, чым сапраўдным. І таму ўсё гэта, насуерак самым добрым намерам, на справе абарочвалася гульнёй у тэатр. Прынамсі, у інстытуце вялі студэнтаў сваім кірункам, а затым і рэжысёр і само жыццё павялі сваім. Пераемнасці таксама не было. З дыпломнага рэпертуару на прафесійнай сцэне быў адноўлены ўсяго адзін спектакль — «Ідыёт» па водле Дастаеўскага, ды і то толькі праз год, і не як праграмная пастаноўка, а звычайная, чарговая. Сувязі ж тэатра з інстытутам, і напачатку даволі слабыя, праз нядоўгі час абарваліся зусім. Сутыкнуўшыся з рэальнымі цяжкасцямі, выпускнікі іх не вытрымалі. І пакінулі тэатр — літаральна ўсе. Трупы набіралася навава.

Кожны час ставіць свае задачы. Сённяшняя сітуацыя, калі адкрываюцца шматлікія драматычныя студыі, кааператывыя тэатры і тэатры на гаспадарчым разліку, бадай, нікім раней не прадбачвалася. Да гэтых падзей, якія разгортваюцца імкліва і спантанна, ніхто не быў падрыхтаваны. У тым ліку і інстытут.

Быў шчаслівы шанц з сёлета акцёрскага выпуску стварыць Гродзенскі беларускі маладзёжны тэатр. Курс падабраўся здольны, з выразнымі, адметнымі індывідуальнасцямі, да таго ж на рэдкасць музычны. Невыпадкава, што на сёлета рэгіянальным конкурсе тэатральных ВНУ, які праводзіўся ў Кіеве і ў якім удзельнічалі студэнты Дзяржаўнага інстытута тэатральнага мастацтва імя Жуначарскага, наш дыпломны спектакль «Залёты» В. Дуніна-Марцінкевіча выйшаў пераможцам.

Да адкрыцця новага тэатра спецыяльна рыхтаваўся рэпертуар, самабытны, з улікам гродзенскага гледача. Складалася праграма далейшай працы, узнікала цікавыя задумкі. Ствараліся для выпускнікоў вельмі добрыя творчыя і бытавыя ўмовы, пра якія могуць толькі марыць пачаткоўцы. Аднак жа... Задума не здзейснілася, і вінаватая ў гэтым самі выпускнікі. У аднаго жонка адмовілася выязджаць з Мінска, другі спакуюсіўся прапанаванымі перспектывамі сталінай тэатральнай дзейнасці... Словам, інтарэсы разыходзіліся, перамагаў практыцызм, былі студэнцкі калектывы, былі студэнцкі калектывы літаральна на вачах распаўдаўся. Праўда, сёлета выпускны курс набіралі без уліку та-

го, што з яго будзе арганізую- вацца тэатр, ды і псіхалагічна не рыхтавалі студэнтаў да гэтага — сама ідэя ўзнікла толькі на апошнім годзе навучання.

Абсалютная большасць выпускнікоў прынята ў Дзяржаўны маладзёжны тэатр БССР. Хацелася б верыць, што цяперашні яго мастацкі кіраўнік Б. Луцэнка, які быў ініцыятарам іх запрашэння, вельмі адказна паставіцца да лёсаў маладых актёраў, як і ў тое, што рэалізуюцца іх планы і намеры.

У сваю чаргу інстытут, нягледзячы на памылкі і пралікі, не павінен, проста не мае права адмовіцца ад ідэі і задачы стварэння новых драматычных тэатраў на аснове выпускных курсаў. Як і абавязаны шырока разгарнуць падрыхтоўку актёраў-ляльчнікаў, і перш-наперш з той мэтай, каб у кожнай вобласці пры калектывах, якія цяпер працуюць, заснаваць беларускамоўныя трупы.

2.

За гады дзейнасці інстытута толькі па спецыялізацыі «рэжысура драмы» ажыццёўлена чацвёртаццаць выпускаў. Падрыхтавана немалая колькасць спецыялістаў. Ёсць і несумненныя поспехі. Сёння інстытуткія выхаванцы сталі ля руля сцэнічнага мастацтва рэспублікі.

Мяркуйце самі. Галоўны рэжысёр тэатра імя Я. Купалы В. Раеўскі — выпускнік інстытута, два чарговыя пры ім рэжысёры — таксама. Мастацкае кіраўніцтва колдасёўкім калектывам ажыццяўляе В. Мазыніскі, там працуюць яшчэ два рэжысёры — усе з БДТМІ. Галоўнымі рэжысёрамі (увогуле без чарговых) прызначаны: у Рускай тэатры БССР імя М. Горкага В. Маслюк, у тэатры кінаактёра — Б. Луцэнка. Рэспубліканскі маладзёжны тэатр арганізуюць Р. Баравік, цяпер яго мастацкае кіраўніцтва ўзначальвае Б. Луцэнка. Галоўным рэжысёрам Дзяржаўнага тэатра лялек БССР працуе Ал. Ляляўскі. Выпускнікі БДТМІ ёсць амаль ва ўсіх тэатрах рэспублікі, асобныя з іх у свой час узначальвалі ці ўзначальваюць калектывы.

Самі факты даволі ўражлівыя і наяўныя дасягненні нельга скідаваць з рахункаў інстытута. Але становіцца з кадрамі ў сапраўднасці куды больш складанае і драматычнае.

Падрыхтоўку рэжысёраў інстытут стаў ажыццяўляць толькі ў 1958 г., першы выпуск, улічваючы пяцігадовы тэрмін навучання, адбыўся ў 1963 г. — вельмі позна і са значным адрывам ад актёрскіх выпускаў, што самым неспрыяльным чынам адбілася на развіцці тэатральнай справы ў рэспубліцы. Вакуум, які шмат гадоў ўтвараўся ў рэжысуры, нярэдка запыняўся людзьмі выдатковымі. Запыняўся паводле прыняцця: «свято место пусто не бывает».

Другая праблема — сама арганізацыя падрыхтоўкі рэжысёраў — даволі цесна звязана з першай. Каб лепш зразумець гэта, параўнаем з пачатковымі крокамі актёрскай адукацыі.

Ля вытокаў быў Е. Міровіч, у мінулым славетны актёр, вядомы рэжысёр, драматург. І, можа, найперш чуючы яго педагога. Менавіта ён заснаваў тэатральны інстытут, стаў першым яго мастацкім кіраўніком. І хоць асабіста сам Міровіч паспеў здзейсніць не так шмат, яго справу прадоўжылі іншыя. Гэта перш-наперш К. Саннікаў, таленавіты, інтэлектуальны актёр і рэжысёр рускай сцэны на Беларусі Д. Арлоў, непасрэдным выхаванцам Міровіча І. Ждановіч, В. Галіна, а таксама Л. Мазалеўская, П. Малчанав і інш. І традыцыі беларускага савецкага тэатра, якія закладаліся яшчэ ў першыя паслярэвалюцыйныя гады, перадаваліся навуцтвам іх непасрэднымі носьбітамі, так бы мовіць, з рук у рукі. Была натуральна ў такіх выпадках пераемнасць.

Фарміравалася беларуская нацыянальная актёрская школа. А тыя выпускнікі, што патрапілі на кумаляўскія ці колдасёўкія падмошкі, праходзілі гэту школу і далей. Працуючы разам з выдатнымі майстрамі сцэны, заснавальнікамі беларускага савецкага тэатра, яны працягвалі даваць сваю працу.

Інакш было з рэжысёрскай адукацыяй. Засноўваць кафедру быў запрошаны рэжысёр

А. Яфрэмаў, найбольш вядомы менавіта як арганізатар аналігічных кафедраў у іншых рэспубліках. Працаваў ён на Беларусі нядоўга, па-мойму, нават не паспеў дасягнуць да канца навучання першага набору. У апошнія гады жыцця кафедру рэжысуры ўзначаліў К. Саннікаў, але ўжо не многае здолеў зрабіць. Потым гэтую кафедру аб'ядналі з кафедрай майстэрства актёра, а калі гаварыць па сутнасці — проста... ліквідавалі! Валюнтарысцкі падыход да тэатральнай справы тут выявіўся з усёй відавочнасцю.

Багаты творчы вопыт беларускіх майстроў Е. Міровіча, К. Саннікава, Л. Літвінава, М. Міцкевіча, М. Кавязіна і іншых, што назапашваўся на працягу многіх гадоў, заставаўся ды застаецца і цяпер нявыкарыстаным. Няма людзей, якія маглі б яго перадаваць. Няма ні простых паслядоўнікаў, ні спадкаемцаў. Не атрымалася, такім чынам, пераемнасці, абарваліся жыватворныя традыцыі. Не сілалася беларуская нацыянальная рэжысёрская школа. Гэтая аналігінасць балюча адбіваецца на нашым мастацтве і цяпер.

Ёсць і іншыя творчыя стра- ты, і пачыналіся яны таксама з арганізацыйных момантаў. Калі спярша набіралі рэжысёраў драмы штогод, то пазней — праз два-тры гады, увогуле даволі бессістэмна. З часам студэнцкія групы становіліся надзвычай нешматлікімі — выпускалі па два-тры чалавекі: маўляў, куды будзем дзяваць спецыялістаў?

У інстытут набіралі то рэжысёраў драмы, то рэжысёраў народных тэатраў, рыхтавалі, як і актёраў, бязадрасна. Здаралася, што з выпуску ніхто не трапіў у тэатры Беларусі, а калі і трапіў, то затрымліваўся там нядоўга.

Зразумела, прафесія рэжысёра — надзвычай складаная, рэдкая. Акрамя прыроднага таленту, прафесійных навыкаў і ўмельства, глыбокіх, прытым не толькі ў сваёй непасрэднай справе, ведаў, сапраўднай эрудыцыі, патрабуюцца яшчэ шмат якасцяў. І ў прыватнасці — арганізатарскія здольнасці, воля, умённе быць лідэрам. Далёка не кожны нават бяспрэчна здольны чалавек спалучае ў сабе ўсе неабходныя для рэжысёра даныя. Адсеў тут непазбежны. І ўсё ж нярэдка ён быў занадта, проста катастрафічна высокі. Стваралася ўражанне, што дэфіцыт на рэжысёраў, маюцца на ўвазе, безумоўна, здольных, таленавітых, ствараўся быццам знік. В. Раеўскі, Б. Луцэнка, крыху пазней В. Мазыніскі, яшчэ пазней В. Маслюк — вось на сённяшні дзень вядомыя ў рэспубліцы рэжысёры, са сваёй ужо даволі сталяй рэпутацыяй, творчым абліччам, уласнымі дасягненнямі. Але, згадзіцеся, ці не занадта гэтага мала для рэспублікі?

На парадок чарговых, а то і першачарговых спраў у БДТМІ — дамагацца, каб наборы на рэжысёрскія курсы сталі сістэматычнымі, магчыма, штогадовымі. Трэба павялічыць на гэтых курсах і колькасць студэнтаў. У працэсе вучобы выяўляць, хто пойдзе працаваць на прафесійную сцэну, хто — у народныя тэатры, у самадзейнасць. На старэйшых курсах мэтазгодна пераходзіць на індывідуальныя заняткі па спецыялізацыйных з тым, каб выпускаць не толькі рэжысёраў драмы ці народных тэатраў, а і, зыходзячы са здольнасцяў і схільнасцяў студэнтаў, рэжысёраў ляльчых, музычных калектываў, эстрады, радыё, цырка, масавых відовішчаў. Трэба аднавіць падрыхтоўку пастаноўчыкаў для тэлбачання і пачаць, нарэшце, навучанне кінарэжысуры. На апошнім хочацца спыніцца асобна.

Кінарэжысураў, увогуле ўсіх спецыялістаў па кіно да гэтага часу навучалі ў Маскве, ва Усесаюзнам інстытуце кінамастаграфіі. Што і казаць, там ёсць для гэтага матэрыяльная база, высокая класа педагогі, складалася сваёй школа, хоць сёння інстытут, да слова, перажывае не лепшыя часы. Але калі мы хочам, каб наша студыя «Беларусьфільм» адрознівалася ад іншых не толькі тым, што яна функцыянуе ў Мінску, а не ў якім-небудзь іншым горадзе, каб на ёй стваралася ўласнае нацыянальнае мастацтва,

як ствараецца цяпер яно, скажам, у Грузіі, патрэбны свае нацыянальныя кадры. Яны павінны выхоўвацца ў тым асяроддзі, жыццё якога будзе адлюстроўваць у сваіх творах, глыбока, менавіта знутры спасцігаць нацыянальную асаблівасць, самабытнасць, народную стыхію, карані. (Гэта, зрэшты, тычыцца літаральна ўсіх твораў).

Не, я далёкі ад закліку да нацыянальнай замкнёнасці ці абмежаванасці, ад таго, каб адгароджвацца ад іншых нейкім штучным парканам. Наадварот, нам трэба як мага больш убіраць у сябе дасягненні братніх народаў, вучыцца становаму вопыту, актыўна яго скарыстоўваць. Але гэты працэс плённы тады, калі маеш свае ўласныя глыбокія карані, калі зерне падае не ў пустую глебу.

3.

Гаворка была б няпоўнай і аднабаковай, калі б з усяго шырокага спектра праблем я не закрануў і яшчэ адной асабліва важнай: хто на сённяшні дзень рыхтуе ў інстытуце патрэбныя для тэатральнага мастацтва кадры, якім чынам і каго тут навучаюць?

Некаторыя любяць уздыхаць: вось у свой час былі майстры — і называюць імяны, якія тут ужо згадваліся. Так, былі, як было славетныя творцы і ў тэатрах. Але трывожыць вялікія цені, каб імі панікаць тых, хто цяпер працуе, — пусты занятак: нікога ж назад не вернеш. Іншая справа — наколькі педагогічныя набыткі і вопыт цяпер выкарыстоўваюцца, бяруцца на ўзбраенне. Пэўна пераемнасць у інстытуце існуе, ёсць выкладчыкі, якія непасрэдна вучыліся ў майстроў нашай тэатральнай педагогікі ці працавалі побач з імі. Але як след вывучыць, асэнсаваць іх спадчыну, каб больш актыўна і мэтанакіравана яе выкарыстоўваць на практыцы, у вучэбным працэсе — задача, якую яшчэ трэба вырашаць агульнымі намаганнямі.

Жыццё ж тым часам ідзе далей, ставіць на парадок дня новыя праблемы. Не так даўно інстытут апынуўся перад фактам, што выкладанне асноўнага прадмета — майстэрства актёра — вядзецца толькі педагогамі пенсійнага ўзросту. Шматгадовы вопыт, жыццёвая мудрасць маюць незамежнае значэнне ў такой далікатнай, складанай справе, як педагогіка. Аднак важна ў гэтай справе і маладое парыванне, гарэнне... Тым не менш, у свой час ніхто не паклапаціўся, каб разумна спалучаць працу вопытных выкладчыкаў з перспектыўнымі маладымі. А працэс змены пакаленняў найчасцей складаны, драматычны. Не абмінулі гэтыя цяжкасці і інстытут.

Цяпер на тэатральным факультэце выкладае мабільны атрад шырокавядомых майстроў народнай артыстычнай ССРСР А. Клімава, народныя артысты БССР З. Браваўская, Л. Давідовіч, Ю. Сідараў, Ан. Ляляўскі, А. Карэнікова, заслужаныя дзеячы мастацтваў А. Бутакі, В. Раеўскі, заслужаныя артысты рэспублікі І. Курган, А. Мілаванав, У. Рагаўцоў, кандыдаты мастацтвазнаўства А. Шагідзевіч, Я. Громаў і іншыя. Параўнальна нядаўна запрошаны на працу ў інстытут заслужаны артыст БССР У. Мішчанчук, які ўзначаліў кафедру майстэрства актёра і рэжысуры, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР У. Забэла, які цяпер ажыццяўляе кіраўніцтва дэканатам, народны артыст рэспублікі В. Сарнісьян, заслужаная артыстка БССР Д. Іванова, кандыдат мастацтвазнаўства М. Каладзінскі, вопытны рэжысёр У. Караткевіч. Сёлет, як ужо казаў, да педагогічнай працы прыступіў В. Маслюк, вёсці заняткі згадзілася народная артыстка БССР М. Захарэвіч...

Вядома, не кожны выдатны майстра сцэны здольны займацца педагогічнай справай, на гэта таксама патрэбны свой талент, хоць ёсць шэраг твораў, якія з поспехам могуць і павінны выкладаць студэнтам. Але...

На жаль, такіх «але» ёсць даволі шмат. Пакінуць талентавітамі і перспектыўнаму творцу падмошкі і поўнасцю перайсці ў інстытут — на такі крок у жыцці патрэбна, калі хочаце, вялікая мужнасць, і згаджаю-

ца на яго вельмі рэдка, і не шмат хто... Сумяшчаць жа адначасова працу ў тэатры і ў інстытуце надзвычай цяжка, асабліва для тых, хто актыўна заняты ў рэпертуары.

Неяк сустрэчы са мною папрасіў адзін з вядомых і паважаных майстроў, у мінулым актёр, рэжысёр. Цяпер ён закончыў свой шлях у мастацтве, выйшаў, як той казаў, на заслужаны адпачынак. Цяпер у яго шмат вольнага часу, вось і прыйшоў з прапановай, каб усе свае апошнія сілы аддаць інстытуту. Але пачынаць зусім новую для сябе справу ў такіх гадах і з такімі сіламі, што застаўся... Ці не безнадзейна позна? І ці не таму ў нашым інстытуце так складана з атрыманнем званняў дацэнтаў і асабліва прафесараў, што майстры сцэны прыходзяць у педагогіку вельмі запознена?

Між тым, выкладчыцкая праца, няхай, на першы погляд, і малапрыкметная, не гучная, дорыць такую ж радасць душы, такое ж творчае задавальненне, як і шумны поспех пад час выступленняў на падмошках. Педагогічную ўдачу можна параўнаць з радасцю і шчасцем малярства ці бацькоўства. І шкада, што некаторыя так і не імкнуцца (ці запозна імкнуцца) спазнаць гэтыя пачуці.

Колькі слоў пра саму вучобу, пра працэс падрыхтоўкі творчых работнікаў сцэны. Інстытут нярэдка — з нагоды і без нагоды, з прычыны і без яе, з веданнем справы і найчасцей без ведання — дакараюць за слабую падрыхтоўку выпускнікоў. За адставанне ад рэальнай практыкі, за кансерватызм. З гэтым увогуле можна было б і пагадзіцца (у якой сферы сёння няма адставання ці кансерватызму?), і ўсё ж варта разабрацца больш грунтоўна: дзе, у чым і чаму?

Школа і ў даным выпадку драматычная, ёсць, ды, бадай, і застанецца ў пэўнай ступені кансерватыўна ў дачыненні да практыкі сцэны ўжо з-за таго, што яна з'яўляецца менавіта школай. І гэта трэба добра ўсвядоміць, проста пагадзіцца з такім становішчам. У тэатрах могуць займацца эксперыментамі на ўзроўні, кажучы фігуральна, розных дысплеяў, камп'ютэрызаванні і да т. п., а ў школе — звычэннем алфавіту, лічбаў, правілаў складання, адымання, табліцы множання. У жарце палякаў, што перш, чым зрабіцца абстрактнымі, трэба навучыцца хоць бы маляваць карову, ёсць свой і немалы сэнс.

Шматгадовыя назіранні — асабліва гэта відавочна ў час экзаменаў, залікаў, грамадскіх праглядаў — даюць падставы сцвярджаць, што студэнты ў інстытуце атрымліваюць неабходныя навыкі для будучай прафесіі. Іншая рэч, што гэтыя навыкі не заўсёды замацоўваюцца, часам выветрываюцца. Нярэдка нешта комплекснага падыходу ў авалоданні спецыяльнасцю. Скажам, выхаванец зусім няблага паказваецца на занятках па майстэрстве актёра, па сцэнічнай мове, танцы, фехтаванні... А вось, так бы мовіць, у сцэнічным вобразе выраза адчуваюцца прагалы. Гэта, аднак, справа ўдасканалення, далейшай іспытнай працы — і для педагогаў, і для іх выхаванцаў.

Галоўнае ж, узброішы неабходнымі ведамі, ўмельствам, — выяваць будучага рэжысёра, актёра як мастака, як творцу. Выпусціць з інстытута не толькі добрага прафесіянала, але і грамадзяніна, чалавека з вялікай літарай, асобу, самабытную індывідуальнасць. Са сфарміраваным поглядам, уласнымі творчымі пазіцыямі.

Ні для кога не з'яўляецца сакрэтаў, што ад удалых ці няудальных набораў залежыць больш палова справы. Хто патрапіць на студэнцкую лаўку, з каго, з якога «матэрыялу» даядзецца «ляпіць», выхоўваць творцу? — пытанні жыццёва важныя і вельмі няпростыя.

Конкурс, асабліва на актёрскае аддзяленне, здавалася б, немалы — у сярэднім прыкладна на пятнаццаць-дваццаць чалавек на месца. Значна большы, чым у многіх іншых інстытутах. Для таго, каб з вялікай масы выявіць найбольш здольных людзей — на экзаменах, якія праводзіцца ў сціслы тэрмін, гэта зрабіць цяжка, — у інстытуце на працягу паўгода сістэматычна вядуцца кансультацыі, і людзям нядольным не раіць паступаць. Напярэдадні экзаменаў працуюць адборачныя камісіі, якія яшчэ раз правяраюць здольнасці і дапускаюць да

далейшага конкурсу толькі тых, хто мае некаторыя прафесійныя задаткі.

Самі экзамены па спецыяльнасці праводзіцца аж у чатыры туры. Вядома, ніхто не застрахаваны ад памылак пры наборы, і гісторыя тэатра сведчыць пра цэлы шэраг парадаскальных фантаў, кур'ёзных здарэнняў. Аднак з усёй адназначнасцю можна сцвярджаць, што даможнага абітурьента, у якога выўляюцца пэўныя здольнасці, стаўленне камісіі (а яна даволі вялікая і складаецца з людзей вопытных і аўтарытэтных) вельмі уважлівае, грунтоўна экзаменуецца і абмярноваецца кожная кандыдатура.

І ўсё ж... Трывожыць агульны адукацыйны і культурны ўзровень абітурьентаў — будучых дзеячаў тэатра, які, у параўнанні з папярэднімі гадамі, не павышаецца, а адчуваецца паніжаецца. Пралікі школьнага навучання і выхавання выяўляюцца на экзаменах надзвычай наглядна і, відаць, не толькі ў нашым інстытуце. Гэта хвароба агульная.

Асабліва нязручна пачуваюць сябе экзаменатары пад час гутарак, калі ў вольнай форме задаюцца абітурьенту самыя розныя пытанні. На традыцыйнае з іх: «Чаму вы выбіраеце менавіта гэту прафесію?» — звычайна адказ даецца адзін, і амаль абавязкова ва ўзвышана-патэтычным тоне: «Усё жыццё марыў толькі аб гэтым, не магу існаваць без тэатра і не ведаю, што са мной здарыцца, калі не паступлю ў інстытут!» Але варта толькі запытацца пра яго любімыя тэатры, пастаноўкі, майстроў сцэны, як выявіцца, што увогуле глядзеў два-тры спектаклі, дый тыя ледзь невыпадкова. З працытанай драматургіяй не лепш — называюцца са школьнай праграмы чэхаўскі «Вішнёвы сад» і горкаўскае «На дне»; веданне ж гэтых твораў самае агульнае, аналіз — самы банальны.

Надзвычай непакоіць той факт, што ў інстытуце найбольш ідуць не «ад зямлі», а «ад асфальту». Праблема гэта вялікая, мае, калі хочаце, свой адметны сацыяльна-псіхалагічны аспект, пра што трэба весці шырокую асобную гаворку. Тут жа, карыстаючыся выпадкам, хацелася б параіцца: якім спосабам не толькі палепшыць, але і карэным чынам змяніць становішча, як дамагчыся таго, каб не гінулі сапраўдныя таленты недзе ў глыбокіх, невядомых нетрах, каб у мастацтва ішла менавіта тыя людзі, якія маюць на гэта поўнае права?

Нельга сказаць, што для гэтага не прымаюцца адпаведныя захады. Але з усёй шчырасцю і адкрытасцю неабходна прызнаць, што вынікі намаганняў пакуль даволі невялікія. Пэўны час у інстытуце наўна верылі, што сельскую моладзь можна «падняць» аб'явай пра набор у «Сельскай газет». І хоць яна ідзе на вёску, але чытаюць звычайна гэту газету спецыялісты сельскай гаспадаркі. Было прапанавана друкаваць аб'яву ў «Настаўніцкай газет» — якінік, яна павінна паступаць у кожную школу, трапляць да настаўнікаў, а яны ж ужо даведдуць неабходныя звесткі да сваіх вучняў. Але і такі заход адчувальных вынікаў не даў.

Мастацкая самадзейнасць? Робяцца спробы шукаць там таленты, але, як паказвае практыка, абсалютная большасць яе ўдзельнікаў свой шлях у жыцці ўжо вызначыла.

Прапаганда па тэлебачанні, радыё, увогуле сродкамі масавай інфармацыі? Штосці робіцца і тут, хоць, вядома, далёка не ў поўнай меры, а часам і не лепшым чынам.

Усё ж адных такіх сродкаў надзвычай мала. Як і намаганняў толькі інстытута, яго выкладчыкаў, супрацоўнікаў. Паводле нашага глыбокага пераканання становіцца можна змяніць агульныя сіламі і намаганнямі — перш-наперш дзеячаў культурнага і асветнага фронту. Пры поўным усведамленні, што гэта менавіта агульная справа, якая тычыцца ўсіх, і адразумнага і глыбокага яе вырашэння залежыць тэатральнае заўтра, развіццё, будучы лёс нашага нацыянальнага сцэнічнага мастацтва.

НА ЗЯМЛІ БЕЛАСТОЦКАЙ

(Заканчэнне. Пачаток на стар. 7, 8—9).

шысцкімі акупантамі ў 1944 годзе. У XVI стагоддзі гэты манастыр набыў вядомасць ва ўсім славянскім свеце перш за ўсё сваёй бібліятэкай, якая налічвала сотні рукапісных кніг і лічылася адной з буйнейшых у Вялікім княстве Літоўскім. Пры манастыры працавала і друкарня... Вядома ва ўсім свеце і тутэйшае мястэчка Заблудава, дзе Іван Фёдаруў разам са сваім памочнікам Мсціслаўцам выдалі ў 1569 годзе багата ілюстраванае «Евангелле вучыцельскае», а ў наступным—1570—«Псалтыр з Часасловам». На Беластоцкім мастаўлянах нарадзіўся Кастусь Каліноўскі, тут ён друкаваў і распаўсюджваў потым па ўсёй Беларусі газету «Мужыцкая праўда»... На Беластоцкім працаваў настаўнікам паэт-нашанівец М. Арол (Сцяпан Пятэльскі), даволі працяглы час жыў па-належаюму не выдадзены і неацэнены дасюль Сяргей Крывець...

Пасля вызвалення Заходняй Беларусі Чырвонай Арміяй у верасні 1939 года з-пад прыгнёту буржуазнай Польшчы ў Беластоку 28—30 кастрычніка адбыўся Народны Сход Заходняй Беларусі, які прыняў многія важныя дакументы, у тым ліку і пастанову—прасіць Вярхоўны Савет СССР і Вярхоўны Савет БССР прыняць Заходнюю Беларусь у склад СССР і БССР. Сам Беласток, пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з Беларуссю Савецкай, уваходзіў у нашу рэспубліку, быў цэнтрам Беластоцкай вобласці. Тут было аддзяленне Саюза пісьменнікаў, на пасяджэнні якога прыязджалі Янка Купала і Якуб Колас... У Беластоку арганізавалася і пачала сваё існаванне калектывна-адукацыйная Акадэмічная харавая капэла Імя Р. Шырмы... У склад Беларусі — «Беларутэні» — уваходзіў Беласток і ў часе вайны. Пасля вызвалення горада і вобласці часамі Савецкай Арміі і партызанамі, у верасні 1944 года ён і большая частка Беластоцкай вобласці падпарадкаваліся Крымскай канферэнцыі кіраўнікоў урадаў—СССР, ЗША і Англіі — адышлі пад Польшчу...

Цяпер Беласток—адміністрацыйны цэнтр Беластоцкага ваяводства. У ім знаходзіцца Галоўнае праўленне БГКТ, выходзіць штотыднёвік «Ніва»; тут збіраецца на свае пасяджэнні і літаратурна-мастацкае аб'яднанне «Белавежа»...

З сустрэч з беларусамі-беласточанамі ў Мінску, ды і з друку вядома, што жывецца ім у Польшчы не сказаць, каб лёгка. Шмат што асталося, перайшло і ў новую народную ўладу ад ранейшых, часоў. Не ўсе палкі і сёння прызнаюць беларусаў за народ, ды і мову нашу—за мову. Тым не менш, БГКТ працуе, мае разгалінаваную сетку нізавых арганізацый, якія на месцах ствараюць і гурткі мастацкай самадзейнасці, і дамагаюцца, каб беларускую мову вывучалі дзеці ў школах, словам, не забывалі, што на спрадвечнай бацькоўскай зямлі жывуць беларусы. Шмат карыснага робіць і «Белавежа», у якую ўваходзіць каля 30 чалавек, з іх—9 членаў Саюза поль-

скіх пісьменнікаў, якія пішуць на беларускай мове. «Белавежа» выдала літаратурна-мастацкі альманах «Рунь» (1959), «Мой родны кут» (1963), «Белавежа» № 1 (1965), «Белавежа» № 2 (1971), «Белавежа» № 3 (1980), каля трыццаці аўтарскіх зборнікаў паэзіі і прозы. Асобныя кнігі «Белавежцаў» выходзілі і ў Савецкай Беларусі, у тым ліку і калектывны зборнік «Літаратурная Беластоцчына»...

Сярод тых «белавежцаў», што жывуць у Беластоку, вылучаецца сваёй таленавіццю, ды і значным літаратурным багажом Сакрат Яновіч (нарадзіўся 4 верасня 1936 г. у мястэчку Крынікі, там жа, на Беластоцкім). Ён выдаў некалькі кніг прозы—«Загоны» (1969, Беласток), «Сярэбраны ядзок» (1978, Мінск). У перакладзе на польскую мову ў яго выйшлі кнігі «Вялікі горад Беласток» (1973), «Сцяна» (1979), «Самасей» (1979), «Малыя дні» (1981). Піша С. Яновіч і п'есы, аднаактоўкі. Сёй-той з крытыкаў параўноўвае яго па манеры пісьма, ды і па іншых кампанентах з Э. Хемінгуэем, А. Маравія, І. Бабелем, М. Гарэцім... Але ўсякае параўнанне, як кажуць, кульгае. Сакрат Яновіч ёсць перш за ўсё Сакрат Яновіч. У яго ільняе, назіральнае вока, ён многае бачыць і заўважае; добра ведае мову і жыццё народа. Да таго ж, па натуре ён і мастак і філосаф, умее засяроджваць увагу на дробязях, якія, пад яго пяром робяцца не дробязямі, а вялікімі людскімі трагедыямі ці фактамі ўзвышэння або прыніжэння чалавека. Шырокі розгалас ва ўсёй Польшчы атрымала яго публіцыстычная кніга «Беларусь, Беларусь» (1987), дзе на багатым фактычным матэрыяле разглядаюцца ўзаемаадносіны беларусаў з палякамі. Займаецца С. Яновіч і перакладамі на польскую мову твораў беларускай літаратуры.

Сакрат Яновіч пра сябе: «Спачатку «вершалёўца». У сваё літаратурнае дзяцтва перш па-польску. Школа ж польская. Ад маці зацікавіўся Пушкіным і Лермантавым. Узлуся тады «сцішанаваць» па-руску. «Мы не палікі», — казаў бацька. У Крыніках маіх. Пайшоў вучыцца ў Беласток. Усю ноч ішоў. У горадзе ўплатіў кніжнікі Коласа, Купала. Стаў беларусам. Пасыпаліся з мяне беларускія вершы. Нарэшце! Беласток даў вядомасць роднай мове. Верш апублікаваў адзін. «Успамін» называецца. Гэта ў «Ніве», пад канец лета п'яцьдзесят сёмага. Памятаю, як я пісаў яго... Быў ён маймі апошнім. Болей не прабаваў. Не ўмею. І не хачу ўмець. Рыфма першадзеі мне думачы. Гаварыць непазрэбае. Нялішнімі словамі. Без падшуківання іх дзеці штучнай вымогі. Зрэшты, у мяне няма сляху. А вершы — гэта музыка. Калі яны добрыя. Думаць і думаць хочацца. Аж да самазабыцця. Яшчэ малага прызывалі мяне «старым». Такім і скончыўся.

Год цэлы пісаў я «Сцяну». Дзень у дзень. Запіраў і аднона браўся. Кілі сябе і свой лёс у бяссонне хадзіў на шпачыр... Сам злосны, як сабана, разбою пачаў не балюся... І «Самасей» не іначай пасяўся. Пачалося з Яраслава Івашкевіча. Ён настойваў, каб ушанаваць маю творчасць літаратурнай прэміяй. Не ўшанаваў. Пішу ж я на беларускай мове. Няхай Мінск узнагароджвае...

Кіжну «Беларусь, Беларусь» я спецыяльна напісаў на польскай мове. На беларускай — яна была б незаўважанай грамадствам... Гістарычную памяць у народзе можна адбудаваць. Публікацыямі, навучаннем у школе, настроямі. Але мову, калі мы

сваю страцім, нішто яе не ажывіць. Не уваскрэсіць да жыцця. Такая ўжо яе прырода. Не бяспамяцтва безваротны працэс. Усё больш беларускіх патрыятаў без беларускага слова. Беларускую літаратуру і культуру наогул яны засвойваюць з рускіх ці польскіх перакладаў. Часта ўжо і не перакладаў. Штараз больш і больш пішуць на беларускай.

Давайце прадумаем такі працяг: нацыянальнае пачуццё бярэцца з пачуцця ўласнай годнасці. З жадання жыць за непазычанае. Мець сваю душу. Значыць, мову. Адзеннем душы завуць яе. Няхай. Дык і сляпы ўжо бачыць, што галем. Хутна Адамам і Еваю паробімся.

Асоба без свайго «я» — гэта не асоба. Народ без уласнага «я» — тансама — не народ. Гавораць пад Саколню па-беларуску? Ага, вазымі і паедзь да іх, скажы, што беларусы яны... Ногі пагубіш, удкаючы! Не мова нацыю будзе, але Памяць.

А я, Яновіч, лічу так: усяму суддзя ж эканоміка. Калі б была ім мараль, жылі б мы ў сёмым небе... Не адбылася б ампутацыя беларускага да «дзярэўні». Перавага вёскі скончылася. Адначасна з феадалізмам. Запаноўвае горад. Вынік нам? Пануючая ў сялянстве беларуская гаворка пераўтвараецца ў гарадскую меншасць. З дамінуючай у перыферыю ў новай гаспадарчай сітуацыі. Горад жа ў нашым старонкі, здаўна іншародны. І ніколі не заварочыць па-беларуску. Будзе, нават, разумець нашу мову. Але не болей. Пачынаецца зусім непадобнае да ранейшага існаванне беларускай нацыі. Менавіта, як нацыянальнай меншасці ўсюды. Татальна!

«Белавежцы» з'яўляюцца здабыткам беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы. У Мінску мы «пахнем папольску». У Варшаве — наадварот. Ну, дык куды нам падаецца? У Беластоку. Толькі ў Беластоку. Надзея Артымовіч нават у Бельскіх усецела, Барскі са Шведам у Варшаве. Спачуваю ім двум. Паезджане яны на лініі Варшава — Беласток. Варочаюцца ў Варшаву як бы пачаваць...

ПРЫКМЕТНЫМ ПА ЗНАЧЭННІ створанага і таленце з «белавежцаў», што звязалі лёс з Беластокам, я назваў бы Яна Чыквіна (нарадзіўся 18 мая 1940 г. у вёсцы Дубічы Царкоўныя). Ян Чыквін аўтар трох паэтычных зборнікаў: «Іду» (1969), «Святая студня» (1970), «Неспакой» (1977). У перакладзе на польскую мову ў яго выйшла кніга «На парозе свету» (1983). Займаецца ён і даследаваннямі беларускай і рускай літаратуры. Як паэт Ян Чыквін расце ад кнігі да кнігі. Ён дакладны ў выбары слова, умее перадаваць той ці іншы настрой, самыя тонкія зрухі душы. Галоўныя яго тэмы — аляванне характара роднай прыроды, яе зменлівасці. Многія вершы прысвечаны каханню. Шмат ён эксперыментуе, любіць метафару...

Ян Чыквін пра сябе: «...дзяцтва маё, звычайнага вясновага хлапчуна, не было ружовым, але і не чорна-белым, бо былі ў ім усе колеры тагачаснага жыцця, то з далёкай перспектывы той перыяд уяўляецца мне зараз страшанай Арнадыяй, зямлёй запаветнай. Перш за ўсё таму, што бацькі мае мелі свой дом, даволі вялікі, адметны сваёй прыгожай архітэктурай. Тут жа быў абшырны гарод-сад, далей клуня, хлявы. Гэта быў у засені старых дрэў і жываплотнага бэзу, салідны засценак, распаложаны крыху збоч вёскі. Чулася ва ўсім ім трываласць, мацата, беспечнасць. Жылі мы тады не то што багата, але і не цягнулі жылы, каб пракарміцца. Сям'я была інагаліная, многагалосая. Бацька мой быў чалавек кемлівы. Не прывязваючы дзяцей да зямлі, бо не было да чаго, ён прывіў нам пашану да кніжкі і прыроды. Вось у гэтым клімаце і рос я, душэўна свабодны і не пакалечаны дзікай працай.

Жыў я ў вёсцы дзясцятка свайго першага годзіка. Сёння мне здаецца, што яны — найшчаслівейшы адрэзак майго існавання. Бо потым абставіны адарвалі мяне ад каранёў і свет мой страціў першабытную стабільнасць. Не паспеў я, так сказаць, дакончыць сваё дзяцтва. Цяпер гэта мне выразней відаць. Вяртаючыся ў малейства, ужо чалавечам не маладым, я не толькі гартаю перажытыя мною дні-старонкі таго перыяду, але, магчыма, дабіваю тое, чаго не паспеў перажыць... У літаратурнай творчасці я прабаваў ісці розным шляхам: апублікаваў крыху аповядаў, напісаў сцэнічныя творы. І каб жа можна было свабодна друкаваць прозу, а не мініяцюры, каб быў сапраўдны беларускі тэатр (а мог бы быць!) — то хто ведае. На старонках «Нівы» дэбютаваў я ў 1957 годзе...

Жыць з адной літаратуры — справа ў Польшчы даволі рэдкая. Трэба было думаць аб нейкай прафесіі, якая б кармава. Даўня распалавіненасць на хлопца вясновага і мужчыну гарадскога, на вельмі эмацыянальнае ўспрыманне свету і на падуладнае лагічным настроям і ёсць, пэўна, прычынай таго, што пішу я лірычныя творы і навуковыя даследаванні. Ці ёсць у гэтым толк — не мне ацэньваць... ТРОХІ У ІНШАЙ манеры, хоць і блізкай у нечым Яну Чыквіну, працуе ў паэзіі Надзея Артымовіч (нарадзіўся ў 1946 г. у Аўгустове на Бельшчыне). Піша яна не багата, але ўсё, што друкуе, мае пэўную мастацкую вартасць. Надзея Артымовіч блізка той край, дзе яна жыла. І яна ў меру сваіх сіл і здольнасцей яго апявае, апэтызоўвае. Багатая яе душа на самыя розныя пачуцці, і гэта знаходзіць сваё адлюстраванне ў яе творах, іншы раз быццам трохі манерных, туманых, але заўсёды багатых на асацыяцыі, кранальных, пачуццёвых.

Надзея Артымовіч пра сябе: «Нарадзіўся я ў вёсцы Аўгустова, хоць ніколі там не жыла. Тата пераехаў у Бельск-Падляскі ўжо ў 30-х гадах у пошуках працы. А маё там нараджэнне было выпадковае. Маё дзяцтва і першая маладосць прайшлі ў Бельску. Тут я скончыла беларускую пачатковую школу... Там жа скончыла і беларускі ліцей... Гэта быў, здаецца, 1964 год. Спачатку думала паступіць на аддзяленне польскай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта, але з матэрыяльных прычын прышлось год папрацаваць. Затым стала студэнткай русістыкі ў Настаўніцкай школе ў Беластоку, а пазней тамсама беларускай філалогіі ў Варшаве. Ну і пасля гэтага знайшла працу, у сталіцы, перакладчыцы дакументальнага характа. Паколькі мая мама цяжка захварэла і ёй неабходна была мая апека, у красавіку 1979 г. я пакінула Варшаву і зноў апынулася ў Бельску. І хіба назаўсёды... Першы верш напісала я ў лістападзе 1969 г. Была я тады ў Варшаве. За мной везілі чыгуначнае настальгія за бацькаўшчынай, Бельскам. Аднойчы Юрка Пліотвіч, паэт, які са мной сябраваў, выяжджаў дахаты, да нашага таго ж белага Бельска, я праводзіла яго на вакзал і, вяртаючыся, калі засталася адна, пад уплывам думак, раптоўнага ўсведамлення, хто я і дзе я апынулася, напісала свой першы верш «Ой ляцелі гусі».

У гадах 1969—1975 я была на этапе назірання свету, яго асэнсавання. Мне не хапала ведаў. Я шукала іх у літаратуры, асабліва ў прозе. Я ёю жыла і вельмі мала пісала. Таму першы зборнік маіх вершаў выйшаў толькі ў 1979 г.

Ёсць новыя вершы, якія б складалі кніжку, ды няма каму яе выдаць. У Таварыстве трэба чакаць чвэрць жыцця, а іншыя выдавецтва проста не зацікаўлены. У перакладзе публікаваць — для паэзіі гэта не самае лепшае. То па-першае. А па-другое, я і не спяшаюся з выданнем новай паэтычнай кніжкі, таму што адчуваю патрэбу перадумання раней напісанага.

Верш паўстае з нейкай праблемы, якая пачынае мяне раптам мучыць і якую я хачу назваць, акрэсліць для сябе. Верш гэта маё пытанне, маё сумленне. Мой верш не запісваецца на паперы, пакуль не вынашу яго поўнаасцю і не ўбачу кішталь...

Мы, «белавежцы», жывём, несумненна, пад уплывам трох культур: рускай, польскай і беларускай. Наша творчасць ёсць вынікам скурывання гэтых традыцый, і ад гэтага не ўцячы нам.

Часта выказваецца думка, што мадэрную паэзію «белавежцаў» запачаткаваў Яша Бурш, а ўсе маладыя яго наступуюць. Я не бачу аніякай тут сувязі паміж мною і ім. Калі ж гаварыць, хто сваёй вобразаю і складам верша на мяне ўздзейнічаў, дык гэта, пэўна, такія паэты, якіх я люблю, як Поль Элюар, Марно Рысціч, Рудольф Фабры. А светаўспрымання вучуся я надальней у рускіх і беларускіх пісьменнікаў. Яны непаўторныя.

ВЫДАЛІ КНІГІ паэзіі Яша Бурш (сапраўднае проз-

вішча Анісяровіч, нарадзіўся 12 лістапада 1929 г. у в. Баранавічы), Зося (нарадзіўся ў 1955 г. у в. Валька), Уладзімір Г. (нарадзіўся 7 верасня 1957 г. у в. Тарнопаль), Ірына Р. (нарадзіўся ў 1957 г. у в. Мора), Міхась Ша (нарадзіўся 20 лістапада 1953 г. у в. Сакі). Друкаваў на старонках «Нівы», календары і альманахі «Крыніца», «Вершы Валя Анішчук», «Баена», «Юрка Зубі (Г. Валкавыцкі), Вер (Леанюк, Дамітры Шаткі і інш.

Ёсць пэўныя здабыткі ў прозе. Акрамя С. Ян даволі паспяхова працуе тым жанрам Васіль Пет (нарадзіўся 23 жніўня 1957 г. у вёсцы Грабавец). Яго творы «Пожня» працэс даваеннае вясновае дзяцтва выдадзена не толькі беларуску, але і па-польску атрымала добрыя ацэнкі чытачоў. Карыстаюцца лірычнасцю і гістарычнасцю вершы Міколы Гайдуча, Ян Друке на старонках «Нівы» і альманахах і календары. З іншых празаікаў варта значыць рана памёршага Юрка Геніюша, сына паэта Ларысы Геніюш, Віт Свіська (А. Батуру), Віт Скульбоўскага, Міхася Я. Віта, Віктара Рудчыка, С. Віна (Л. Майсеюка), Ян Біча...

НЕЗАДОўГА да нашых прыездаў Беласток наві ўрадавае дэлегацыя БССР у складзе сакратара ЦК В. А. Пячэнікава, намістара Старшын Савета Міністраў БССР, старшыні Дзяржаўнага рэспублікі В. Ф. Кістаршын Гомельскага выканкома А. М. Граху, сакратара Мінскага райкома партыі П. К. Краўчэнка, якія грунтоўна пазнаёміліся з працай БГКТ і жыццёвымі ўмовамі ваяводства. Гэты першы прыезд сюды ў аўтарызатнай афіцыйнай дэлегацыі, і таму быў усе гэты ўсім беларусамі як знак. Таму і да нашага прыезду аднесліся вельмі цікава. Расказалі нам не рэальна пра свае патрэбы і цяжкасці ў сувязі з неабходнасцю музея ў Гайнада з набывцём стroyяў для італьянскіх самадзейнасці, і з даннем кніжак літаратурна-мастацкага характа «белавежцаў», — але імкліва і нешматлікіх радасцямі — заканчыўся ремонт будынка, дзе рэдакцыя ГП БГКТ і можа дзе з восені пачаць працаваць у нашай краіне ў прыватнасці, у Беластоку перабудова, што новае пачуццё яна ў жыццё грамадства.

Сустрэча была сяброўскай, таму гаварылі пра ўсё, пра што каго цікавіла. І ніколі не сыпаліся адно за адным з нашага, то з іхняга. Адчувалася: усё, што ацэньваў у нашай рэспубліцы інакш закранае інакш ўсім беларусам, дзе б яны жылі. Пачалі выцягваць нашу мову са школ у нашай краіне, пачалі выцягваць бедную, і са школ у Польшчы: там, дома, не шапакаць дык навошта ж шанавалі тут...

Сустрэча цягнулася, хоць ніхто гэтага і не жаў. Хіба што адзін з іхняга Аляксей Барскі. Ён напамінуў, што ўсё гэта няўсё адно мы не разым за адзін раз, і больш не разьямаю, і мінуў сустрэчу, а як бы ніяк, перанёс яе на другі дзень, і ў іншае месца, дзе, напамінуў, заўтра пачне меркаванне творчасці «белавежцаў» і многіх іншых таварышчэў дзе будзе намучымасць выказаць наму, хто таго жадае...

ВЫДАЛІ КНІГІ паэзіі Яша Бурш (сапраўднае проз-

вішча Анісяровіч, нарадзіўся 12 лістапада 1929 г. у в. Баранавічы), Зося (нарадзіўся ў 1955 г. у в. Валька), Уладзімір Г. (нарадзіўся 7 верасня 1957 г. у в. Тарнопаль), Ірына Р. (нарадзіўся ў 1957 г. у в. Мора), Міхась Ша (нарадзіўся 20 лістапада 1953 г. у в. Сакі). Друкаваў на старонках «Нівы», календары і альманахі «Крыніца», «Вершы Валя Анішчук», «Баена», «Юрка Зубі (Г. Валкавыцкі), Вер (Леанюк, Дамітры Шаткі і інш.

Ёсць пэўныя здабыткі ў прозе. Акрамя С. Ян даволі паспяхова працуе тым жанрам Васіль Пет (нарадзіўся 23 жніўня 1957 г. у вёсцы Грабавец). Яго творы «Пожня» працэс даваеннае вясновае дзяцтва выдадзена не толькі беларуску, але і па-польску атрымала добрыя ацэнкі чытачоў. Карыстаюцца лірычнасцю і гістарычнасцю вершы Міколы Гайдуча, Ян Друке на старонках «Нівы» і альманахах і календары. З іншых празаікаў варта значыць рана памёршага Юрка Геніюша, сына паэта Ларысы Геніюш, Віт Свіська (А. Батуру), Віт Скульбоўскага, Міхася Я. Віта, Віктара Рудчыка, С. Віна (Л. Майсеюка), Ян Біча...

НЕЗАДОўГА да нашых прыездаў Беласток наві ўрадавае дэлегацыя БССР у складзе сакратара ЦК В. А. Пячэнікава, намістара Старшын Савета Міністраў БССР, старшыні Дзяржаўнага рэспублікі В. Ф. Кістаршын Гомельскага выканкома А. М. Граху, сакратара Мінскага райкома партыі П. К. Краўчэнка, якія грунтоўна пазнаёміліся з працай БГКТ і жыццёвымі ўмовамі ваяводства. Гэты першы прыезд сюды ў аўтарызатнай афіцыйнай дэлегацыі, і таму быў усе гэты ўсім беларусамі як знак. Таму і да нашага прыезду аднесліся вельмі цікава. Расказалі нам не рэальна пра свае патрэбы і цяжкасці ў сувязі з неабходнасцю музея ў Гайнада з набывцём стroyяў для італьянскіх самадзейнасці, і з даннем кніжак літаратурна-мастацкага характа «белавежцаў», — але імкліва і нешматлікіх радасцямі — заканчыўся ремонт будынка, дзе рэдакцыя ГП БГКТ і можа дзе з восені пачаць працаваць у нашай краіне ў прыватнасці, у Беластоку перабудова, што новае пачуццё яна ў жыццё грамадства.

Сустрэча была сяброўскай, таму гаварылі пра ўсё, пра што каго цікавіла. І ніколі не сыпаліся адно за адным з нашага, то з іхняга. Адчувалася: усё, што ацэньваў у нашай рэспубліцы інакш закранае інакш ўсім беларусам, дзе б яны жылі. Пачалі выцягваць нашу мову са школ у нашай краіне, пачалі выцягваць бедную, і са школ у Польшчы: там, дома, не шапакаць дык навошта ж шанавалі тут...

Сустрэча цягнулася, хоць ніхто гэтага і не жаў. Хіба што адзін з іхняга Аляксей Барскі. Ён напамінуў, што ўсё гэта няўсё адно мы не разым за адзін раз, і больш не разьямаю, і мінуў сустрэчу, а як бы ніяк, перанёс яе на другі дзень, і ў іншае месца, дзе, напамінуў, заўтра пачне меркаванне творчасці «белавежцаў» і многіх іншых таварышчэў дзе будзе намучымасць выказаць наму, хто таго жадае...

ВЫДАЛІ КНІГІ паэзіі Яша Бурш (сапраўднае проз-

вішча Анісяровіч, нарадзіўся 12 лістапада 1929 г. у в. Баранавічы), Зося (нарадзіўся ў 1955 г. у в. Валька), Уладзімір Г. (нарадзіўся 7 верасня 1957 г. у в. Тарнопаль), Ірына Р. (нарадзіўся ў 1957 г. у в. Мора), Міхась Ша (нарадзіўся 20 лістапада 1953 г. у в. Сакі). Друкаваў на старонках «Нівы», календары і альманахі «Крыніца», «Вершы Валя Анішчук», «Баена», «Юрка Зубі (Г. Валкавыцкі), Вер (Леанюк, Дамітры Шаткі і інш.

Ёсць пэўныя здабыткі ў прозе. Акрамя С. Ян даволі паспяхова працуе тым жанрам Васіль Пет (нарадзіўся 23 жніўня 1957 г. у вёсцы Грабавец). Яго творы «Пожня» працэс даваеннае вясновае дзяцтва выдадзена не толькі беларуску, але і па-польску атрымала добрыя ацэнкі чытачоў. Карыстаюцца лірычнасцю і гістарычнасцю вершы Міколы Гайдуча, Ян Друке на старонках «Нівы» і альманахах і календары. З іншых празаікаў варта значыць рана памёршага Юрка Геніюша, сына паэта Ларысы Геніюш, Віт Свіська (А. Батуру), Віт Скульбоўскага, Міхася Я. Віта, Віктара Рудчыка, С. Віна (Л. Майсеюка), Ян Біча...

НЕЗАДОўГА да нашых прыездаў Беласток наві ўрадавае дэлегацыя БССР у складзе сакратара ЦК В. А. Пячэнікава, намістара Старшын Савета Міністраў БССР, старшыні Дзяржаўнага рэспублікі В. Ф. Кістаршын Гомельскага выканкома А. М. Граху, сакратара Мінскага райкома партыі П. К. Краўчэнка, якія грунтоўна пазнаёміліся з працай БГКТ і жыццёвымі ўмовамі ваяводства. Гэты першы прыезд сюды ў аўтарызатнай афіцыйнай дэлегацыі, і таму быў усе гэты ўсім беларусамі як знак. Таму і да нашага прыезду аднесліся вельмі цікава. Расказалі нам не рэальна пра свае патрэбы і цяжкасці ў сувязі з неабходнасцю музея ў Гайнада з набывцём стroyяў для італьянскіх самадзейнасці, і з даннем кніжак літаратурна-мастацкага характа «белавежцаў», — але імкліва і нешматлікіх радасцямі — заканчыўся ремонт будынка, дзе рэдакцыя ГП БГКТ і можа дзе з восені пачаць працаваць у нашай краіне ў прыватнасці, у Беластоку перабудова, што новае пачуццё яна ў жыццё грамадства.

Сустрэча была сяброўскай, таму гаварылі пра ўсё, пра што каго цікавіла. І ніколі не сыпаліся адно за адным з нашага, то з іхняга. Адчувалася: усё, што ацэньваў у нашай рэспубліцы інакш закранае інакш ўсім беларусам, дзе б яны жылі. Пачалі выцягваць нашу мову са школ у нашай краіне, пачалі выцягваць бедную, і са школ у Польшчы: там, дома, не шапакаць дык навошта ж шанавалі тут...

Сустрэча цягнулася, хоць ніхто гэтага і не жаў. Хіба што адзін з іхняга Аляксей Барскі. Ён напамінуў, што ўсё гэта няўсё адно мы не разым за адзін раз, і больш не разьямаю, і мінуў сустрэчу, а як бы ніяк, перанёс яе на другі дзень, і ў іншае месца, дзе, напамінуў, заўтра пачне меркаванне творчасці «белавежцаў» і многіх іншых таварышчэў дзе будзе намучымасць выказаць наму, хто таго жадае...

ВЫДАЛІ КНІГІ паэзіі Яша Бурш (сапраўднае проз-

вішча Анісяровіч, нарадзіўся 12 лістапада 1929 г. у в. Баранавічы), Зося (нарадзіўся ў 1955 г. у в. Валька), Уладзімір Г. (нарадзіўся 7 верасня 1957 г. у в. Тарнопаль), Ірына Р. (нарадзіўся ў 1957 г. у в. Мора), Міхась Ша (нарадзіўся 20 лістапада 1953 г. у в. Сакі). Друкаваў на старонках «Нівы», календары і альманахі «Крыніца», «Вершы Валя Анішчук», «Баена», «Юрка Зубі (Г. Валкавыцкі), Вер (Леанюк, Дамітры Шаткі і інш.

Ёсць пэўныя здабыткі ў прозе. Акрамя С. Ян даволі паспяхова працуе тым жанрам Васіль Пет (нарадзіўся 23 жніўня 1957 г. у вёсцы Грабавец). Яго творы «Пожня» працэс даваеннае вясновае дзяцтва выдадзена не толькі беларуску, але і па-польску атрымала добрыя ацэнкі чытачоў. Карыстаюцца лірычнасцю і гістарычнасцю вершы Міколы Гайдуча, Ян Друке на старонках «Нівы» і альманахах і календары. З іншых празаікаў варта значыць рана памёршага Юрка Геніюша, сына паэта Ларысы Геніюш, Віт Свіська (А. Батуру), Віт Скульбоўскага, Міхася Я. Віта, Віктара Рудчыка, С. Віна (Л. Майсеюка), Ян Біча...

НЕЗАДОўГА да нашых прыездаў Беласток наві ўрадавае дэлегацыя БССР у складзе сакратара ЦК В. А. Пячэнікава, намістара Старшын Савета Міністраў БССР, старшыні Дзяржаўнага рэспублікі В. Ф. Кістаршын Гомельскага выканкома А. М. Граху, сакратара Мінскага райкома партыі П. К. Краўчэнка, якія грунтоўна пазнаёміліся з працай БГКТ і жыццёвымі ўмовамі ваяводства. Гэты першы прыезд сюды ў аўтарызатнай афіцыйнай дэлегацыі, і таму быў усе гэты ўсім беларусамі як знак. Таму і да нашага прыезду аднесліся вельмі цікава. Расказалі нам не рэальна пра свае патрэбы і цяжкасці ў сувязі з неабходнасцю музея ў Гайнада з набывцём стroyяў для італьянскіх самадзейнасці, і з даннем кніжак літаратурна-мастацкага характа «белавежцаў», — але імкліва і нешматлікіх радасцямі — заканчыўся ремонт будынка, дзе рэдакцыя ГП Б

Што ведаць, чым ганарыцца

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 4).

так можна? Дзеся чого яны гэта робяць?

Адказ знаходзім у лісце М. Купавы: «Падкінуўшы і раздзельваючы праблему з «Пагоняй» і сцягамі, антыперабудаванчымі сілы імкнуцца адцягнуць увагу грамадскасці ад надзвычайна важных праблем: дэмакратызацыі, абнаўлення ўсіх сфер жыцця...»

Нядаўна ў газеце «Правда» надрукавана інфармацыя пра сімвалы дзяржаўнасці і нацыянальнасці. У Вільнюсе на вежы Гедыміна 7 кастрычніка быў узняты трохкаляровы сцяг побач з дзяржаўным сцягам. Аднаўляюцца стараыя народныя святы: Дзень маці, Дзень памяці памёршых і іншыя. Літоўскую мову вырашана аб'явіць дзяржаўнай. Выкарыстанне нацыянальнай сімволікі, таксама як і роднай мовы, узбагачае людзей, культурнае жыццё народа.

У сувязі з гэтым не патрабуюць асаблівых каментарыяў думкі, выказаныя ў лісце Г. Сагановіча: «Ніхто не аспрэчвае таго факта, што ў час Вялікай Айчыннай «Пагоня» і бела-чырвона-белы сцяг выкарыстоўвалі калабаранцыяністы. Але ж гісторыя Беларусі пачалася не ў 1941 годзе... «Пагоня» вядомая была неадлучнай ад палітычна-культурнага жыцця нашага і братняга літоўскага народаў, жывіла іх жыццёвай ідэяй-заклікам «абароны Ваўкаўшчыны ад ворагаў». Сімвалы за здрадніцтва не адказваюць. Калабаранцыяністы ў народа не былі дазволу... Недалёка ад раптам рабіць крамолу з «Пагоняй», абвешчаць яе нацыяналістычнай і атаясамляць з ганебнымі, злачыннымі справамі калабаранцыяністаў».

ЗАСТАЕЦЦА толькі прыгадаць, з якімі ворагамі заклікала змагацца «Пагоня», дзе вытокі сімвала, якое дачыненне маюць да яго беларусы.

Герб «Пагоня» набыў асаблівае значэнне ў Вялікім княстве Літоўскім. Поўная назва гэтай феадальнай дзяржавы з XV стагоддзя—Вялікае княства Літоўскае, Рускае, Жамойцкае. Цэнтрам яе быў спачатку Навагародок (Навагрудок), з 1323 г. Вільня (Вільнюс). Дзяржава існавала на тэрыторыі Літвы і Беларусі ў XIII—XVIII стагоддзях, Украіны да 1569 года і невялікай часткі Расіі да 30-х гадоў XVI стагоддзя. Беларускія і ўкраінскія землі тады называлі «рускімі».

Ф. Энгельс адзначыў, што беларускія і ўкраінскія землі знайшлі сабе абарону ад павальнага заваёўніцтва, «далучыўшыся да так званых Літоўскага княства». Вялікія князі літоўскія не мелі дастатковых сацыяльна-эканамічных і палітычных сродкаў для трывалых падпарадкавання Беларусі і Украіны. Таму яны абавязваліся тут не рушыць «старыны» і не ўводзіць «навіны». Вялікае княства было федэратыўнай дзяржавай, у складзе якой завяршылася фарміраванне беларускай і ўкраінскай народнасцей. З другой паловы XIV стагоддзя беларуская мова становіцца тут дзяржаўнай мовай. Грамадзяне дзяржавы называліся «літвінамі».

Прыгадаем тое, як усходнім славянам сумесна з літвамі і латышамі давалася змагацца супроць крыжаносцаў—нямецкіх, дацкіх, шведскіх рыцараў-заваёўнікаў, калі яны ўварваліся ва Усходнюю Прыбалты-

ку ў пачатку XIII стагоддзя. Улічваючы грозную небяспеку, славянскія і прыбалтыйскія народы аб'ядноўвалі свае сілы і наносілі ўдары па варожых полчысках. Заваёўнікі разглядалі Прыбалтыку, як зручны плацдарм для «націску на ўсход». Грабежніцкія паходы прыкрываліся ідэяй распаўсюджвання хрысціянства сярод язычнікаў Прыбалтыкі і «схізматыкаў» Русі.

Крыху пазней пачалося наступленне крыжаносцаў у Прывісленне. У 1217 годзе быў аб'яўлены крыжовы паход супроць язычнікаў прусаў і літоўцаў. Крыжаносцы былі злейшымі ворагамі незалежнасці народаў Прыбалтыкі. Рыцары намерваліся каланізаваць іх, каб потым працягнуць свой заваёўніцкі паход на Русь.

Барацьба з нямецкай агрэсіяй не сціхала на працягу ўсяго XIII стагоддзя. Палачане прымалі ўдзел разам з войскам літоўскіх князёў, латышамі і эстонцамі ў бітве супроць захопнікаў каля возера Дурбе ў 1260 годзе. Палачане на чале з князем Таўцівілам дапамагалі наўгародцам і псковічам нанесці паражэнне крыжаносцам і адбіць Юр'ёў (Тарту).

Пачатак стварэння Вялікага княства Літоўскага звязаны з імем Міндоўга. У сярэдзіне XIII стагоддзя ён аб'яднаў некаторыя літоўскія і беларускія землі. Яго пераемнікі працягвалі палітыку ўмацавання дзяржавы і пашырэння яе тэрыторыі. Бесперапынна доводзілася адбіваць напады крыжаносцаў, якія аб'ядналіся ў ваенна-палітычны саюз—Тэўтонскі ордэн.

У сярэднявеквым грамадстве тых часоў сімвалы, гербы мелі значэнне не толькі сацыяльна-палітычнае, але і непасрэдна практычнае.

Гербы размяшчалі на шчытах, сцягах (харугвах), сёдлах, шлемах. Рабілася гэта па дзвюх прычынах. Па-першае, дзеля таго, каб у паходзе ці на вайне распазнаць па гербу і сцягу сваіх сярод чужых. Па-другое, у тую сярэднявеквую эпоху герб лічыўся знакам воінскай доблесці. Ён меў дэвіз—кароткае выказанне, якое тлумачыла сэнс эмблемы.

Паводле Густынскага летапісу, Віцень «нача княжыти над Литвою измысли себе герб и всему княжеству печать: рыцар збройный на коне с мечом, еже ныне наричут погоня».

У дакуменце 1387 года растлумачваецца дэвіз герба і падкрэслваецца, што, паводле народнага разумення, «пагоня»—гэта праследаванне ворагаў, каб яны ўцякалі з нашай зямлі. У барацьбе з крыжаносцамі павінна было ўдзельнічаць усё мужчынскае насельніцтва, здольнае насіць зброю, а не толькі ваенныя. У другой крыніцы—«Хроніцы Літоўскай і Жмойцкай»—пацвярджаецца: «в гербе муж збройный, на коню белом, в полю червоном, меч голый, яко бы кого гонячи держал над головою, и есть оттоля названный «погоня»».

Невыпадкава ў беларуска-літоўскім летапісе «Хроніцы Быхаўца» адзначана, што князь Нарымунт таксама меў герб «человека на коне с мечом». Нарымунт Глеб Гедымінавіч з'яўляўся ўдзельным князем пінскім і князем полацкім. Захавалася яго пячатка на дагаворы Полацка з Рыгай 1338 г. На правым яе баку адлюстраванне князя з мячом на кані, на левым—надпіс: «ПЕЧАТЬ КНЯЖА ГЛЕБАВА».

Каб зразумець пачатковы сэнс сімволікі «Пагоня», прыгадаем зноў гісторыю. Віцень княжыў з 1293 да 1316 года і знаходзіўся ў Навагародку. Ён умацоўваў дзяржаву, аб'ядноўваўся на Навагародскае, Гродзенскае, Полацкае княствы. У 1294 годзе змагаўся супроць жмудскіх феадалаў, якія схіляліся да саюзу з нямецкімі рыцарамі. Пры гэтым князь літоўскае і беларускае войска адбіла напады крыжакоў на Жэмайцію і беларускія землі. Берагі Нёмана сталі месцам зацятых бітваў войска Вялікага княства Літоўскага з Тэўтонскім ордэнам, калі ён астаяваўся паміж вусцямі рэк Віслы і Нёмана.

У бітвах з нямецкімі рыцарамі, якія ўварваліся на Панямонне, асабліва вызначаліся беларускія атрады на чале з Давыдам Гарадзенскім. Працтуем, што аб гэтым напісана ў «Гісторыі Літоўскай ССР» (1978 г.): «У 1284 г. крыжаносцы пад кіраўніцтвам магістра Конрада Шырберга напалі на Гродна і абрабавалі горад. У 1295—1296 гг. яны зноў спустошылі Гродзенскую зямлю. Ваенныя набегі сталі больш частымі, рыцары даходзілі да Навагародка. У 1314 г. яны аблажылі замак і горад, але былі разбіты аб'яднаным войскам гараджан і літоўцаў. Узначаліў гэтае войска гродзенскі стараоста Давыд. У 1323 г. пад яго кіраўніцтвам аб'яднаныя дружны аказвалі дапамогу Пскову і на рацэ Нарве нанеслі паражэнне нямецкім і дацкім рыцарам». Вось яно, братэрства па зброі паміж літоўцамі, беларусамі, рускімі ў сумеснай барацьбе супроць «націску на ўсход». Сягае баявое братэрства ў старажытныя часы. Гэту памяць нам трэба берагчы і ёй ганарыцца.

На рубяжы XIII—XIV стагоддзя за няпоўную чвэрць стагоддзя Вялікаму княству прыйшлося адбіваць звыш 30 нападаў тэўтонаў і прымаць удзел яшчэ ў 14 паходах супроць іх. У святле такіх фактаў становіцца зразумелай сімволіка «Пагоня» і яе папулярнасць у сярэднявеквай літоўска-славянскай дзяржаве.

Барацьба з нямецкай феадальнай агрэсіяй была першааргавай справай Вялікага княства Літоўскага ў XIV—пачатку XV ст., калі тэўтоны ўзмацнілі свае грабежніцкія паходы.

Толькі за кароткі перыяд з 1345 па 1392 гады крыжакі зрабілі 96 нападаў на Літву і Беларусь. Адбылася буйная бітва на рацэ Стрэве ў 1348 годзе. Крыжаносцы вымушаны былі пакінуць межы Літвы. Шмат разоў рабілі яны беспаспяховай спробы захапіць Полацк.

«Пагоня» сустракаецца на пячатках Гедыміна і Альгерда, якім давалася ваяваць з Тэўтонскім ордэнам. Спачатку яна была асабістай эмблемай князя і толькі з цягам часу стала гербам роду, дынастыі, зямлі, дзяржавы.

«Пагоня» была гербам вялікага князя Вітаўта. Толькі на шчыце конніка быў намалюваны не падвоены крыж, а тры слупы (калюмны). Другі варыянт герба Вітаўта—князь на троне з мячом у правай і шчытом з «Пагоняй» у левай руцэ.

За дзяржаўны герб Вялікага княства Літоўскага «Пагоня» была прынята ў 1384 годзе. Калі Ягяйла стаў польскім каралём, ён аб'яднаў у адным гербе «Пагоня» і польскі герб

«Арла», але нярэдка ўжываў іх паасобку, гэтак жа, як і ягоны сын Казімір.

Пад сцягамі-харугвамі з адлюстраваннем «Пагоня» ішлі ў бой на Грунвальдскім полі 30 з усіх 40 баявых атрадаў, якія выставіла Вялікае княства Літоўскае пад камандаваннем Вітаўта супроць тэўтонаў у 1410 годзе. Дзесяць палкоў мелі на сцягах выяву слупоў Гедымінавічаў («калюмнаў»).

Па няпоўных дадзеных лісьмовых крыніц, з беларускіх земляў у складзе войска Вітаўта былі атрады з Полацка, Віцебска, Гродна, Бярэсця (Брэста), Пінска, Навагародка, Ліды, Ваўкавыска, Мсціслава, Драгічына, Мельніка. На самай жа справе беларускіх атрадаў было намяно больш. Менавіта ім належала большасць харугваў з выявай «Пагоня».

Беларускія атрады разам з польскімі, літоўскімі, рускімі, украінскімі і іншымі мужна змагаліся ў Грунвальдскай бітве. Беларускія і літоўскія воіны першымі прынялі страшны ўдар тэўтонаў, панеслі велізарныя страты. У крытычны момант бою асабліва вызначаліся тры смаленскія атрады, у склад якіх уваходзіў атрад з Мсціслава. Усе атрады ўзначальваў сын мсціслаўскага князя Сымона-Лугвеня Юры. Крыжаносцы былі ўшчэнт разбіты. Пасля гэтага на працягу пяці стагоддзяў (да 1914 года) на беларускую зямлю больш не ступала нага ўзброенага немца.

Паводле паведамленняў аўтараў XVI стагоддзя, адлюстраванне «Пагоня» было на ваенных харугвах гарадоў: Мінска, Навагрудка, Мсціслава, Віцебска, Вільні, Трокаў, Драгічына (Надбужскага), а таксама ваяводстваў: Берасцейскага, Віцебскага, Мсціслаўскага, Мінскага, Віленскага, Навагрудскага, Полацкага і Рэчыцкага павета.

«Пагоня» можна бачыць на гербах Магілёва, Віцебска, Гарадка, Дрысы, Лепеля, Полацка, Рэчыцы, Суража, Чэрыкава, якія, з улікам старажытных традыцый, былі зацверджаны ў канцы XVIII—XIX стагоддзяў царскім урадам. «Пагоня»—адна з асноўных эмблем усеі геральдыкі гарадоў Беларусі. Яна ўжывалася на гербах буйных феадалаў. Выдатны рускі гісторык В. Н. Тацішчаў у сваёй «Гісторыі Расійскай» так і занатаваў: «Гербам Белай Русі здаўна быў коннік белы ў чырвоным полі, які трымаў шаблю (меч) перад сабой».

Некаторыя пытанні геральдыкі Беларусі асвятляюцца ў змястоўнай брашуры А. Цітова «Гербы беларускіх гарадоў». Выйшла яна ў свет у 1983 г., тыражом усяго 1000 экзэмпляраў. У гандлёвую сетку наогул не паступіла. Значная частка тыражу «захоўвалася» на ўсялякі выпадак у падвале, дзе згінула, а потым была выкінута на сметнік. Брашура, выдаленая ўпершыню ў Беларусі, трапіла ў рукі вельмі нямногіх чытачоў.

Гісторыя герба «Пагоня»—гэта наша спадчына, гераічная і драматычная. Яе мы павінны ведаць і ёй ганарыцца.

КАЛІ гэты матэрыял быў здадзены ў рэдакцыю «ЛіМа», з'явіўся артыкул «Эвалюцыя палітычнага неувуцтва» ў газеце «Вічэрні Мінск» за 21 кастрычніка, праз дзень—у «Советской Белоруссии» пад рубрыкай «Пункт гледжання». А таксама ў іншых выданнях. У ім група аўтараў закранае пытанне пра герб «Пагоня» і нацыянальны сцяг, якія зноў аб'яўляюцца «нацыяналістычнымі». Аднак новых аргументаў у параўнанні з вышэйразгледжанымі выступленнямі У. Гойтана і У. Бегуна не прыводзіцца і зусім адсутнічае гістарычны экскурс у мінулае, адкуль бяруць пачатак сімвалы, характэрныя як для Літвы, так і Беларусі, які ў дадзеным выпадку зусім неабходны.

ДАМ СЛОВА гісторыку: «Рыхард Зорге яшчэ 5 сакавіка 1941 года перапытаў і адправіў у СССР фотакопіі зусім сакрэтных дакументаў — тэлеграм Рыбентропа паслу ў Токію Отту аб заплаваным нападзе на СССР у другой палове чэрвеня, 19 мая паведаміў дакладныя дадзеныя аб сканцэнтраванні на заходніх граніцах СССР 150 нямецкіх дывізій, а 15 чэрвеня, за тыдзень да нападу, пераадоляваючы неверагодны цяжкасці, рызыкуючы жыццём, здолеў перадаць: «Вайна будзе пачата 22 чэрвеня».

Тым не менш нашы войскі не былі своечасова прыведзены ў стан баявой гатоўнасці. А ў той жа час ім забаранялася весці агонь па нямецкіх самалётах-парушальніках. З кастрычніка 1940 да чэрвеня 1941 года Дзяржаўную граніцу СССР парушыла 185 самалётаў. Добра вядома, што нямецкія лётчыкі фатаграфавалі ваенныя аб'екты. 461 парушальніка граніцы ў маі і чэрвені 1941 года затрымалі пагранічнікі. Дыверсійныя групы са зброяй і радыёстанцыямі закідвалі на нашу тэрыторыю» (Вадзіцелю І. Карасёву адказвае акадэмік А. Самсонаў. «Соціалістычная індустрыя», 24 мая 1987 года).

Раманіст, зрэшты, гэтых фактаў не хавае. Ён нават дадае да іх і іншыя. Так, згадвае пра збор зеніткаў Заходняй ваеннай акругі пад Мінскам якраз напярэдадні вайны — вось, аказваецца, чаму не было каму абараняць беларускія гарады ў ноч на 22 чэрвеня. Паказвае, як дзейнічае банда дыверсантаў у гэтую ноч, перарэзваючы правыя, праколваючы шыны штабных машын. Шмат разоў згадвае «Паведамленне ТАСС», апублікаванае ў газетах 14 чэрвеня, паказвае мітусню на мінскім вакзале, выкліканую тым, што байцы і камандзіры акругі рынуліся ў водпускі (да «Паведамлення ТАСС» водпускі былі адменены).

Чаму ж, чаму такая магутная дзяржава, якая так ваяўніча бразгала самай сучаснай зброяй на Краснай плошчы, у той жа самы час дапускала такое несусветнае разгільдзяцтва на граніцы? Як можна было дазваляць фатаграфаванне з паветра аэрадромы, ваенныя гарадкі і лагеры, канцэнтрацыю танкаў і артылерыі? Дзеся чыста гэта рабілася, дзеся чыста?

У раманіста на гэта адказ такі: «Лічу, — гаворыць аўтар вуснамі ваеннага прафесара, — што Сталін, ды і Генштаб усё яшчэ спадзяюцца стрымаць Гітлера. Яны занялі не новую ў гісторыі ўзаемаадносін між варожымі дзяржавамі пазіцыю: не даваць падставы для вайны... Мы прымаем усе меры, каб на граніцы было спакойна, нягледзячы на правакацыі і на тое, што на той бок канцэнтруюцца войскі».

Так, у гісторыі такія прыклады былі, калі больш слабы сусед імкнуўся не злаваць больш моцнага. Мудрэц-прафесар толькі па волі аўтара забывае дадаць, што такая тактыка поспеху, як правіла, не мела, хоць прафесар, вядома ж, павінен быў ведаць пра гэта. Ведаў і Сталін. Не мог жа ён, напрыклад, не чытаць у «Ізвестыях» за 1 жніўня 1939 года артыкул В. Хвастова «Урокі гісторыі» (да 25-годдзя пачатку першай сусветнай вайны), у якім расказваецца такімі словамі пра аб'ядленне вайны кайзераўскай Германіяй Францыі: «Французскі ўрад, улічваючы, што Германія трэба спішацца (пасля аб'ядлення вайны Расіі, — І. Л.), знарок пазбягаў усялякіх пагранічных інцыдэнтаў і наогул падстаў для канфлікту, хоць цвёрда рашыў падтрымаць сваю саюзыцу — Расію. Германскаму камандаванню не цяжка было ўважліва і наогул падстаў для канфлікту, хоць цвёрда рашыў падтрымаць сваю саюзыцу — Расію. Германскаму камандаванню не цяжка было ўважліва і наогул падстаў для канфлікту, хоць цвёрда рашыў падтрымаць сваю саюзыцу — Расію. Германскаму камандаванню не цяжка было ўважліва і наогул падстаў для канфлікту, хоць цвёрда рашыў падтрымаць сваю саюзыцу — Расію».

Заканчэнне.
Пачатак у № 43 — 44.

рэчная чутка пра нейкага французскага лётчыка, які нібыта скінуў бомбы на германскай тэрыторыі. Гэтым было матывавана аб'ядленне Германіяй вайны Францыі. Пазней сам германскі канцлер прызнаў, што ўсё гэта было хлуснёю.

І гэта кайзераўская Германія, якая яшчэ прытрымлівалася пэўнай прыстойнасці. Чаго ж у такім выпадку трэба было чакаць ад Гітлера, які без усялякай зачэпкі і прычыны акупіраваў да чэрвеня 1941 года Нарвегію, Югаславію, Грэцыю? У Германіі да іх не магло быць ніякіх тэрытарыяльных прэтэнзій. У іх не было нават агульнай граніцы!

зі з чым чуткі аб тым, што СССР рыхтуецца да вайны з Германіяй, з'яўляюцца лжывымі і правакацыйнымі; 4) летнія зборы запасных Чырвонай Арміі, якія зараз праводзяцца, і будучыя маневры маюць сваёй мэтай не што іншае, як абучэнне запасных і правярку работы чыгуначнага апарату, што ажыццяўляюцца, як вядома, штогод, у сувязі з чым паназваць гэтыя мерапрыемствы Чырвонай Арміі, як варомыя Германія, прынамсі, неразумна».

Вось такая «апошняя спроба заклікаць Гітлера да разважлівасці». А ўслед за ёю ў «Правде» і ў «Ізвестыях» рэпартажы з летніх вучэнняў, пра якія ідзе гаворка ў «Паведамленні». У «Правде» (20 чэрвеня, «У школе сяжантаў»): «Боль-

магі ўступіць у вайну ЗША. У такіх умовах зацяжная вайна з СССР была для гітлерызму смяротнай. Нападці на СССР Гітлер мог толькі ў абсалютнай упэўненасці ў тым, што яму забяспечана малакавая перамога. Менавіта гэтай упэўненасці і дамагаўся ў маньяка Сталін, адначасова, акрамя жадання, усыпляючы ўласную армію, робячы яе няздольнай для адбіцця першага удару. Аднак Гітлер да канца так і не быў упэўнены, што перамога над СССР можа быць лёгкай. Спачатку меркавалася напаці вясной, пасля тэрмін быў перанесены на лета. І нават 14 чэрвеня, пасля прыняцця канчатко-

на яе напаці. «Калі фашысцкія агрэсары вымусяць савецкі народ узяцца за зброю, — чытаем у артыкуле «Аб войнах справядлівых і несправядлівых», — ...вайна Савецкага Саюза будзе самай справядлівай і законнай вайной з усіх войнаў чалавецтва» (падкрэслена мною, — І. Л.).

Так падводзілася тэарэтычная і юрыдычная база пад падохторванне, заманьванне праціўніка на вайну супраць уласнай краіны.

Сталін разумее, вядома, што нападаючы бок мае перавагу, і гэтая перавага можа выявіцца ў першыя дні вайны. Пра гэта сведчыць яго прамова 3 ліпеня

Іван ЛАСКОЎ

ЯК ЯНА ПАЧЫНАЛАСЯ

РОЗДУМ НАД РАМАНАМ АБ ВАЙНЕ

«Палітыка міру зусім не азначае ўступак агрэсарам, уступак, якія толькі распальваюць драпежны апетыт захопнікаў», — пісаў І. Міц у артыкуле «Аб войнах справядлівых і несправядлівых» і тут жа дадаваў: «Мяккасцю, — гаварыў старажытны іранскі паэт Саадзі, — не зробіш ворага другам, а толькі павялічыш яго дамаганні».

Няўжо для разумення Сталіна было недаступна тое, што было зразумела старажытнаму іранскаму паэту? Не можа быць.

Тады ў імя чаго гэтыя «ўступкі агрэсару» (Міц), гэтая «мяккасць да ворага» (Саадзі)? У імя чаго, напрыклад, публікацыя за тыдзень да вайны (калі і дата нападу была ўжо вядома!) «Паведамлення ТАСС»?

Раманіст «Паведамленне» гэтае згадвае не раз і нават часткова цытуе, а тлумачыць яго публікацыю вуснамі ўсё таго ж прафесара так: «Паведамленне ТАСС»... гэта апошняя, так я мяркую, спроба заклікаць Гітлера да разважлівасці. Апошні пробны шар...»

Вось яно, гэтае «Паведамленне ТАСС» за 14 чэрвеня 1941 года. Яго даўно ніхто не чытаў, таму прыводжу цалкам.

«Яшчэ да прыезду англійскага пасла ў СССР п. Ерысла ў Лондан, асабліва ж пасля яго ад'езду, у англійскім і наогул у замежным друку сталі мусіравацца чуткі аб «блізкасці вайны паміж СССР і Германіяй». Па гэтых чутках 1) Германія быццам бы прад'явіла СССР прэтэнзіі тэрытарыяльнага характару і цяпер ідуць перагаворы паміж Германіяй і СССР аб заключэнні новага, больш цеснага пагаднення паміж імі; 2) СССР быццам бы адхіліў гэтыя прэтэнзіі, у сувязі з чым Германія стала канцэнтравана свае войскі ля граніцы СССР з мэтай нападу на СССР; 3) Савецкі Саюз, у сваю чаргу, стаў быццам бы рыхтавацца да вайны з Германіяй і канцэнтруе войскі ля граніцы апошняй.

Нягледзячы на відавочную бягзгладасць гэтых чутак, адказныя колы ў Маскве ўсё ж палічылі неабходным, у сувязі з упартым мусіраваннем гэтых чутак, упаўнаважыць ТАСС заявіць, што гэтыя чуткі з'яўляюцца няўкліюдна сфабрыкаванай прапагандай варожых СССР і Германія сіл, зацікаўленых у далейшым пашырэнні і раз'язванні вайны.

ТАСС заяўляе, што 1) Германія не прад'явіла СССР ніякіх прэтэнзій і не прапануе якой-небудзь новага, больш цеснага пагаднення, у сувязі з чым і перагаворы на гэты прадмет не маглі мець месца; 2) па звестках СССР, Германія таксама няўкліюдна прытрымліваецца ўмоў савецка-германскага паўнамоцтва аб ненападзе, як і Савецкі Саюз, у сувязі з чым, на думку савецкіх колаў, чуткі аб намере Германія пераць паці і прад'явіць напад на СССР пазбаўлены ўсялякіх падстаў, а пераходзіць апошнім часам германскіх войскаў, якія вызваліліся ад апераций на Балканах, ва ўсходнія і паўночна-ўсходнія раёны Германія звязана, трэба думаць, з іншымі матывамі, якія не маюць дачынення да савецка-германскіх адносін; 3) СССР, як гэта вынікае з яго мірнай палітыкі, захоўваў і мае намер захоўваць умовы савецка-германскага паўнамоцтва аб ненападзе, у сувязі

з гэтым з'яўляюцца лжывымі і правакацыйнымі; 4) летнія зборы запасных Чырвонай Арміі, якія зараз праводзяцца, і будучыя маневры маюць сваёй мэтай не што іншае, як абучэнне запасных і правярку работы чыгуначнага апарату, што ажыццяўляюцца, як вядома, штогод, у сувязі з чым паназваць гэтыя мерапрыемствы Чырвонай Арміі, як варомыя Германія, прынамсі, неразумна».

Як жа яно магло, гэтае «Паведамленне» разам з такімі рэпартажамі, заклікаць Гітлера да разважлівасці? Ён жа ўжо разведаў з дапамогай самалётаў і лазутчыкаў усё савецкае прыгранічча. Высветліў, што савецкія войскі не разгорнуты і бесклапотныя. Можна нападаць. Застаецца адно сканцэнтравана на граніцы і разгарнуць войскі. Але гэта справа далікатная, Савецкі Саюз можа ачуіцца — запратаставаць і падняць уласныя сілы. І раптам СССР заяўляе, што Гітлер можа трымаць на граніцы колькі хоча войскаў, сам жа СССР пад'явіць войскі да граніцы не збіраецца: ёсць «больш важны» клопат — штолетнія вучэнні...

Здарылася тое, што ў такіх умовах не магло не здарыцца: 14 чэрвеня, у той самы дзень, калі ў газетах паявілася «Паведамленне ТАСС», нацысцкай вярхушчай было прынята канчатковае рашэнне аб нападзе на СССР (Н. Якаўлеў. Маршал Жукаў. «Роман-газета», 1986, № 1, стар. 13).

Ці разумее Сталін, што яго страусавае палітыка — хаваць пры нябеспечы галаву ў пясок — можа прывесці да такіх вынікаў? А дзеся чаго, уласна, яна, такая палітыка, і правадзілася? Палітыка гэтая была зусім свядомая, і канчатковай мэтай яе была вайна. Заахоўваць, не спалохаць агрэсара, які падрыхтаваўся да скачка, — вось чаго дамагаўся Сталін сваімі распарадкаваннямі, аддадзенымі пасля таго, як даведаўся аб рашэнні гітлераўцаў напаці. Ні да якой іншай, больш праўдападобнай высновы не прыйшлі, калі непрадузята і аб'ектыўна супаставіць усю суму вядомага. Інакш давадзецца прызнаць, што Сталін быў ідыёт. Але з гэтым, думаецца, не пагодзіцца ніхто.

Між тым вайна зусім не была непазбежнай, як на гэтым настойвае раманіст. У немцаў у памяці добра сядзеў вопыт першай сусветнай вайны, якую яны прайгралі толькі 3-за таго, што разважалі яе на два франты. У 1941 годзе ў Гітлера было даволі клопату на Захадзе. Пакарэнне Англіі яшчэ і не пачыналася, а тым часам англійская авіяцыя прасавала германскія гарады, наносячы нечуванія разбурэнні і ахвяры. Вось вось

вага рашэння, у Гітлера заставаўся вялікі сумненні. Ён сказаў Герынг: «Гэта будзе, Герынг, наша самая цяжкая барацьба, самая цяжкая!» Здыўлены Герынг спытаў, чаму. Упершыню нам давадзецца змагацца супраць ідэалагічнага ворага, фанатычнага ідэалагічнага ворага» (Н. Якаўлеў. Маршал Жукаў, стар. 13). Праз пяць дзён пасля пачатку вайны, 27 чэрвеня, Гітлер прызнаўся: «Калі б у мяне было хоць мінімальнае ўяўленне аб гіганцкіх сілах Чырвонай Арміі, я ніколі б не прыняў рашэння аб нападзе». А яшчэ праз два дні «беснаваты» сакрэтным загадам прызначыў пераёмніка — гэта значыць, задумаўся аб смерці (там жа, стар. 16).

Такім чынам, калі б Савецкі ўрад замест «мяккасці» праявіў цвёрдасць, замест уступак ворагу — рашучасць, калі б ён не двуххвасцеўна заявіў, што працягуе супраць канцэнтрацыі германскіх войскаў на сваёй граніцы, — гэтыя войскі не зрабілі б на ўсход ні кроку, і другая сусветная вайна магла б абысціся без нашага ўдзелу. Але Сталін гэта не прывабліваў.

«Бальшавікі — не пацыфісты... Абылгаўшы бальшавізм, ён, у гэтым перакананы, прагнуў вайны — напэўна, у ліку іншага і дзеся таго, каб пацвердзіць сваю веліч як палкаводца — астатніх «велічаў» яму ўжо было мала. Але чаму ў такім выпадку ён сам не паслаў войскі? У таго, хто нападае, заўсёды лепшыя шанцы. Тут давадзецца зноў звярнуцца да «ленінска-сталінскай» тэорыі вайны».

Прыгледзімся, якія войны прызнаваў справядлівымі «Кароткі курс»: «а) вайна справядлівая, незахопніцкая, вызваленчая, якая мае сваёю мэтай альбо абарону народа ад варожага нападу і спроб яго заняволення, альбо вызваленне народа ад рабства капіталізму, ці, нарэшце, вызваленне калоній і залежных краін ад прыгнёту імперыялістаў». Як бачым, па гэтай «тэорыі» вайна за «вызваленне народа ад рабства капіталізму» аб'яўляецца справядлівай вайной, у сувязі з чым любая вайна сацыялістычнай краіны супраць капіталістычнай — таксама. Але, з другога боку, прынасецца справядлівай і вайна, якая мае на мэце «абарону народа ад варожага нападу». Такім чынам, калі нападаючым бокам будзе сацыялістычная краіна, а краіна, на якую напалі, капіталістычная, узнікае няяснасць, з чыйго боку вайна справядлівая? З абодвух бакоў, ці што?

Гэтая супярэчнасць адпадае, калі нападаючай краінай будзе капіталістычная. У гэтым выпадку сацыялістычная краіна будзе весці вайну справядліваю ў кадраце: і таму, што яна сацыялістычная, і таму, што

1941 года: «Што датычыцца таго, што частка нашай тэрыторыі аказалася ўсё ж захопленай нямецка-фашысцкімі войскамі, дык гэта тлумачыцца галоўным чынам тым, што вайна фашысцкай Германія супраць СССР пачалася пры выгядных умовах для нямецкіх войскаў і нявыгядных для савецкіх войскаў. Справа ў тым, што войскі Германія як краіны, што вядзе вайну, былі ўжо цалкам адмабілізаваныя, і 170 дывізій, кінутых Германіяй супраць СССР і падведзеных да граніцы СССР, знаходзіліся ў стане поўнай гатоўнасці, чакаючы толькі сігналу для наступлення, тады як савецкім войскам трэба было яшчэ адмабілізавацца і падесці да граніцы». Але ён лічыў, што напад ворага прынесе і выгады, прычым больш істотныя, чым магчымаму шкоду: «Што выйграла і што прайграла фашысцкая Германія, вераломна парваўшы пакт і зрабіўшы напад на СССР? Яна дамаглася пэўнага выйгрышнага становішча для сваіх войскаў на працягу кароткага тэрміну, але яна прайграла палітычна, выкрыўшы сябе ў вачах усяго свету, як крывавага агрэсара. Не можа быць сумнення, што гэты непрацяглы ваенны выйгрыш для СССР з'яўляецца эпізодам, а велізарны палітычны выйгрыш для СССР з'яўляецца сур'ёзным і працяглым фактарам, на аснове якога павінны разгарнуцца рашучыя ваенныя поспехі Чырвонай Арміі».

Занадта, занадта спакойныя, разважлівыя, глыбакадумныя гэтыя словы, каб яны маглі прыйсці ў гарачы першы дзень вайны! Яны былі знойдзены Сталіным задоўга да 22 чэрвеня, калі ў цішыні кабінета «геніяльнага палкаводца» узвешваў шанцы бакоў. І тады яму здавалася, што справа бяспроігршыная: Германія і без таго ваюе з паловай Еўропы, сілы яе падарваны, а калі яна нападе яшчэ і на СССР, несправядлівасць такой вайны стане відавочнай не толькі для ўсяго свету, але і для германскага пралетарыяту, які неадкладна звергне свой урад, калі ён так зарваўся.

Але гэта выгада не адзіная. Не меншае, калі не большае значэнне мела і тое, як паставіцца да вайны ўласны народ. Германія — гэта ж не Фінляндія, Германію голымі рукамі не возьмеш. Вайна можа задоўжыцца. На два, на тры, на чатыры гады, як першая сусветная. Пры такой вайне незадаволенасць народа непазбежна. Калі вайну пачаць самому, незадаволенасць народа будзе падвоеная. А ён выдатна памятаў, як у гады першай сусветнай вайны бальшавікі падхапілі незадаволенасць народа, у выніку чаго выбухнулі адна за адной Лютаўская і Кастрычніцкая рэвалюцыі, як грызлі рэвалюцыі ў Аўстра-

і Германіі. Дзе гарантыі, што гэта не паўторыцца? Значыць, нельга дапускаць двайной незадаволенасці, самому пачынаць не вярта, хай пачне «мань-як». Тады гаварыш Сталін узначалі «абарону народа ад зарожжага нападу» («Кароткі курс») і будзе апраўданы ў любой жорсткасці, якую дапусціць пры гэтым. На такую думку наводзяць словы, якія Сталін сказаў 3 ліпеня: «Вось чаму ўся наша доблесная Чырвоная Армія, увесь наш доблесны Ваенна-Марскі Флот, усе нашы лётчыкі-сокалы, усе народы нашай краіны, усе лепшыя людзі Еўропы, Амерыкі і Азіі, нарэшце, усе лепшыя людзі Германіі — кляюць вераломныя дзеянні германскіх фашыстаў і спачувальна адносяцца да Савецкага ўрада, ухваляюць паводзіны Савецкага ўрада» (падкрэслена мною. — І. Л.).

Ці не праўда, якая дзіўная логіка і сувязь? Гітлер напад на СССР нечакана і подла. Напад на краіну, на народ. А гэты народ, з першых хвілін зведваючы цяжкія ахвяры, чамусьці павінен спачувальна адносіцца да свайго ўрада, як быццам гэты ўрад у першую чаргу пацярпеў. І ўвесь свет спачувальна адносіцца не да савецкага народа, які пралівае кроў, а да Савецкага ўрада, г. зн. да Сталіна. І ўся краіна і ўвесь свет ухваляюць паводзіны Сталіна. Якія паводзіны? Відаць, тыя, якія папярэднічалі вайне. Але ж гэтыя «паводзіны» не прадухілілі вайну! Тут яму скажаць бы: «не вінаваць», а ён — «ухваляюць».

Ён, вядома, у гэты момант ніякай віны за сабой не адчуваў. І што падумае, што скажа пра яго народ, рашаў за народ ён сам. І ў канцы прамовы звычайна заклікаў народ з'яднацца вакол сябе: «Дзяржаўны Камітэт Абароны... заклікае ўвесь народ з'яднацца вакол партыі Леніна-Сталіна, вакол Савецкага ўрада».

Па паасобных успамінах, Сталін у першыя дні вайны выглядаў разгубленым. Думаецца, што гэта была гульня, якая адпавядала «зняначкам» нападу. Ніякай разгубленасці не адчуваецца па тымчасовых газетах. Нумары з паведамленнямі аб пачатку вайны выйшлі з вялізнымі партрэтамі Сталіна, быццам ён перамог ужо. Ва ўсялякім разе, думаў ён, маральная перамога ўжо атрымана, Гітлера ўдалося перахітрыць, ён пачаў першым, а гэта — зарука і ваеннай перамогі.

Але неўзабаве настрой Сталіна пачаў мяняцца. Войскі зведвалі незапланаваны паражэнні, вораг ірваўся да Масквы. Узнікла пачуццё віны за пралік. З газет паступова сталі знікаць загаловы і імя Сталіна, паменела згадак пра Сталіна ў перадавіцах і іншых тэкстах. У нумары «Правды» за 16 кастрычніка 1941 года — не паверыць сваім вачам! — я не знайшоў НІВОДНАГА УПАМІНАННЯ пра Сталіна. К гэтай часу адносіцца шматлікія эпізоды, зафіксаваныя ва ўспамінах маршала Конева («Знамя», 1988, № 1, стар. 100). Маршал піша: «У ноч з 3 на 4 кастрычніка 1941 года, калі ўжо здарыўся прарыв немцаў на абодвух флангах Заходняга фронту і пад Масквой складалася найцяжэйшае становішча, а па ВЧ далажыў Сталіну абстаноўку і папросіў дазволу адвесці войскі на гэты рубж. Сталін не прыняў у гэты момант ніякага рашэння і знячужку загарварыў пра сябе чамусьці ў трэцім асобе: «Таварыш Сталін не здраднік. Таварыш Сталін не прадаўнік. Таварыш Сталін чэсны чалавек. Таварыш Сталін зробіць усё, каб выправіць тое, што здарылася». Як відаць, дакоры сумлення Сталіну часам таксама былі не чужыя. Але не гэта галоўнае. Галоўнае — гэта тое, што Сталін прызнаў: яго дзеянні, што прыняў да такога драматычнага і небяспечнага становішча для Масквы, для ўсёй краіны, прыроўніваюцца да здрадніцтва. Якія менавіта? Можна не сумнявацца: накланінае вайны на краіну, аддача стратэгічнай ініцыятывы ў рукі праціўніка. У гэтым ён быў вінаваты асабіста, чаго не мог не прызнаваць. У канкрэтных жа ваенных няўдачах, як вядома, ён сабе не вінаваціў: за іх адказвалі, хто пасада, хто галавой, генералы.

Страшныя дні кастрычніка 1941-га моцна заселі ў памяці Сталіна. Пра іх ён памятаў і пасля перамогі. 24 мая 1945 года ў Крамлі на прыёме ў гонар

камандуючых войскамі ў праслаўным заключным тосце ён гаварыў:

«Я падзямаю тост за здароўе рускага народа не толькі таму, што ён — кіраўнічы народ, але і таму, што ў яго маецца светлы розум, стойкі характар і цярылівасць».

У нашага ўрада было нямапа памылак, былі ў нас моманты адчайнага становішча ў 1941—1942 гг., калі наша армія адступала... таму што не было іншага выйсця. Іншы народ мог бы сказаць Ураду: вы не апраўдалі нашых спадзяванняў, ідзіце прэч, мы паставім іншы ўрад, які заключыць мір з Германіяй і забяспечыць нам спакой. Але рускі народ не пайшоў на гэта, бо ён верыў у правільнасць палітыкі свайго ўрада».

Значыць, у 41-м Сталін прагаварыўся, што яго можна абвінаваціць у здрадзе, у 45-м — што ў першыя гады вайны не заслужыў права кіраваць краінай. Але так і здаецца зноў, што гэтыя словы — «вы не апраўдалі нашых спадзяванняў, ідзіце прэч» — узніклі куды раней, яшчэ да вайны. Можна быць, нават задоўга да вайны, калі ён прадумаў і прыкідваў, як уцягнуцца ў вайну і што з гэтага выйдзе. Чаму? Ды таму, што пасля гэтых слоў ідуць словы: «Мы паставім іншы ўрад, які заключыць мір з Германіяй і забяспечыць нам спакой». Ні ў адзін з момантаў Вялікай Айчыннай вайны ў савецкага народа не магло ўзнікнуць думкі аб міры з Германіяй. Гэта была вайна на знішчэнне, і народ выдатна пра гэта ведаў. Такія войны мірам не канчаюцца.

А вось першая суветная вайна магла скончыцца серыяй сепаратных перамір'яў. Брэсцкі мір быў менавіта такім сепаратным мірам, заключаным па патрабаванні народа, які стаміўся ад вайны і казаў Часоваму ўраду: «Ідзіце прэч, мы паставім іншы ўрад, які заключыць мір з Германіяй і забяспечыць нам спакой».

Такім чынам, вопыт першай суветнай вайны паказаў, што стомлены ад вайны народ можа прымусяць урад адступіць. І, думаючы аб будучай вайне, Сталін не мог не ўлічваць гэтага.

Як жа ахаваць сябе ад магчымай успышкі народнага гневу?

Многія вучоныя і публіцысты заходзяць у тупік, калі спрабуюць асэнсаваць маштабы сталінскіх рэпрэсій. У імя чаго тысячы і тысячы, ды што там тысячы! — мільёны ахвяр? Для зацвярджэння ўласнай улады такая колькасць іх была празмернай. Асцярожна выказваецца думка пра псіхічнае незадавоўе.

Усё становіцца на свае месцы, калі зразумець, што ўся дзейнасць Сталіна была накіравана на дасягненне яго «вышэйшых» мэт ваеннымі сродкамі.

Так, для барацьбы за ўладу М. І. Бухарын у 1937 годзе не ўяўляў перашкоды. Але, разважаў Сталін, гэта — у дні міру. А пачнецца вайна, дапушчу я якую-небудзь палітычную ці ваенную памылку, і вакол такіх бухарынскіх пачуццяў групавання незадаволення. Як тады за імі ўсачыць перад тварам ворага? Трэба знішчыць іх загадзя...

І знішчаў. Знішчалася не толькі апазіцыя. Знішчалася і апазіцыя патэнцыяльная — кожны, хто меў неасцярожнасць выказаць якое-небудзь сумненне ў велічы і геніяльнасці правадыра, сумненне ў правільнасці таго, што адбываецца. Такія людзі на выпадкі вайны былі небяспечныя. Сталін сам прымаў удзел у барацьбе з самадзяржаўем, у звяржэнні Часовага ўрада і ведаў, якія людзі гэтым займаюцца. Самыя яркія, разумныя, палымныя, ініцыятыўныя, з абвостраным пачуццём справядлівасці — няхай сабе рабочыя, дваране, сяляне ці папоўскія дзеці. Тыя, каго не задавальняе існуючы парадак.

Менавіта такія і вынішчаліся... Тыя, што былі на светаўс-

прыманні паслухмянымі выканаўцамі ці прыкідваліся імі, заставалі жыць і нават рабілі кар'еру, займаючы месцы знішчаных.

Асобна стаіць пытанне: чым былі выкліканы рэпрэсіі ў арміі? Сорак тысяч афіцэраў, як сказана ў фільме «Працэс! Добра, што гэтая лічба паўтोरана ў «Правде», інакш падумаў бы, што той, хто назваў яе, абмовіўся. Ды 20 тысяч работнікаў НКУС — гэта ж таксама афіцэры.

Рыхтавацца да вайны і — абезгалоўліваць армію? Навошта?

Незаменных няма, гаварыў правадыр, што нізвёў людзей да шрубак. Значыць, знойдзецца замена і для сарака, для шасцідзясці тысяч. Затое знікне патэнцыяльна самая небяспечная праслойка — тая, што валодае зброяй і камандуе людзьмі. Калі сярод яе ўзнікне незадаволенасць — пішы прапала. З афіцэрствам трэба паступіць так, каб у тых, хто прыйдзе на месца знішчаных, і ценю думкі не ўзнікла, што ў іх можа быць нейкае-там іншае меркаванне, чым у правадыра. Безумоўна, пакорлівае падпарадкаванне, ніякай палітыкі! Невыпадкова з вышэйшых палітработнікаў не ацалеў ніхто! Палітык, які жыў у войсках, камандуе імі, — што можа быць больш небяспечнае для тырана?

Але адных рэпрэсій здавалася мала. І перад вайной, і ў ходзе яе Сталін працягваў аберагаць сябе ад любых выпадковасцей канцэнтрацыяй улады. Застаўчыся на пасту генсека, роўна за паўтара месяца да вайны стаў Старшынёй Саўнаркома. З гэтага, дарэчы, моманту яго партыйная пасада генсека перастае ўпамінацца. 30 чэрвеня ствараецца Дзяржаўны Камітэт Абароны з наданнем яго п'яці членам (Сталін, Молатаў, Варашылаў, Малаякоў, Берыя) выключных правоў і паўнамоцтваў. Сталін становіцца Старшынёй ДКА. Пасля — Вярхоў-

ным Галоўнакамандуючым. Затым — Наркомам Абароны. Пяць галоўных пасадаў дзяржавы! Гэта рабілася не таму, як сцвярджае раманіст, што так, маўляў, было зручнай кіраваць краінай і войскамі, а для таго, каб побач не стаяў чалавек, надзелены роўнай ці большай уладай над арміяй. Цікава, што гэтая канцэнтрацыя ўлады працягвалася і пасля вайны. Так, да 1946 года побач з наркаматам абароны існаваў наркамат Ваенна-Марскога Флоту. У 1946 годзе яны былі аб'яднаны ў адно Міністэрства Узброеных Сіл, і першым міністрам яго стаў Сталін. І не сказаць, што для таго часу было характэрна аб'яднанне наркаматаў: наадварот, іншыя драбніліся. Нават і пасля вайны, пакуль былі фізічныя сілы, Сталін не выпускаў армію з рук.

Не ведаю, маю я рацыю ці не, але новую успышку рэпрэсій, пачынаючы з 1949 года, можна, бадай, вытлумачыць новай рыхтуемай ваеннай авантурай. Час быў напружаны. У 1950 годзе, як аб'явіў Сталін, аднаўленне народнай гаспадаркі было закончана. Значыць, можна было па новай...

Вянікі Вялікай Айчыннай вайны, як вядома, Сталін падсумаваў у прамове 9 лютага 1946 года. Якім ж адкрыццямі дзяліўся з народам пра гэтую вайну ён — той, хто ўкраў славу сапраўдных палкаводцаў, хто быў абвешчаны ордэнамі і зоркамі, увенчаны званнем генералісімуса, уваскрэшаным спецыяльна для яго, хто быў абвешчаны найвялікшым стратэгам усіх часоў і народаў? Што, на яго думку, прынесла краіне гэта вайна?

Аказваецца, толькі добрае. Страшна чытаць развагі аб «станоўчых баках» вайны. Аказваецца, «вайна была не толькі пракляццем». Яна, ці бацьчыце, паказала, які ў нас выдатны грамадскі лад, які добры ў нас дзяржаўны лад; яна пашырыла межы краіны; ума-

цавала граніцы; наладзіла цудоўную праверку кадрам... Быццам яно і так, і няма з чым спрачацца. Чаму ж яна выклікае пратэст, гэтая «гістарычная» прамова?

Таму што ў ёй няма ні слова пра пакуты народа.

Ну, а як раманіст? Ці ведаў ён пра ўсё гэта, што тут напісана?

Несумненна, ведаў. Ён не мог не ведаць, таму што тое ж самае вывучаў куды шырэй і падрабязней, чым я. Ён жа пісаў не артыкул — раман.

Ведаў праўду і свядома прыхаваў яе. Пісаў няпраўду і баляўся, што колькі б вяртачы ні віцца — канец будзе. Прыйдзе новы час, прыйдуць новыя людзі і яму не паверуць.

І ён вырашыў у сваім рамане загадзя расквітацца з імі.

«Знойдзецца... такія, — піша ён, — якія дазваляць сабе меркаваць аб падзеях тых дзён без належнага разумення іх трагічнасці і разглядаць іх з пазіцыяй нейкага філасофска-гістарычнага дальтанізму. А іншыя, сарамліва забыўшыся на колішнія вераванні і публічныя сцвярджэнні, стануць шукаць «мятнік» «новага» часу і нярэдка рып флюгера на чужым даху прымаць за голас ісціны. Гэтыя людзі пры пэўных гарантыях беспекі для сябе, калі страх за свой дабрабыт не бянтэжыць іх сэрца (Берыю б на іх! — І. Л.), хуткія на першае слова і на сумніцельную справу. Яны старанна пачнуць высякаць сваімі перамі іскры з кола гісторыі і выдаваць іх за промі праўды. Гледзячы ў мінулае праз прызму свайго разгарачанага ўяўлення, яны будучы замешваць ісціну на хлусні і на ўласным неувачце, падносячы плён працы сваёй як азэрэнне геніяў, што ўзнаўляюць сапраўдную і ўсеабдымную гісторыю».

Няхай слава. Да праўды лаянка не ліпне.

ПРЭМІЯ ЛАТЫШСКИХ СЯБРОЎ

Прэзідыум секцыі паэзіі Саюза пісьменнікаў Латвійскай ССР прыняў рашэнне прысудзіць прэмію Дзён паэзіі 1988 года за значныя дасягненні года ў галіне літаратуры Васілю СЕМУХУ — за пераклад драмы Я. Райніса «Агонь і ноч» і актыўную папулярызую латышскай паэзіі на беларускай мове.

КАНАДСКІ ЖЫВАПІС

Выстаўна гэтая, якая працуе ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР, незвычайная. Творы канадскіх жывапісцаў, што склалі экспазіцыю, — першае знаёмства мінчан і гасцей сталіцы рэспублікі з мастацтвам гэтай краіны. Аднак ёсць яшчэ адна адметнасць выстаўкі: усе трыццаць работ, прывезеныя ў Мінск, сабраны вядомым калекцыянерам доктарам Файерстоўнам. У сябе на радзіме ён мае

спецыяльна пабудаваны дом для захоўвання ўнікальнай калекцыі, якая налічвае нямнога-нямала — 1400 твораў канадскага жывапісу, што збіраліся на працягу звыш 70 гадоў.

30 работ з 1400 — не так і шмат. І ўсё ж выстаўка ўражвае, бо адкрывае вабнасць свету, да гэтага нам малавядомага. Творы Р. Летандра, А. Біле, К. Шафера, Э. Элізабет і іншых — своеасаблівы партрэт Канады.

Часопісы ў лістападзе

«БЕЛАРУСЬ»

З вершамі выступаюць С. Грахоўскі, Л. Дранько-Майсюк, В. Шніп, Друкуюцца таксама творы У. Хадчыні і А. Зарычанага, апавяданні В. Супрунчука і Л. Гаўрылінкі, фотарэпартаж Ю. Іванова «Ад інтэр'ю адмовіўся...», артыкул Я. Скрыгана «Самы дарэгі скарб», роздум М. Вышынскага «Каб кувала з'янола...», успаміны А. Капусціна пра П. Пестрака «Фатаграфія нагадала», пад рубрыкай «Зямля, адкуль родам» — нарыс А. Лойкі «Рапсодыя слонінісх пагоркаў».

З нататкамі пад красамойнай назвай «Яжовыя рукавіцы» выступае П. Пруднік, пра творчасць фотамайстра Я. Контыша разважае В. Жук — «Дзень — гэта маленькае жыццё». «Рэпартаж з Дзяржарбітражу» В. Лапіна прапануе пад рубрыкай «XIX Усеаюзная партыйная канферэнцыя: рэзалюцыі і рэальнасці».

Публікуюцца артыкул У. Конана «Шлях чырністы і мужны», нарыс А. Капілава «Трыццаць пяты здымак», шэраг іншых матэрыялаў.

«КРЫНЦА»

Пад рубрыкай «Спадчына» Я. Саламевіч і В. Скалабан прадастаўляюць творчасць члена першага ўрада БССР Ф. Шантыра. Раздзел «Постаці» працягвае расказа В. Чаропкі пра Усевалада, князя Герцыне — «Непрымырымы».

«Некалькі невядомых старонак з гісторыі айчыннага «року» — артыкул У. Ахроменкі. Змешчаны таксама публіцыстычныя нататкі Т. Шаровай «Ні да вёскі, ні да горада...», апавяданне А. Федарэнікі «У выхадныя дні», вершы Л. Галубовіча, «спроба палітычнага агляду»

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Нумар адкрывае рубрыка «Далаягляд перабудовы», пад якой змешчаны артыкул Р. Бузука «Абнаўленне патрабуе перабудовы».

Аддзел выяўленчага мастацтва прадастаўляе матэрыяламі А. Шамрука «Гуманізацыя асяродка ці інертнае існаванне?», В. Грыгубовіч «Ці ёсць порых для ататі?», Э. Пугачовай «І небасяжнае магчыма», Т. Гаранскай «Суседзі ці аднадумцы?», А. Дабравольскага «Трыя Папалыска», Л. Анцімонава «Залаты россып таленту».

Пра Дні ігравога кіно рэспублікі Прыбалтыкі і Беларусі ў Мінску ў артыкуле «Кінематаграфічны паралелі, або Пра фестываль баз журы і прэміі» разважае Е. Бондарава.

У тэатральным раздзеле часопіса — «Круглы стол» крытыкаў па выніках «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны-88», водгук на гастролі ў Кіеве тэатра пантанімы «Рух», рэцэнзія на спектакль Русскага тэатра БССР «Майстры».

Д. Падбярэзскі разважае пра Усеаюзны фестываль-конкурс польскай песні («Бомба ў Віцебску»); В. Ліцвінкі і У. Раговіч у «Песнях зямлі» знаёмляць з узорамі каляданарнай абрадавай песеннасці («Песні зямлі»).

Вянікі VIII фестывалю аматарскіх тэатраў рэспублікі Прыбалтыкі і Беларусі «Рампа дружбы-88» разглядаюць І. Кашыцкая і Г. Сачанка, А. Лабавіч у матэрыялах «Каля фес-

тывальнай афішы», «Рампа дружбы» дае ўрок! І. Чарняўскі і І. Цішкін («Гардская ратуша») знаёмляць з помнікамі архітэктуры XVIII ст. у Віцебску; А. Лявонова («Нашчадкам на памяць») — з беларускім медальённым мастацтвам XVI—XVII стст.

У нумары змешчаны таксама старонкі календара і хроніка мастацкага жыцця.

«БЯРОЗКА»

У традыцыйнай «Бібліятэцы часопіса «Бяроза» друкуецца падборка вершаў У. Караткевіча з уступным словам В. Зуёнка «Крылі над роднай зямлёю». Змешчаны ў нумары таксама вершы А. Вольскага, А. Русецкага, А. Дзержынскага, апавяданні Э. Луганскай «Вернасць сцягу» і М. Даніленкі «Прасена», раздзелы з апавесці А. Сопата «Падранкі».

В. Мартыненка дзеліцца думкамі пра творчасць барда А. Камоцкага, змешчаны і планат спевака, а таксама «Прэс-бюро «Музычнага экспрэса»».

В. Праціяйла расказвае пра тых, хто прынес славу беларускаму спорту з далёнага Сеула «Залаты дождж верасня».

Л. Вольскі прапануе казку ў малюнках «Як Васіль змея перамог», а Ю. Рудзіна знаёміць з новымі мадэлямі адзення на зіму.

Г. Чыгір запісаў гутарку з настаўніцай Узбіншчынскай сярэдняй школы Лагойскага раёна Г. Зеліною «На парозе жыцця». С. Сай назвала свае публіцыстычныя нататкі «Ці варта быць актыўным?», пра падарожжа з будучымі маранамі расказаў у фотарэпартажы «Буду капітанам» Р. Дзямідовіч, а Л. Клышка арганізаваў рэпартаж з першага рэспубліканскага злёту юных сяброў арганізацыі аховы правапарадку «Злёт смелых, дружных, адважных».

Пад рубрыкай «Верасон» змешчаны творы юных мастакоў і літаратараў.

Рэпартаж у нумар

У Доме літаратара дзіцячая гамана, усмешкі дарослых... Свята! Трэхсот сарака месцаў залы не хапіла для размяшчэння ўсіх. Давялося прынесці крэслы з суседніх пакояў, і нават галёрка была занята. Восеньскім суботнім днём тут была наладжана сустрэча дзяцей, якія навучаюцца на беларускай мове ў 25-ці класах мінскіх школ,

рокі грамадскі рух, які ахоплівае розныя слаі сельніцтва.

Але вернемся ў залу Дома літаратара. Прывітальнае слова гасцям сказаў яго дырэктар, пісьменнік Анатоль Жалязоўскі. Ён павіншаваў усіх з першым сумесным мерапрыемствам, якое сведчыць пра

БАЦЬКІ І ДЗЕЦІ

і іх бацькоў. Арганізатарамі яе сталі Саюз пісьменнікаў Беларусі, Беларускі дзіцячы фонд і Мінскі гарадскі бацькоўскі камітэт беларускамоўных класаў і груп.

Колькі слоў варта сказаць пра сам камітэт, бо шмат каму ён невядомы. Утвораны ГБК у верасні г. г. шляхам дэлегіравання прадстаўнікоў ад кожнага бацькоўскага сходу. Яны павінны заняцца пытаннямі кардынацыі мерапрыемстваў, пераадолення пэўных цяжкасцей, сумеснай дзейнасцю на пашырэнні беларускамоўных класаў, а пазней і школ. Не сакрэт, што клопатаў з адроджэннем беларускай школы яшчэ хапае. Хто прыдачыніўся да гэтай справы, той ведае пра недахоп навучальных дапаможнікаў, складанасць кадравага пытання, адсутнасць дыяфільмаў, гукавога матэрыялу. Не заўсёды сказанае нават і з высокіх трыбун супадае з рэаліямі штодзённага жыцця.

Члены ГБК лічаць важным і стварэнне асяроддзя, дзе б часцей гучала беларуская мова, у якім бацькі і дзеці маглі паразумецца між сабой, пабачыць, што адроджэнне беларускай школы — справа не дзесяці-дваццаці чалавек, а шы-

грунтоўнасць справы развіцця беларускай культуры, запрасіў жадаючых часцей наведвацца ў пісьменніцкі дом.

Грымнулі музыкі, завіхурыла на сцэне «Полька-закручэна», ажыўленне перакінулася і на аціхлую было залу. У гэты дзень «цвілкам праграмы» было выступленне лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі фальклорнага ансамбля «Зорачка». Яго праграма — нібы тая нітачка, якая злучыла выступленні вучняў 92, 108, 180, 186 і іншых мінскіх школ, пісьменнікаў. Між полькамі, «Паваю» ці іншымі танцамі чыталіся вершы, загадваліся загадкі, глядачы шчыра рэагавалі на жарты. Цёплыя словы прывітання пачулі вучні і бацькі ад аўтара «Буквара» Анатоля Клышкі, Уладзіміра Ліпскага, рэдактара «Вясёлкі» і старшыні Беларускага дзіцячага фонду, пэстаў Міколы Чарняўскага і Кастуся Цвіркі, Ніны Галіноўскай і Васіля Жуковіча.

У перапынку адбыўся бацькоўскі міні-сход. Пайшла гаворка пра справы і планы ГБК. У бліжэйшы час мяркуецца правесці гарадскі бацькоўскі сход з удзелам прадстаўнікоў народнай асветы.

На сцэне Дома літаратара лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі ўзорны фальклорны ансамбль «Зорачка».

Беларускія народныя гульні... Гэта ж цінава!

Арганізатары і ўдзельнікі свята пераканаліся ў патрэбе такіх ранішнікаў, вечарын, пра што сведчаць запісы ў кнізе водгукаў. Прадстаўнікі парткома трактарнага завода напісалі: «Усё вельмі добра! Трэба, каб такі Дом літаратара быў не адзіны». Сям'я Габ-

рускаў пакінула такі запіс: «Вельмі задаволены святам. Падтрымліваем бацькоўскі камітэт з усімі яго пачынаннямі і праграмай».

І. ЧАРНЯЎСКІ,
археолог,
старшыня гарадскога бацькоўскага камітэта.

У зале — яблыну няма дзе ўпасці.

«Полька-закручэна» у выкананні артыстка «Зорачкі» і старшыні Дзіцячага фонду Беларусі Уладзіміра ЛІПСКАГА.

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ!

НАГАДВАЕМ,
ШТО ПРАЦЯГВАЕЦЦА
ПАДПІСКА НА ШТОТЫДНЁВІК
«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»
НА 1989 ГОД.

Да канца сёлетняга і на пачатку новага, 1989, года на старонках «ЛіМа» будуць надрукаваны:

матэрыялы да Пленума ЦК КПСС па нацыянальнай палітыцы: артыкулы і нататкі **У. КАЛЕСНІКА, У. ГОЛУБА, М. ЯНЧАНКІ**

публікацыі пад рубрыкай «Экалогія: праблемы, сітуацыі, канфлікты»

справаздача з «круглага стала» «Спадчына: збор, друкаванне, асэнсаванне»

старонкі з новай апавесці **В. БЫКАВА** «Аблава»; новыя праявічныя і вершаваныя творы **В. АДАМЧЫКА, У. АРЛОВА, Т. БОНДАР, Я. БРЫЛЯ, А. ВАСІЛЕВІЧ, В. ВІТКІ, П. ПАНЧАНКІ, І. ПТАШНІКАВА, У. РУБАНАВА, В. ТРЫХМАНЕНКІ**

эсэ **М. ЛУЖАНИНА** пра цётку Уладзю; версія **Г. КОЛАСА** апошніх дзён жыцця Янкі Купалы і працяг публікацыі на гэтую тэму **Б. САЧАНКІ**

малавядомыя старонкі спадчыны **Я. ДРАЗДОВІЧА** і **В. ЛАСТОУСКАГА**

новыя пераклады: раздзелы рамана **Дж. АРУЭЛА** «1984», апавяданне **У. НАБОКАВА**, вершы **Я. СЕЙФЕРТА**

Вышлівайце і чытайце «Літаратуру і мастацтва» — грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі штотыднёвік!

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01451 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адназначнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, машынапіснага бюро — 33-44-04, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.